

సాంఘిక శాస్త్రము

SOCIAL SCIENCE - TELUGU MEDIUM

ఎనిమిదవ తరగతి
STANDARD EIGHT

విడత 1
Term I

1. మొగలు సామ్రాజ్యము

**బాబరు దండయాత్ర కాలము నాటికి
భారతదేశ పరిస్థితులు**

బాబరు దండయాత్ర కాలము నాటికి భారతదేశము అనేక రాజ్యములుగా విడిపోయి ఒకదానితో ఒకటి పరస్పరము యుద్ధములకు తలపడుచుండినవి. ఉత్తర భారతదేశమునందు రాజకీయ ఐక్యత లేకుండెను. ఢిల్లీ సుల్తానులు బలహీనులుగా ఉండిరి. చివరి ఢిల్లీ సుల్తాను ఇబ్రహీంలోడ్డి తన సర్దారులపై పట్టుకోల్పోయెను. రాజపుత్ర రాజైన రాణాసంగ శక్తివంతుడే కాక, ఢిల్లీ సింహాసనమును ఆక్రమించ వలయునను కోరికను కలిగియుండెను. ఆ సమయములో ఇబ్రహీంలోడ్డి యొక్క మామ అయిన అలంఖాన్ మరియు పంజాబ్ గవర్నర్ దౌలత్ ఖాన్లోడ్డి బాబర్ను భారతదేశముపై దండయాత్ర చేయమని ఆహ్వానించిరి. దక్షిణ భారతదేశమునందు విజయనగర సామ్రాజ్యము, బహమనీ సామ్రాజ్యము అను రెండు పెద్ద స్వతంత్ర సామ్రాజ్యములుండినవి. అయితే ఈ రెండు స్వతంత్ర రాజ్యములు పరస్పరము ఒకదానితో ఒకటి కలహించు కొనుచుండినవి. ఈ పరిస్థితులలో భారతదేశముపై బాబరు దండయాత్ర చేసెను.

బాబరు

బాబరు (క్రీ.శ. 1526-క్రీ.శ. 1530)

మధ్య ఆసియాలోని ఘర్గాజా యందు క్రీ.శ. 1483 లో జహీర్ ఉద్దీన్ మహమ్మద్ బాబరు జన్మించెను. అతడు ఉమర్ షేక్ మీర్జా యొక్క పెద్ద కుమారుడు. బాబరు, తండ్రివైపు నుండి తైమూరు వంశమునకు చెందిన తురుష్కుడు మరియు తల్లివైపు నుండి చెంగిస్ ఖాన్ వంశమునకు చెందిన మంగోలు జాతికి చెందినవాడు. బాబరు తన 11వ ఏట తండ్రి మరణానంతరము క్రీ.శ. 1494 నం॥లో ఘర్గాజా సింహాసనమును అధిష్టించెను.

దండయాత్రలు

మొదటి పానిపట్టు యుద్ధము - (క్రీ.శ. 1526)

దౌలత్ ఖాన్లోడ్డి ఆహ్వానమును అందుకొన్న బాబరు భారతదేశముపై దండయాత్రకు సన్నద్ధుడు అయ్యెను. క్రీ.శ. 1526 ఏప్రిల్ 21 వ తేదీన బాబరు ఇబ్రహీంలోడ్డిని చారిత్రాత్మక ప్రాంతమైన పానిపట్టు వద్ద కలుసుకొనెను. బాబరు తన ఫిరంగి దళముతో అపారమైన సైనిక బలమున్న ఇబ్రహీంలోడ్డిని యుద్ధభూమిలో ఓడించి చంపివేసెను. ఈ యుద్ధము భారత దేశమునందు ఢిల్లీ సుల్తానుల పరిపాలనను అంతమొందించినది. బాబరు భారతదేశములో మొగలు సామ్రాజ్యమును స్థాపించెను.

మొదటి పానిపాట్టు యుద్ధములో బాబరు అనుసరించిన యుద్ధతంత్రమును గురించి అదనపు సమాచారమును తెలుసుకొనుము.

పానిపట్టు యుద్ధ విజయము బాబరును భారత దేశమునందు పరిపాలకునిగా సుస్థిరపరచలేదు. ముందుగా ప్రధాన శత్రువైన మేవార్ రాజు రాణాసంగాను ఎదుర్కొనవలసి వచ్చెను. రాణాసంగాను క్రీ.శ. 1527 లో కాన్యా యుద్ధము నందు ఓడించెను. క్రీ.శ. 1528 లో మాన్సరాజు అయిన మేదినీ రాయ్ని

బాబరు చెందేరి యుద్ధము నందు ఓడించెను. మహమ్మద్లోధిని క్రీ.శ. 1529లో గోగ్రా యుద్ధము నందు ఓడించెను. ఈ యుద్ధములతో బాబరు మొగలు సామ్రాజ్యమును సుస్థిరపరచెను. ఇతని సామ్రాజ్యం తూర్పున బీహారు నుండి పడమర పంజాబు, కాబూలు, కాందహార్, బదక్షాన్ వరకు విస్తరించియుండెను. అయినప్పటికి బాబరు తన విజయములను ఆస్వాదించుటకు ఎక్కువ కాలము జీవించి ఉండలేదు. బాబరు క్రీ.శ. 1530లో తన 47వ ఏట కుమారుడు హుమాయూన్ను తన వారసునిగా ప్రకటించి అనారోగ్యంతో మరణించెను.

చరిత్రలో బాబరు స్థానము

మధ్యయుగ భారతదేశ చరిత్రలో బాబరు ఒక విశిష్టమైన స్థానమును పొందెను. అతడు గొప్ప యుద్ధ వీరుడు, పండితుడు, కవి. అతడు తుజ్కి బాబర్ లేక బాబరు స్మృతులు అను స్వీయచరిత్రను టర్కీ భాషలో రచించెను. బాబరు ఆకాలమునందు ఆసియాలోనే ప్రఖ్యాతి చెందిన రాజుగా పరిగణించబడెను. బాబరు స్థాపించిన మొగలు సామ్రాజ్యము భారతదేశమును సుమారు 200 సం॥లు పరిపాలించినదనుటలో ఎలాంటి సందేహము లేదు.

హుమాయూన్ (క్రీ.శ. 1530 - క్రీ.శ. 1540 మరియు క్రీ.శ. 1555 - క్రీ.శ. 1556)

బాబరు మరణానంతరము అతని పెద్ద కుమారుడైన హుమాయూన్ క్రీ.శ. 1530 సం॥లో సింహాసనమును అధిష్టించెను. హుమాయూన్ క్రీ.శ. 1508లో కాబూల్ నందు జన్మించెను. ఇతనికి కమరన్, ఆస్కాలి, హిండిల్ అను ముగ్గురు సోదరులుండిరి. హుమాయూన్ తన 20వ ఏట బదక్షాన్కు గవర్నరుగా నియమింపబడెను.

హుమాయూన్కు వారసత్వముగా వచ్చిన సింహాసనము పూలపాన్పు కాలేదు. బాబరు తన సామ్రాజ్యమును సుస్థిరపరచుటకు సమయము లేకపోవడంతో హుమాయూన్ అనేక సమస్యలను ఎదుర్కొన వలసి వచ్చెను. వారసత్వముపై చట్టబద్ధత

లేకపోవుట వలన బాబరు మరణానంతరము వారసత్వయుద్ధములు జరిగినవి. హుమాయూన్ సోదరులు ఢిల్లీ సింహాసనమును ఆక్రమించ వలయునని ఆశించిరి. రాజపుత్రులు మొగలులను భారతదేశమునుండి పారద్రోలుటకు ప్రయత్నించిరి. గుజరాత్ పాలకుడు బహదూర్షా కూడా హుమాయూన్ను భయపెట్టెను. బెంగాల్ మరియు బీహార్ పాలకుడు షేర్షాన్ హుమాయూన్కు సవాలుగా మారెను. ఈ విధముగా హుమాయూన్ను శత్రువులు అన్నివైపుల నుంచి చుట్టుముట్టిరి.

షేర్షాన్ హుమాయూన్ను క్రీ.శ. 1539 సం॥లో చౌసా యుద్ధములో మరియు క్రీ.శ. 1540 సం॥లో కనూజ్ యుద్ధము నందు ఓడించెను. హుమాయూన్ తప్పించుకొని పారిపోయెను. సుమారు 15 సంవత్సరములు సంచార జీవనము గడిపెను. అతడు హమీదా భాను బేగంను వివాహము చేసుకొనెను. వీరికి క్రీ.శ. 1542లో అమర్కోటనందు అక్బర్ జన్మించెను. పర్షియా రాజైన షా సహాయముతో హుమాయూన్ కాందహార్ను మరియు కాబూల్ను సోదరుడైన కమరన్ నుండి తిరిగి ఆక్రమించెను. దేశము విడిచి వెళ్ళిన హుమాయూన్ 15 సం॥ల తిరిగివచ్చి క్రీ.శ. 1555 లో ఢిల్లీ మరియు అగ్రాలను తిరిగి స్వాధీనము చేసుకొనెను.

హుమాయూన్ అనగా “అదృష్టవంతుడు” అని అర్థము. అయితే అతడు బాబరుకు దురదృష్టవంతుడైన కుమారుడు. రాజుగా ఇతను విఫలమయ్యెను. తన పతనము నుండి తప్పించుకొనుటకు అవకాశము వున్నప్పటికి హుమాయూన్ మానవ మాత్రునిగా దాని నుండి తప్పించుకొనలేకపోయెను. లేన్పూల్ అభిప్రాయము ప్రకారము “హుమాయూన్ జీవితాంతము అనేక ఇబ్బందులు ఎదుర్కొనుచు చివరకు వాటినుండియే బయటపడెను”. క్రీ.శ. 1556లో ఒక విషాద సంఘటనతో అతడు మరణించెను. హుమాయూన్ తన మరణమునకు ముందు అక్బరును వారసునిగా ప్రకటించి ఖైరామ్ ఖాన్ను సంరక్షకునిగా నియమించెను.

షేర్షా సూర్ (క్రీ.శ. 1540 - క్రీ.శ. 1545)

షేర్షా అసలు పేరు ఫరీద్. అతడు హసన్ యొక్క కుమారుడు. ఫరీద్ క్రీ.శ. 1472 లో జన్మించెను. మొదట జౌన్ పూర్ యొక్క ఆఫ్ఘన్ గవర్నర్ కొలువులో సేవచేయుటకు ప్రవేశించెను. వేటయందు పాల్గొని ధైర్యసాహసములతో పులిని వధించి “షేర్ ఖాన్” అను బిరుదును పొందెను. తరువాత షేర్ ఖాన్ బెంగాల్ గవర్నర్ వద్ద చేరెను. బీహారు గవర్నర్ అయిన తరువాత షేర్షా అని ప్రకటించుకొనెను. అతడు స్థాపించిన రాజవంశమును “సూర్ వంశము” అనిరి.

దండయాత్రలు

షేర్ ఖాన్ హుమయూన్ ను క్రీ.శ. 1539 సం॥లో చౌసా యుద్ధమునందు ఓడించెను. ఈ విజయము తర్వాత ఢిల్లీ సింహాసనమును ఆక్రమించవలయునని కలలుగనెను. అతడు బెంగాల్ మరియు బీహార్ కు రాజుగా ప్రకటించుకొనెను. క్రీ.శ. 1540లో కనూజ్ యుద్ధమునందు హుమయూన్ ను మరొకసారి ఓడించి ఢిల్లీ, ఆగ్రాలను ఆక్రమించుకొని షేర్షాగా ప్రకటించుకొనెను. తర్వాత సింధు, ముల్తాన్ లను ఆక్రమించెను. మాళ్వా, రైసిన్, మేవార్ లను కూడా తన ఆధీనమునకు తెచ్చుకొనెను. ఇతని ఆఖరు దండయాత్ర బుందెల్ ఖండ్ లోని కలింజర్ కోట ముట్టడి. ఆ సమయములో తుపాకి మందు పేలి గాయపడిన షేర్షా క్రీ.శ. 1545 లో మరణించెను.

షేర్షా పరిపాలన

కేంద్ర ప్రభుత్వము

షేర్షా గొప్ప పరిపాలన విధాన రూపశిల్పి. అతడు నిరంకుశుడే కాక గొప్ప తెలివైనవాడు, పరాక్రమవంతుడు. ఉలేమాలయొక్క సలహాలను పెడచెవిన పెట్టెడివాడు. పరిపాలనలో ప్రతి చిన్న విషయాన్ని స్వయంగా పరిశీలించెడివాడు. పరిపాలనలో సహాయమందించుటకు మంత్రిమండలి కలదు. ఇందులో నలుగురు ప్రముఖ మంత్రులు గలరు. దివాన్-ఇ-వజీర్ - ఆదాయ వ్యయముల

పర్యవేక్షక మంత్రిగా, దివాన్-ఇ-అరీజ్ - సైనిక నియామకము, సైనిక వ్యవస్థ పర్యవేక్షక మంత్రిగా, దివాన్-ఇ-రసాలత్ - విదేశీ వ్యవహారముల మంత్రిగాను, దివాన్-ఇ-ఇన్ షా - రాజప్రకటనలు, ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములను విడుదలచేయు మంత్రిగా ఉండిరి.

రాష్ట్ర పరిపాలన

పరిపాలన సౌలభ్యమునకు తన సామ్రాజ్యమును అనేక సర్కారులుగా విభజించెను. సర్కారులను తిరిగి అనేక పరగణాలుగా విభజించెను. ప్రతి పరగణాలో అనేక గ్రామములు కలవు. పరిపాలనలో గ్రామము చివరి విభాగము.

రెవిన్యూ పరిపాలన

భూమిశిస్తు విధానములో షేర్షా ప్రముఖ స్థానమును ఆక్రమించెను. భూములను కొలచి భూసారమును అనుసరించి పన్నులను నిర్ణయించెను. దేశ ఆదాయమునందు భూమిశిస్తు ముఖ్యమైనది. పండిన పంటలలో సరాసరి మూడవ వంతు పన్నుగా నిర్ణయించెను. రైతులకు పట్టాలను ఇచ్చెను. అతడు రైత్వారీ పద్ధతిని ప్రవేశపెట్టెను. షేర్షా సంస్కరణలను తరువాత అక్బరు అనుసరించెను. కావున షేర్షాను అక్బరుకు మార్గదర్శకుడు అని పిలిచిరి.

సైనిక పరిపాలన

షేర్షా గొప్ప యుద్ధవీరుడు, గొప్ప సైనిక వ్యూహ రచనాచతురుడు. అతడు అల్లావుద్దీన్ ఖిల్జీ యొక్క ముఖ్యమైన సైనిక విధానమును అనుసరించెను. మంచి శిక్షణతో కూడిన సైన్యమును కలిగియుండెను. ఇతని సైన్యమునందు కాల్బలము, అశ్వదళము, ఫిరంగి దళము, గజ దళము యుండెను. అందులో అశ్వదళము చాలా ముఖ్యమైనది. అతడు సైన్యమునందు ఆఫ్ఘనులకు ఉన్నత పదవులను ఇచ్చెను. సైన్యమునందు బలమైన గుర్రముల స్థానములో నకిలీ గుర్రములను మార్చుటను నిషేధించుటకు డాక్ విధానమును లేక గుర్రములకు

రాజముద్రలు వేయు పద్ధతిని ప్రవేశపెట్టెను. సైనికుల వివరములను తెలియజేయు సైనిక జాబితాను పొందుపరచెను.

న్యాయ పరిపాలన

షేర్షా ఉన్నత న్యాయాధీశుడు. న్యాయముపై ఇతనికి దృఢమైన విశ్వాసము గలదు. చట్టము ముందు అందరినీ సమానముగా చూసెను. దేశమంతటికి అత్యున్నత న్యాయస్థానము రాజ దర్బారు. రాజుకు ముఖ్య ఖాజీ సహాయమందించు చుండెను. నేరస్థులు ఎంతటి ఉన్నత స్థానములో ఉన్నప్పటికి శిక్షల నుండి తప్పించుకొనుటకు వీలులేదు.

ఇతర సంస్కరణలు

షేర్షా గూఢచారి వ్యవస్థ

షేర్షా డాక్ చౌకి మరియు గూఢచారి వ్యవస్థను పునరుద్ధరించెను. తన సామ్రాజ్యములో నలుమూలల నుండి సమాచారములను సేకరించుటకు ఈ వ్యవస్థలు చక్కగా ఉపయోగపడెను.

రహదారులు

షేర్షా సమాచార వ్యవస్థను అభివృద్ధి పరచుటకు పాత రోడ్లను మరమ్మత్తులు చేయించి, కొత్త రోడ్ల నిర్మాణమును చేపట్టెను. తన సామ్రాజ్యంలోని నలుమూలలు కలుపుటకు నాలుగు ముఖ్యమైన రహదారులను నిర్మించెను. అతడు బాటసారుల సౌకర్యము కొరకు రహదారులకు ఇరువైపుల విశ్రాంతి భవనములను నిర్మించెను.

నాణెముల సంస్కరణలు

షేర్షా పాత మిశ్రమ నాణెములను రద్దు పరచెను. ఈయన రాగి మరియు వెండి నాణెముల నిష్పత్తిని నిర్ణయించెను. బంగారు, వెండి నాణెములను ప్రవేశపెట్టెను. నాణెములందు షేర్షా పేరును దేవనాగరి లిపిలో ముద్రించిరి. ఈ నాణెములు దేశ ఆర్థికాభివృద్ధికి ఎంతగానో ఉపయోగపడినవి. కాబట్టి షేర్షాను “ఆధునిక నాణెముల పితామహుడు” అని పిలిచిరి.

ఘనత

షేర్షా గొప్ప సామ్రాజ్య నిర్మాత. అతను గొప్ప పరిపాలనాదక్షుడే కాక శిల్పకళాభివృద్ధికి కూడా తోడ్పాటునందించెను. బీహారులోని సస్రామ్ నందు నిర్మించిన షేర్షా సమాధి (ఘోరీ) ఇండో-ఇస్లామిక్ వాస్తు శిల్పకళా నైపుణ్యమునకు అద్భుత నిదర్శనము. అతడు ఢిల్లీ నందు పురానాశిల్లాను నిర్మించెను. భారతదేశమును పరిపాలించిన రాజులలో షేర్షాను ఒక గొప్ప రాజుగా పరగణించిరి. షేర్షా మొగలులనెవ్వరిని విడిచిపెట్టకుండా ఉండినట్లయితే భారతదేశ చరిత్రలో గొప్ప మొగలు సామ్రాజ్యము ఆవిర్భవించి యుండేది కాదు.

అక్బరు

(క్రీ.శ. 1556-క్రీ.శ. 1605)

భారతదేశమును పరిపాలించిన పాలకులలో అక్బరు ఒక గొప్ప చక్రవర్తి. జలాలుద్దీన్ మహమ్మద్

అక్బరు

అక్బరు క్రీ.శ. 1542 నవంబరు 23 వ తేదీన అమర్ కోటనందు జన్మించెను. అతడు 13 సంవత్సరముల వయస్సులో సింహాసనమును అధిష్టించెను. ఔరామ్ ఖాన్ ను అక్బరు సంరక్షకునిగా హుమాయూన్ నియమించెను.

దండయాత్రలు

రెండవ పానిపట్టు యుద్ధము (క్రీ.శ. 1556)

అక్బరు వారసత్వముగా పొందిన సింహాసనము పూలపాన్పు కాలేదు. అక్బరు సింహాసనమును

అధిష్టించిన తక్షణమే బెంగాల్ పరిపాలకుడైన మహమ్మద్ షా వద్ద ప్రధానిగా పనిచేయుచున్న హేమును ఎదుర్కొనవలసి వచ్చెను. క్రీ.శ. 1556 సం॥న అక్బరు మరియు హేముల సైన్యము చారిత్రాత్మక మైదానము పానిపట్టు వద్ద తలపడినవి. అక్బరు హేముని ఓడించి చంపివేసెను. అక్బరు ఢిల్లీ, ఆగ్రానందు మొగలు సామ్రాజ్యమును సుస్థిరపరచెను.

అక్బరు ఖైరామ్ ఖాన్ ఆధీనములో నాలుగు సంవత్సరములు ఉండెను. నాలుగు సంవత్సరములు తరువాత అక్బరు స్వతంత్రముగా పరిపాలించ వలయునని భావించెను. దీనితో ఖైరామ్ ఖాన్ ను పదవినుండి తొలగించెను. క్రీ.శ. 1560 సం॥లో ఖైరామ్ ఖాన్ ను మక్కాయాత్రకు పంపగా మార్గ మధ్యములో అతనిని సేనా నాయకులు హత్యచేసిరి. తరువాత అక్బరు పెంపుడు తల్లి మహమ్ అనగ రెండు సంవత్సరములు పరిపాలన వ్యవహారములను స్వీకరించెను. అందువలన ఈ కాలమును “కీలుబొమ్మ ప్రభుత్వం” అని పిలిచిరి. మహమ్ అనగ అసమర్థ పరిపాలకురాలు అని తెలిసిన తరువాత అక్బరు ఆమెను పరిపాలన నుండి తొలగించి స్వతంత్రుడు అయ్యెను. ఆమె కుమారుడు ఆదమ్ ఖాన్ ను అక్బరు చంపివేసెను. ఆ బాధతో మహమ్ అనగ కూడా మరణించెను. తరువాత అక్బరు స్వతంత్ర పరిపాలకుడయ్యెను.

ఇతర దండయాత్రలు

అక్బరు దిగ్విజయములను చేపట్టి తన సామ్రాజ్యమును విస్తరించెను. అతడు మాళ్వా, చునార్ లను ఆక్రమించెను. అంబర్ (జైపూర్) రాజు బిహారి మల్ అక్బరు సార్వభౌమత్వమును అంగీకరించెను. అతడు తన కుమార్తెను అక్బరుకిచ్చి వివాహము చేసెను. వీరి వివాహబాంధవ్యానికి జహంగీర్ జన్మించెను. గోండ్వానాను పరిపాలించు రాణి దుర్గావతి అక్బరును ఎదురించి ఓడిపోయెను. అక్బరు గోండ్వానాను తన సామ్రాజ్యములో కలుపుకొనెను.

తరువాత బికనీర్, జైసల్మీర్, జోధ్ పూర్ లపై దండయాత్ర చేసెను. అక్బరు సామ్రాజ్యము తూర్పున

బెంగాల్ నుండి పశ్చిమమున ఆఫ్ఘనిస్థాన్ వరకు, ఉత్తరమున హిమాలయాల నుండి దక్షిణమున గోల్కొండ వరకు విస్తరించి యుండెను.

రాజపుత్ర విధానము

ధైర్యసాహసములు మరియు సమ్మకమైన స్వభావము కలిగిన రాజపుత్రులతో అక్బరు మంచి సంబంధములను కలిగియుండెను. అక్బరు జైపూర్ యువరాణి జోధ్ బాయిని వివాహము చేసుకొనెను. బికనీర్ మరియు జైసల్మీర్ పరిపాలకులు కూడ తమ కుమార్తెలను అక్బరుకిచ్చి వివాహము చేసిరి. అక్బరు రాజపుత్రులను ఉన్నత పదవులలో నియమించెను. వీరిలో రాజా మాన్ సింగ్, రాజా భగవాన్ దాస్, బీర్బల్ మరియు రాజా తోడర్ మల్ ముఖ్యమైనవారు. అక్బరు ముస్లిమేతరుల నుండి వసూలు చేస్తున్న జిజియా మరియు యాత్రికుల పన్నులను రద్దు చేసెను

దక్కను విధానము

అక్బరు తన సామ్రాజ్యమును విస్తరించుటకు, పోర్చుగీసు వారి ప్రాబల్యమును అడ్డుకొనుటకు తన దృష్టిని దక్కను వైపు మరల్చెను. అహమ్మద్ నగర్ ను చాంద్ బీబీ పరిపాలించుచుండెను. అక్బరు ఆమెను ఓడించి అహమ్మద్ నగర్ ను తన సామ్రాజ్యములో కలుపుకొనెను. బీరార్, ఖాందేష్ లను కూడ అక్బరు ఆక్రమించుకొనెను.

సాహిత్యము

అక్బరు నిరక్షరాస్యుడైనప్పటికీ పండితులను ఆదరించెను. రాజా తోడర్ మల్ భాగవత పురాణములను పర్షియా భాషలోనికి అనువదించెను. అబుల్ ఫజల్, అతని సోదరుడు అబుల్ ఫైజి అనేక సంస్కృత గ్రంథములను పర్షియా భాషలోకి అనువదించిరి. అబుల్ ఫజల్, అయిన్-ఇ-అక్బరి మరియు అక్బరు నామాను రచించెను. అబుల్ ఫైజి సంస్కృతభాషలోని రామాయణ, మహాభారతములను పర్షియా భాషలోనికి అనువదించెను. తాన్ సేన్ అక్బరు ఆస్థానమునందు ఒక ప్రముఖ సంగీత విద్వాంసుడు.

మత విధానము (దీన్ - ఇ - ల్లాహ్)

అక్బరు ఒక సనాతన ముస్లిము కాదు. పరమత సహనము కలిగినవాడు. ఇతని తండ్రి సున్నీ ముస్లిము కాగా తల్లి షియా ముస్లిము. అక్బరు సంరక్షకుడైన బైరామ్ ఖాన్, గురువు షేక్ ముబారక్ కూడ షియా మతమునకు చెందినవారు. ఈ కారణములన్నియు అక్బరును సర్వమతాభిలాషిగా చేసినది. క్రీ.శ. 1575 సం॥లో **ఇబ్రాబిల్ ఖానా** అను ప్రార్థనా మందిరమును నిర్మించెను. అనేక మంది మతపెద్దలను ఆహ్వానించి వారి మత సిద్ధాంతములను గురించి చర్చించెను. అక్బరు ఒక మతపెద్దగా, ఒక రాజుగా మతాధికారులపై ప్రత్యేక ఉత్తరువును జారీచేసెను. క్రీ.శ. 1582 లో అక్బరు **దీన్-ఇ-ల్లాహ్** అను ఒక కొత్త మతమును ప్రారంభించెను. సర్వమత సహనము ఆధారముగా తీర్చిదిద్దటయే దీని ముఖ్య లక్ష్యము. ఇది అన్ని మతములలోని మంచి సిద్ధాంతములను కలిగి ఉన్నది. అక్బరు ఈ కొత్త మతములో చేరమని ఎవరిని బలవంతము చేయలేదు. అక్బరు మరణానంతరము దీన్-ఇ-ల్లాహ్ క్రమేణా కనుమరుగయ్యెను.

సర్వమతాభిలాషి అయిన అక్బరు మానస పుత్రిక **దీన్-ఇ-ల్లాహ్** మతము.

అక్బరు రెవిన్యూ సంస్కరణలు

అక్బరు భూమిశిస్తు సంస్కరణలకు మార్గదర్శకుడు షేర్షా అక్బరు రాజా తోడరమల్ సహాయముతో దీనిని అభివృద్ధిపరచెను. భూములను సర్వేచేయించి పండిన పంటలో 1/3 వంతు పన్నుగా నిర్ణయించెను. దీనిని రైతులు డబ్బు లేక ధాన్యరూపములో చెల్లించవచ్చును. రైతులకు ఋణ సహాయము చేసి, దీనిని కంతుల వారిగా చెల్లించుటకు వీలు కల్పించెను. రైతులతో భూమి పన్ను ఒప్పందము తరువాత వారికి భూమి హక్కును కల్పించి పట్టా ఇచ్చెను.

మన్సుబ్దారి విధానము

మొగలుల పౌర, సైనిక పరిపాలన మన్సుబ్దారి విధానముపై ఆధారపడియుండెను. దీనిని అక్బరు ప్రవేశపెట్టెను. ఇది పర్షియా దేశమునుండి తీసుకొనబడినది. **మన్సుబ్** అనగా **హోదా** లేక **స్థాయి**. మన్సుబ్దారులు సైన్యమును నియమించుకొనిరి. వారు చక్రవర్తికి అవసరమైనపుడు సైన్య సహాయము అందించెడివారు. ప్రతి మన్సుబ్దార్ తో వారి స్థాయిననుసరించి భూమిని కేటాయించెను. వారు ఆ భూముల నుండి వచ్చిన రాబడి నుండి జీతములను పుచ్చుకొనెడివారు. ఈ విధానము అక్బరు కాలములో చక్కగా పనిచేయగా తరువాత క్రమముగా క్షీణించినది.

వాస్తు శిల్పకళారంగం - సేవలు

అక్బరు కాలములోని వాస్తు శిల్పకళాభివృద్ధికి నాటి నిర్మాణములే సాక్ష్యములు. అక్బరు గుజరాతుపై దిగ్విజయమునకు గుర్తుగా **ఫతేపూర్ సిక్రీ**నందు **బులంద్ దర్వాజా మహాద్వారమును** నిర్మించెను. **ఫతేపూర్ సిక్రీ**నందు ఒక కొత్త భవనమును నిర్మించెను. **అక్బర్ మహల్, జహంగీర్ మహల్, లాహోర్ కోట, పంచ మహల్, జోధ్ బాయి భవనము** మొదలగునవి ఎర్రటి చలువరాతితో నిర్మించబడినవి.

చరిత్రలో అక్బరు స్థానము

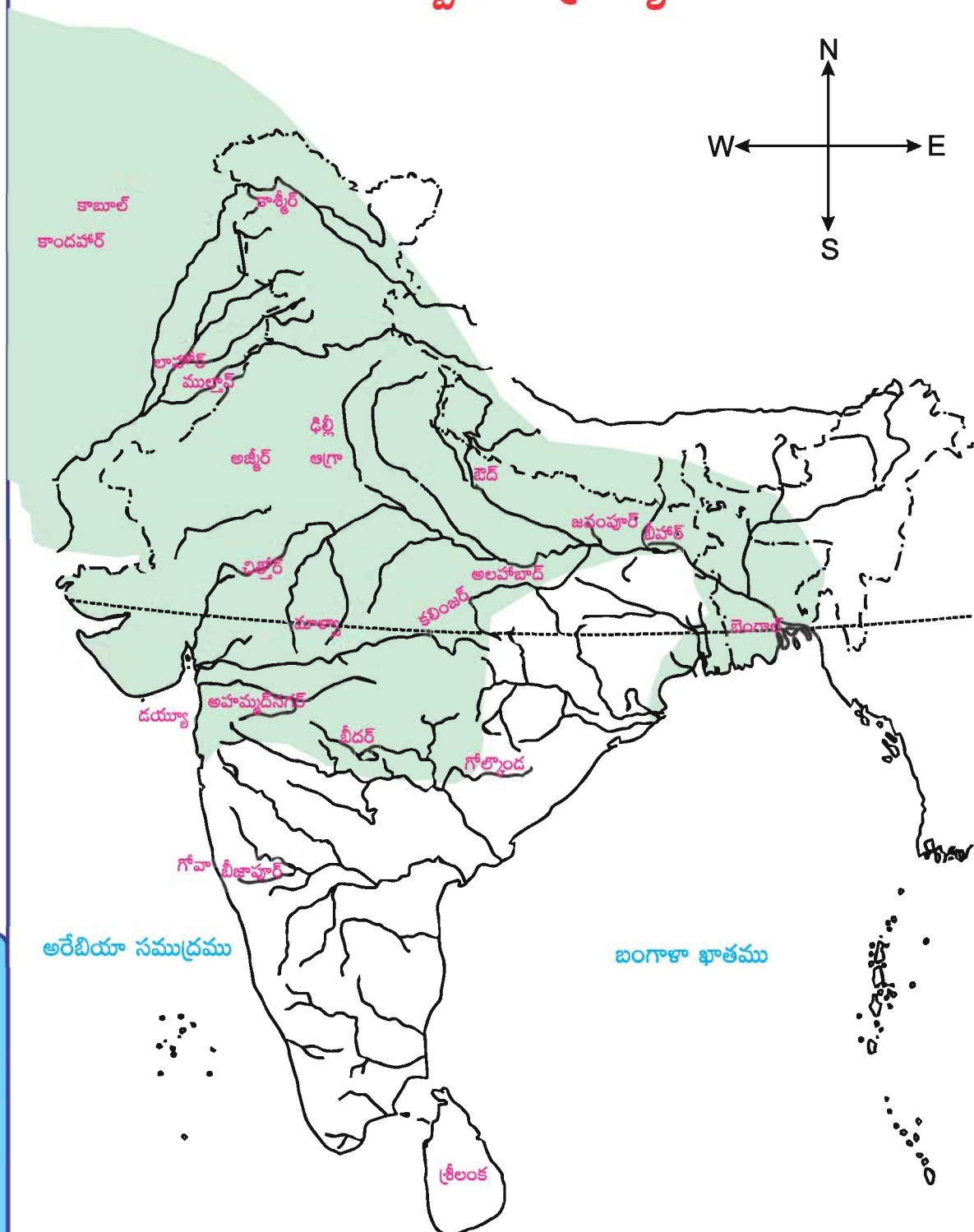
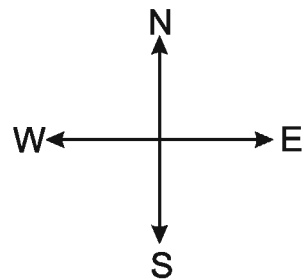
అక్బరు 50 సంవత్సరములు అద్భుత పరిపాలన అందించి క్రీ.శ. 1605 లో మరణించెను. అతను భారతదేశ చరిత్రలో ఒక ప్రత్యేక స్థానమును పొందెను. భారతదేశములో మొగలు సామ్రాజ్యమునకు వాస్తవమైన పునాది వేసినది అక్బరు అని చెప్పవచ్చును.

జహంగీర్ (క్రీ.శ. 1605 - క్రీ.శ. 1627)

అక్బరు మరణానంతరము అతని పెద్ద కుమారుడైన **సలీం, జహంగీర్** లేదా **“ప్రపంచమును జయించిన వాడు”** అను బిరుదుతో క్రీ.శ. 1605 లో సింహాసనము అధిష్టించెను. కొన్ని నెలలు తరువాత

అక్షరు సామ్రాజ్యము

సాంఘిక శాస్త్రము

అతని పెద్ద కుమారుడు ఖుస్రూ తండ్రిపై తిరుగుబాటు చేసెను. ఖుస్రూ సిక్కుల ఐదవ గురువైన **గురు అర్జున్‌దేవ్** ఆశీస్సులు పొందెను. అయితే జహంగీరు ఖుస్రూని ఓడించి ఖైదీ చేసి కళ్ళు పీకించెను. గురు అర్జున్‌దేవ్‌ను విడిచి పెట్టక చంపివేసెను. అతని ఆస్తిని చట్టరీత్యా సర్కారుకు వశము చేసెను. ఈ సంఘటనతో మొగలులకు, సిక్కులకు మధ్య సంబంధములు బలహీనపడినవి.

ఆంగ్లేయ యాత్రికులు

ఆంగ్ల రాయబారులు **కెప్టెన్ విలియం హాకిన్స్ మరియు సర్ థామస్ రో** జహంగీరు ఆస్థానమును సందర్శించిరి. సర్ థామస్ రో సూరత్ నందు వ్యాపారము చేసుకొనుటకు క్రీ.శ. 1615 సం॥లో జహంగీరు నుండి అనుమతి పొందెను.

వివిధ కాలములలో భారతదేశమును సందర్శించిన విదేశీ యాత్రికులను గుర్తుకు తెచ్చుకొనుము.

సాహిత్యము

జహంగీరు గొప్ప పండితుడు మరియు గొప్ప రచయిత. అతడు తన స్వీయ చరిత్ర **తుజక్-ఇ-జహంగీరి** ని రచించెను. ఇది అతని పరిపాలనా కాలమును గురించి తెలియజేయుచున్నది. అతడు కళ మరియు కవితాభిమాని.

న్యాయము

న్యాయమునందు జహంగీరు ప్రఖ్యాతి గాంచెను. అందరికి న్యాయము అందుబాటులో వుంచుటకు **ఆగ్రా కోట్‌లోని షా బురుజుపై ఒక న్యాయ గంటను** ఏర్పాటు చేసెను. గంటను మ్రోగించుటకు ఒక బంగారు గొలుసును ఏర్పాటుచేసి, దానిని యమునా నది ఒడ్డున ఒక రాతి స్తంభమునకు కట్టించెను. అన్యాయమునకు గురియైన వారు గొలుసును లాగి గంటను మ్రోగించి న్యాయమును కోరవచ్చును.

ప్రాచీన తమిళ రాజ్యములను పరిపాలించిన ఏ రాజు ఈ విధానమును ప్రవేశ పెట్టెను?

నూర్జహాన్ పాత్ర

మొగలుల చరిత్రలో నూర్జహాన్‌యొక్క పాత్ర ప్రముఖమైనది. ఈమె పర్షియా సర్దారు మీర్జాఘియాజ్ బేగ్ కుమార్తె. ఆమె అసలు పేరు **మోహరున్నిసా**. ఆమె చాలా అందగత్తె. మొదట ఆమెను షేర్ ఆఫ్ షా వివాహము చేసుకొనెను. జహంగీర్ అతనిని ఒక యుద్ధమునందు చంపివేసెను. మోహరున్నిసాను జహంగీరు క్రీ.శ. 1611లో వివాహము చేసుకొని ఆమెకు **“సూర్‌మహల్”** లేక **“అంతఃపుర అందగత్తె”** అని బిరుదునిచ్చెను. తరువాత ఆమెను **“నూర్జహాన్, ప్రపంచ సుందరి”** అని పిలిచిరి. ఆమె చాలా తెలివైన మహిళ, విద్యాధికురాలు, గొప్ప సంస్కృతి గల స్త్రీ. జహంగీరు రాజు అయినప్పటికి ఆమె అన్ని అధికారములను చెలాయించెను. క్రీ.శ. 1611 నుండి క్రీ.శ. 1626 వరకు **“నూర్జహాన్ కాలము”** అని చెప్పవచ్చును. క్రీ.శ. 1627 సం॥లో జహంగీరు మరణించిన తరువాత ఆమె తన ప్రాధాన్యతను కోల్పోయి క్రీ.శ. 1645 లో మరణించెను.

మధ్య యుగంలో భారతదేశమును పరిపాలించిన మొదటి మహిళా పరిపాలకురాలి పేరును తెలుపుము.

ఘనత

జహంగీరు దయాగుణము, ఔదార్యము గల పరిపాలకుడు. అతడు అందమైన ఉద్యాన వనములను నిర్మించెను. శ్రీనగర్ నందు షాలిమార్ మరియు నిషాల్ ఉద్యానవనములను నిర్మించెను. అతనికి వాస్తు శిల్పకళారంగమునందు గొప్ప అభిరుచి గలదు. జహంగీరు కాలములో సికిందరునందు నిర్మించిన **అక్బరు సమాధి**, ఆగ్రానందలి **ఇతిమద్ ఉద్దౌలా సమాధి**, లాహోరు నందలి మసీదు చాలా అద్భుతమైన నిర్మాణములు.

షాజహాన్

(క్రీ.శ. 1628-క్రీ.శ. 1658)

జహంగీరుయొక్క కుమారుడు షాజహాన్. అతని అసలు పేరు ఖుర్రం. అతడు క్రీ.శ. 1592 సం॥లో లాహోరు నందు జన్మించెను. ఇతని తల్లి హిందువు. క్రీ.శ. 1627 లో జహంగీరు మరణించిన వెంటనే నూర్జహాన్ తన అల్లుడైన షహరియార్ ను సింహాసనమును అధిష్టించదలచెను. ఆ సమయములో ఖుర్రం దక్కను ప్రాంతములో ఉండెను. నూర్జహాన్ షహరియార్ ను చక్రవర్తిగా ప్రకటించెను. ఖుర్రం యొక్క మామ అసఫ్ ఖాన్, నూర్జహాన్ మరియు షహరియార్ లకు వ్యతిరేకముగా సైన్యమును పంపి ఓడించి షాజహాన్ ను “ప్రపంచపు చక్రవర్తిగా” ఢిల్లీ సింహాసనముపై అధిష్టించచేసెను.

దండయాత్రలు

షాజహాన్ పోర్చుగీసువారితో యుద్ధము చేసెను. అహమ్మద్ నగర్ ను ఆక్రమించుటకు మహబత్ ఖాన్ ను దక్కనుకు పంపెను. క్రీ.శ. 1636 లో దీనిని మొగలుల సామ్రాజ్యములో కలుపుకొనిరి. మొగలులు కోల్పోయిన కాందహార్ ను తిరిగి ఆక్రమించుటకు మూడుసార్లు ప్రయత్నించి విఫలమయ్యెను. ఇది మొగలుల సైన్యముయొక్క బలహీనతను బయట పెట్టినది. అతడు బీజాపూర్, గోల్కొండ పాలకులను ఓడించెను. ఔరంగజేబును దక్కను గవర్నరుగా నియమించెను.

మొగలుల స్వర్ణయుగము

షాజహాన్ పరిపాలన కాలమును మొగలుల చరిత్రలో స్వర్ణయుగముగా పరిగణించిరి. అతని కాలములో మొగలుల అధికార ప్రాబల్యము, కీర్తి ప్రతిష్ఠలు ఉచ్ఛస్థితికి చేరుకొన్నవి. అతని కాలమునందు ఐశ్వర్యము, పేదరికము రెండును కన్పించును. ఐశ్వర్యము ఇతని అద్భుత వాస్తు శిల్పకళా నిర్మాణముల ద్వారా తెలియుచుండగా, పేదరికము విదేశీ యాత్రికుల గ్రంథముల ద్వారా తెలియుచున్నది.

ప్రాచీన భారతదేశములో ఎవరి కాలమును స్వర్ణయుగంగా పిలిచిరి?

భవన నిర్మాతల రాజు

షాజహాన్ ను “భవన నిర్మాతల రాజు”, “ఇంజనీర్ కింగ్” అని పిలిచిరి. షాజహాన్ మొగలుల నగరములలోని ఎర్రరాతి కట్టడములను పాలరాతి కట్టడములుగా మార్చెను. అతను “షాజహానాబాద్” అను ఒక నూతన రాజధానిని నిర్మించెను. అతడు ఢిల్లీనందు ఎర్రకోటను నిర్మించెను. ఇందులోని రంగమహల్, మోతీమహల్, దివాన్-ఇ-అమ్ మరియు దివాన్-ఇ-ఖాస్ అనునవి భూతల స్వర్ణము వంటివి.

జామా మసీదు

షాజహాన్ ఢిల్లీనందు జామా మసీదును పాలరాతితో నిర్మించెను. ఇది ప్రపంచములో ఒక పెద్ద మసీదుగా పరిగణించబడుచున్నది.

తాజ్ మహల్

షాజహాన్ నిర్మాణములలో తాజ్ మహల్ అత్యంత ప్రసిద్ధమైనది. షాజహాన్ దీనిని ఆగ్రా సమీపమున

తాజ్ మహల్

యమునా నది ఒడ్డున తన ప్రియమైన భార్య ముంతాజ్ భేగం జ్ఞాపకార్థముగా నిర్మించెను. తాజ్ మహల్ ను ప్రపంచములోని ఏడు వింతలలో ఒకటిగా పరిగణించిరి. దీనిని పాలరాతితో నిర్మించిరి. దీనిని ఆకాలములో ప్రసిద్ధ వాస్తుశిల్పి ఉస్తాద్ ఇషా రూపొందించెను. దీని నిర్మాణము 20లక్షల అంచనా వ్యయంతో దాదాపు 22 సం॥లకు పూర్తి అయినది.

షాజహాన్ మోతి మసీదు, అగ్రానందు పెరల్ మసీదు మరియు జహంగీరు సమాధిని నిర్మించెను. అతడు విలువైన వజ్రములను సేకరించెను. నెమలి సింహాసనము, విలువైన కోహినురు వజ్రము వీటిలో ముఖ్యమైనవి.

మొగలుల నగిషీ కళకు నెమలి సింహాసనము ఒక చక్కటి ఉదాహరణ. దీనిని క్రీ.శ. 1739 సంవత్సరములో వర్షియా దండయాత్రికుడైన నాదిర్షా తీసుకొనివెళ్ళెను.

ప్రస్తుతము నెమలి సింహాసనము ఎక్కడ వున్నదో తెలియునా?

షాజహాన్ కాలములో చిత్రలేఖనము, సంగీతము, సాహిత్యమువంటి లలిత కళలు అత్యున్నత స్థాయిలో అభివృద్ధి చెందినవి. అతడు కళలను, సాహిత్యమును పోషించెను.

షాజహాన్ ఆరోగ్యము క్రీ.శ. 1657 సం॥లో క్షీణించెను. నలుగురు కుమారుల మధ్య వారసత్వ యుద్ధము ప్రారంభమైనది. షాజహాన్‌ను ఔరంగజేబు క్రీ.శ. 1658లో ఖైదు చేసెను. షాజహాన్ చివరి రోజులలో జైలు జీవితము గడిపి క్రీ.శ. 1666లో మరణించెను.

ఘనత

భారతదేశమును పరిపాలించిన చక్రవర్తులలో షాజహాన్ ఒక గొప్ప చక్రవర్తి అనుట నిస్సందేహము. అతని కాలములో భారతదేశమును సందర్శించిన ఫ్రెంచి యాత్రికులు బెర్నియర్, ట్రావెర్నియర్, ఇటలీ యాత్రికులు మానుస్సీ షాజహాన్ పరిపాలన గురించి తమ రచనలలో వివరించిరి.

ఔరంగజేబు

(క్రీ.శ. 1658 - క్రీ.శ. 1707)

ఔరంగజేబు మొగలులలో చివరి గొప్ప చక్రవర్తి. అతను షాజహాన్‌యొక్క మూడవ కుమారుడు. షాజహాన్ క్రీ.శ. 1657లో జబ్బుపడినపుడు తన

నలుగురు కుమారులు ధారాఘకో, ఘాజా, ఔరంగజేబు మరియు మురాద్ల మధ్య వారసత్వ యుద్ధము ప్రారంభమయ్యెను. దక్కన్‌లో యున్న ఔరంగజేబు తన తండ్రి షాజహాన్ అనారోగ్యముతో ఉన్న విషయము తెలియగానే ఢిల్లీకి బయలుదేరెను. ఔరంగజేబు తన ముగ్గురు అన్నదమ్ములను చంపి, తన తండ్రిని ఖైదు చేసి అలంగీర్ అను బిరుదుతో క్రీ.శ. 1658లో సింహాసనమును అధిష్టించెను.

ఔరంగజేబు

మతవిధానము

ఔరంగజేబు దృఢమైన సనాతన సున్నీ ముస్లిము. అతడు భక్తి విశ్వాసము గలవాడు. క్రమము తప్పక ప్రతి రోజు ఖురాన్‌ను పఠించెడివాడు. ఔరంగజేబు ముస్లిమేతరులనే కాక షియా ముస్లింలను కూడా వ్యతిరేకించెను. ముస్లిమేతరులపైన జిజియా పన్నును తిరిగి విధించెను. హిందువులను పదవులనుండి తొలగించెను. దీని ఫలితముగా రాజపుత్రులు, జాట్‌లు, నల్లమిలు, సిక్కులు, మారాఠాలు తిరుగుబాటు చేసిరి.

అక్బరు మరియు ఔరంగజేబు మతవిధానములను పోల్చుము.

ఔరంగజేబు మరియు సిక్కులు

జహంగీరు తరువాత మొగలులకు, సిక్కులకు మధ్య సంబంధములు బలహీనపడినవి. సిక్కుల

తొమ్మిదవ గురువైన **తేజ్ బహదూర్** ఔరంగజేబు అనుసరించు హిందూమత వ్యతిరేక విధానమును నిరసించెను. ఔరంగజేబు విసిగిపోయి గురు తేజ్ బహదూర్ ని ఢిల్లీకి పిలిపించి ఇస్లాం మతములో చేరమని బలవంతము చేసెను. గురు తేజ్ బహదూర్ దీనిని వ్యతిరేకించడంతో చిత్రహింసలు పెట్టి శిరచ్ఛేదనము చేయించెను. ఈ సంఘటన సిక్కులకు కోపము తెప్పించెను. **గురుతేజ్ బహదూర్** కుమారుడు గురు గోవింద సింగ్ పదవ సిక్కు గురువుగా బాధ్యతలు స్వీకరించిన తరువాత మొగలులపై ప్రతీకారము తీర్చుకొనెను. అతడు ముస్లింలకు వ్యతిరేకముగా సిక్కు సైన్యమును “**ఖల్స**” అను పేరుతో ఏర్పాటు చేసెను.

సిక్కు మతస్థాపకుడు ఎవరు? ఖల్సనందలి ఐదుగురు ముఖ్యులను గుర్తించుము.

ఔరంగజేబు మరియు మరాఠాలు

ఔరంగజేబు దక్కన్ గవర్నర్ **షయిస్తాఖాన్**ను గొప్ప మరాఠా నాయకుడైన శివాజీని అణచి వేయుటకు పంపెను. శివాజీ 400 మంది సైన్యముతో పూనానందు షయిస్తాఖాన్ ను ఎదుర్కొనెను. ఈ యుద్ధములో షయిస్తాఖాన్ తన చేతివ్రేళ్ళను పోగొట్టుకొని తప్పించుకొనెను. తరువాత శాంతి నెలకొల్పుటకు ఔరంగజేబు శివాజీ వద్దకు జయసింగ్ ను పంపెను. శివాజీ మొగలుల దర్బారును సందర్శించుటకు అంగీకరించెను. మొగలు దర్బారుకు వచ్చిన శివాజీని మర్యాదలతో ఆహ్వానించక ఖైదు చేసెను. అయితే శివాజీ చెరసాలనుండి తప్పించుకొని మొగలులకు శాశ్వత శత్రువయ్యెను.

దక్కను విధానము

ఔరంగజేబు దక్కనునందు 25 సంవత్సరములు గడిపెను. దక్కన్ నందు ఔరంగజేబు చాలా కాలము గడుపుట వలన పరిపాలన స్తంభించినది. తన కళ్ళ

ఎదుటే సామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్నమయ్యెను. క్రమము తప్పక యుద్ధములు చేయుట వలన ఖజానా ఖాళీ అయ్యెను. అన్ని వైపుల శత్రువులు ఏర్పడిరి. “**దక్కను మాయని గాయమువలె**” (Deccan Ulcer) ఔరంగజేబును నాశనము చేసింది. ఔరంగజేబు క్రీ.శ. 1707 లో మరణించెను.

అంచనా

మొగలుల సామ్రాజ్యము పతనమగుటకు ఔరంగజేబు ప్రధాన కారకుడయ్యెను. అతని కఠినమైన మతవిధానము, దక్కనులో ఎక్కువ కాలము గడుపుట, సువిశాల సామ్రాజ్యము, అనుమాన స్వభావము అతని పతనమునకే కాక బలమైన మొగలు సామ్రాజ్యము పతనమగుటకు కూడా దారితీసినది. ఔరంగజేబు ఒక ముస్లింగా విజయము సాధించి నప్పటికీ, ఒక రాజుగా పూర్తిగా విఫలమయ్యెను.

మొగలుల పరిపాలన

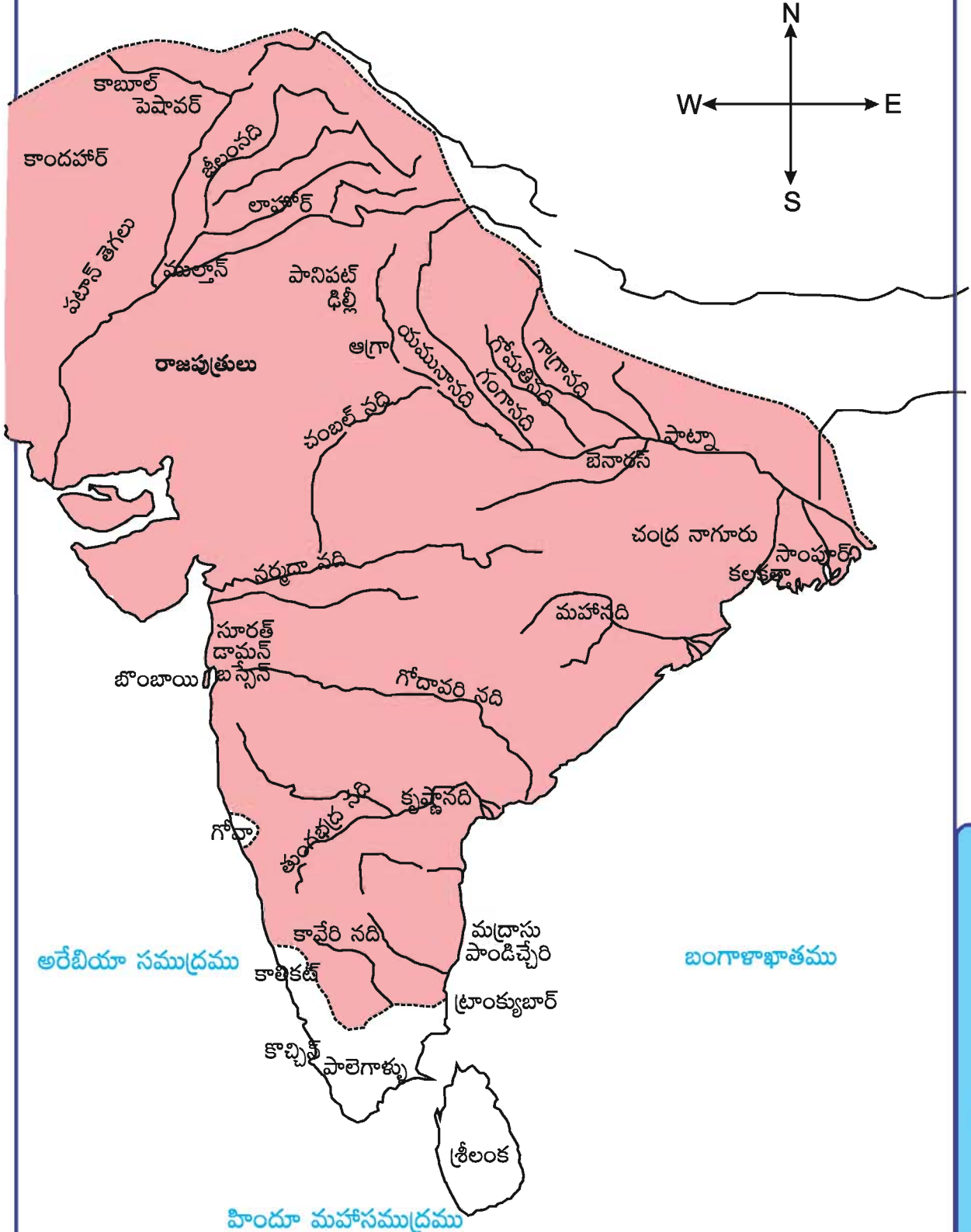
కేంద్ర పరిపాలన

మొగలుల పరిపాలనా విధానము ఒక సైనిక పరిపాలనవలె నిరంకుశముగా యుండెను. **చక్రవర్తి** లేదా **పాదుషా** చేతిలో అన్ని అధికారములు ఉండెను. అతడు తిరుగులేని పరిపాలకుడు. తాను **దైవాంశ సంభూతుడు** అని విశ్వసించెను. అతనికి పరిపాలనలో మంత్రిమండలి సహాయపడుచుండెను. మంత్రులలో **ప్రధాన మంత్రి** లేక **వజీరు** చాలా ముఖ్యుడు.

రాష్ట్ర పరిపాలన

పరిపాలన సౌలభ్యము కొరకు సామ్రాజ్యమును అనేక రాష్ట్రములుగా విభజించిరి. దీనిని **సుబాలు** అని అందురు. ప్రతి సుభాకు ఒక **సుబేదారు** లేక **గవర్నరు** ఉండెను. అక్బరు కాలములో 15 సుబాలు ఉండెను. సుభాకు అధికారి సుబేదారు. సుబాలను తిరిగి సర్కారులుగాను, సర్కారులను పరగణాలుగాను విభజించిరి. పరిపాలనలో చివరి విభాగము గ్రామము.

ఔరంగజేబు సామ్రాజ్యము

రెవిన్యూ పరిపాలన

రాజ్య ఆదాయమునకు ముఖ్యమైనది భూమి శిస్తు. ప్రముఖమైన రెవిన్యూ మంత్రి రాజా తోడరమల్ అక్బరుకు రెవిన్యూ పరిపాలనలో సహాయపడెను.

సామ్రాజ్యము-సుబాలు-సర్కారులు-పరగణాలు-గ్రామములు

అతడు మునుపు షేర్షా వద్ద పనిచేసెను. షేర్షా రెవిన్యూ విధానమును అక్బరు పునరుద్ధరించెను. అందువలనే షేర్షాను అక్బరుకు మార్గదర్శకుడు అని పిలిచిరి. అక్బరు జబ్తి (Zabti) పద్ధతిని ప్రవేశపెట్టెను. భూములను క్రమపద్ధతిలో కొలతలు వేయించెను. భూసారము, పండే పంటల ఆధారముగా భూములను మూడు రకములుగా విభజించిరి. పంటలో సరాసరి మూడవ వంతు పన్నుగా నిర్ణయించెను. రైతులు పన్నును డబ్బు రూపములో గాని లేదా పంట రూపములోగాని చెల్లించ వచ్చును. కరువు లేదా వరద సమయములో భూమిశిస్తును మినహాయించిరి. రైతుల పట్ల దయతో ప్రవర్తించమని రెవిన్యూ అధికారులకు ఆదేశములు ఇచ్చెను.

సైనిక పరిపాన

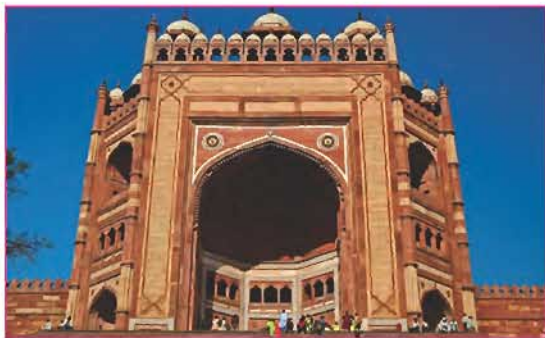
మొగలుల సైన్యమునందు కాల్బలము, ఫిరంగిదళము, అశ్వదళము, గజదళములుండెను. సైన్యములో అశ్వదళము ప్రముఖమైనది. అక్బరు తన సైన్యమునందు మన్నబ్దార్ విధానము అను ఒక క్రొత్త విధానమును ప్రవేశపెట్టెను. మన్నబ్దార్ అనగా ఒక హోదా లేక స్థాయి ప్రతి మన్నబ్దారుని వద్ద నున్న గుర్రముల సంఖ్యను బట్టి వారి హోదా నిర్ణయించిరి. వీరు 10 నుండి 10,000 గుర్రములను కలిగి యుండిరి. గుర్రములతో పాటు వీరు కాల్బల సైనికులను కూడ పోషించిరి. మన్నబ్దారులు చక్రవర్తికి యుద్ధసమయములందు సహాయము చేయవలయును. దీనికి ప్రతిఫలముగా నిర్ణయించబడిన జీతమును మన్నబ్దారులకు చెల్లించెదరు.

రాజు ఉన్నత న్యాయాధీశుడు. రాజుకు ముఖ్య ఖాజీ సహాయపడుచుండెను. ఖురాన్ చట్టము ప్రకారము కేసులను విచారించుచుండిరి. శిక్షలు కఠినముగా ఉండెను. అంగ విచ్ఛేదనము నాటి సామాన్య శిక్షగా ఉండెను.

ఔరంగజేబు అనుసరించిన మతవిధానము మొగలు సామ్రాజ్య పతనమునకు ముఖ్యకారణము అయ్యెను. అతడు హిందువులను, రాజపుత్రులను, సిక్కులను తక్కువగా చూడటం వలన వీరు మొగలులకు బద్ధ విరోధులైరి. మొగలు సామ్రాజ్యము విశాలమైనదిగా వుండుటవలన సామ్రాజ్యములోని దూర ప్రాంతములను పరిపాలించుట కష్టతరమయ్యెను. దీనితో అనేక ప్రాంతములలో తిరుగుబాట్లు ప్రారంభమయ్యెను. ఔరంగజేబు తరువాత పరిపాలకులు బలహీనులు. వీరు మొగలు సామ్రాజ్య విచ్ఛిన్నతను అడ్డుకొనలేక పోయిరి. వారసత్వమునకు సంబంధించిన సరియైన చట్టము లేకపోవడము మొగలు సామ్రాజ్య పతనమునకు మరొక కారణము. ప్రతి మొగలు చక్రవర్తి మరణానంతరము వారి కుమారుల మధ్య వారసత్వ యుద్ధములు జరిగెను. ఇది వారి పతనమునకు దారి తీసినది. మొగలుల సైన్యము నీటి నియమములు కోల్పోయి పతనావస్థకు చేరెను.

సైనికులు యుద్ధములో విజయము సాధించుట కన్నా వ్యక్తిగత లాభముపై శ్రద్ధచూపిరి. శివాజీయొక్క గొప్ప పటిష్ఠ నాయకత్వములో మరాఠాలు బలమైన శక్తిగా ఆవిర్భవించి మొగలులకు బద్ధ శత్రువులైరి. ఐరోపావారి రాక కూడా మొగలుల సామ్రాజ్య పతనమునకు దారితీసినది. నాదిర్షా మరియు అహమ్మద్షా అబ్దాలీ దండయాత్రలు క్షీణదశలో యున్న మొగలు సామ్రాజ్యమునకు కోలుకోలేని దెబ్బ. బాబరు స్థాపించిన మొగలు సామ్రాజ్యమును అక్బరు సుస్థిరపరచగా, ఔరంగజేబు కాలము నాటికి అది క్షీణదశకు చేరుకొన్నది. ఈ విధముగా మొగలు సామ్రాజ్యము పతనమైనది.

Fatepur sikri - Buland Darwaza

Red Fort

Fatepur sikri - Panch mahal

అభ్యాసము

I) సరియైన సమాధానమును ఎన్నుకొనుము.

- మొదటి పానిపట్టు యుద్ధము జరిగిన సంవత్సరము _____.
ఎ) 1536   బి) 1526   సి) 1506
- షేర్షాను _____ కు మార్గదర్శకుడు అని పిలిచిరి.
ఎ) అక్బరు   బి) హుమయూన్   సి) షాజహాన్
- న్యాయ గంటను _____ ఏర్పాటు చేసెను.
ఎ) ఔరంగజేబు   బి) జహంగీర్   సి) బాబరు
- గురు అర్జున్ దేవ్ _____ వ సిక్కు గురువు.
ఎ) 5   బి) 9   సి) 10

II) ఖాళీలను పూరింపుము.

- హుమయూన్ అనగా _____.
- అక్బరు రెండవ పానిపట్టు యుద్ధములో _____ ను ఓడించెను.
- _____ పరిపాలనా కాలమును “మొగలుల స్వర్ణయుగము” అని పిలిచిరి.
- తాన్‌సేన్ _____ ఆస్థానములో ఉండెను.

III) జతపరచుము.

1. రాజాసంగా	క్రీ.శ. 1582
2. దీన్-ఇల్లాహీ	రెవిన్యూ విధానము
3. రెండవ పానిపట్టు యుద్ధము	మేనార్ పాలకుడు
4. రాజా తోడరమల్	క్రీ.శ. 1556

IV) ఒక పదములో సమాధానము వ్రాయుము.

1. కాణ్వా యుద్ధము ఎప్పుడు జరిగినది?
2. జహంగీరు స్వీయ చరిత్రను ఏమని పిలిచెదరు?
3. అక్బరు యొక్క సంరక్షకుడు ఎవరు?
4. “ప్రపంచ సుందరి” అని ఎవరికి పేరు?

V) క్లుప్తముగా జవాబులిమ్ము.

1. బాబరు భారతదేశములో మొగలుల సామ్రాజ్యమును ఎట్లు స్థాపించెను?
2. మొగలుల చరిత్రలో నూర్జహాన్ పాత్రను తెలుపుము.
3. షేర్షా నాణెముల సంస్కరణలను గురించి వ్రాయుము.
4. మొగలు సామ్రాజ్య పతనమునకు గల ఏవేని నాలుగు కారణములను తెలుపుము.

VI) విపులముగా సమాధానములిమ్ము.

1. మొగలుల పరిపాలనలో ఎవరి కాలమును స్వర్ణయుగముగా పిలిచిరి? ఎందులకు?
2. మొగలుల పరిపాలన గురించి వివరింపుము.

VII) కృత్యము.

1. మొగలుల కళ మరియు వాస్తు శిల్పముల చిత్రములను సేకరించి ఒక పుస్తకమును తయారుచేయుము.

VIII) పటమునందు గుర్తించుము.

1. భారతదేశ పటములో అక్బరు సామ్రాజ్య విస్తరణను గుర్తించి, అక్బరు ఆక్రమించిన ప్రాంతములను గుర్తించుము.
2. భారతదేశ పటములో ఔరంగజేబు సామ్రాజ్యమును గుర్తించి, అతడు ఆక్రమించిన ప్రాంతములను గుర్తించుము.

రూపక నిర్ధారణ

1. బాబరు నుండి ఔరంగజేబు వరకు మొగలు చక్రవర్తులకు సంబంధించిన చిత్రములను సేకరించి ఒక ఆల్బమ్ను తయారుచేయుము.
2. మొగలు పరిపాలకులపై ఒక చార్టును తయారుచేయుము.
3. తాజ్ మహల్ ప్రపంచ వింతలలో ఒకటి - చర్చింపుము.
4. మొగలులు చేసిన సాహిత్య సేవలపై ఒక తిరుగెడి చక్రము(Rotating Disk)ను తయారు చేయుము.
5. ఔరంగజేబు యొక్క పరమత వ్యతిరేక విధానము ఫలితంగా మొగలు సామ్రాజ్యము క్షీణించినది - తరగతి గదిలో చర్చించుము.

2. మరాఠాల ఆవిర్భావము

మహారాష్ట్ర చుట్టు ప్రక్కల గల దక్కను కొండ ప్రాంతములలో నివసించిన ప్రజలను మరాఠాలు అందురు. మరాఠా ప్రాంతములోని భౌగోళిక స్వరూపములు ప్రజలలో కొన్ని ప్రత్యేకమైన గుణములను ఏర్పరచినది. దక్కనులోని షియా రాజుల క్రింద వారు పనిచేయుచుండిరి. కొండ దుర్గములు మరియు చిన్న చిన్న కొండలు వీరిని శత్రువుల బారినుండి కాపాడుచు అద్భుతమైన రక్షణను ఇచ్చుచుండెను. వారు “గొరిల్లా యుద్ధము” అను ప్రత్యేకమైన యుద్ధ విధానమును అభివృద్ధి చేసిరి.

“గొరిల్లా యుద్ధము” అనగా “క్రమము తప్పిన యుద్ధ విధానము”. మరాఠాలు కొండ ప్రాంతముల మధ్య దాగుకొని అకస్మాత్తుగా శత్రువులపై దాడిచేసెడి వారు.

ముస్లిముల ఆక్రమాలను మరాఠాలు వ్యతిరేకించి ద్వేషభావమును పెంపొందించుకొనిరి. భక్తి ఉద్యమ వ్యాప్తి మరాఠా ప్రజల మధ్య ఐక్యతా భావమును ఏర్పరిచినది. భక్తి ఉద్యమ ముఖ్యనాయకులు తుకారాం, రామదాసు, ఏక్నాథ్ మరియు వామన పండిట్ దైవభక్తిని, బలమైన దేశమును ఏర్పాటు చేయవలసిన అవశ్యకతను బోధించిరి. అలాంటి పరిస్థితులలో గొప్ప మరాఠా నాయకుడైన “శివాజీ” ఆవిర్భవించెను. అతని నాయకత్వములో మరాఠాలు బలపడి మొగలుల అధికారమును ఎదురించిరి.

శివాజీ (క్రీ.శ. 1627 - క్రీ.శ. 1680)

శివాజీ క్రీ.శ. 1627లో పూనా వద్ద వున్న షీవనీర్ కోటనందు జన్మించెను. అతని తండ్రి షాజీ థోన్సల బీజాపూర్ సుల్తాను వద్ద పని చేయుచుండెను. అతని తల్లి జిజియా బాయి. కొంత కాలము తరువాత

షాజీ థోన్సలే తుకా బాయిని వివాహము చేసుకొని తన మొదటి భార్య జిజియా బాయిని, కుమారుడు శివాజీని నిర్దక్ష్యము చేసెను. కావున శివాజీ తన ఉపాధ్యాయుడు మరియు గురువు అయిన దాదాజీ కొండదేవ్ సంరక్షణలో పెరిగెను. శివాజీ బాల్యమునందు పురాణా వీర గాథలు, రామాయణ మహాభారత కథలను తన తల్లి ద్వారా నేర్చుకొనెను. దైవభక్తి కలిగిన స్త్రీగా తన కుమారుని మంచి నడవడికలతో తీర్చిదిద్దెను. అతని గురువు గుర్రపు స్వారి, యుద్ధ తంత్రము మరియు పరిపాలనా విధానమునందు తర్ఫీదునిచ్చెను.

శివాజీ

దండయాత్రలు

శివాజీ స్వతంత్ర సామ్రాజ్యమును ఏర్పాటు చేయుటకు ప్రయత్నించెను. అతను పురందర్, రాయఘడ్, తోరణ మరియు కల్యాణ్ కోటలను క్రీ.శ. 1646 లో బీజాపూర్ సుల్తానుల నుండి జయించెను.

శివాజీ మరియు బీజాపూర్ సుల్తాను

క్రీ.శ. 1659 లో శివాజీని చంపిగాని లేక ప్రాణముతో బంధించి తెమ్మని బీజాపూర్ సుల్తాను

అష్టల్ఖాన్ను నియమించెను. అష్టల్ఖాన్ ద్రోహబుద్ధిని తెలుసుకున్న శివాజీ అతనిని కలవడానికి సిద్ధముగానుండెను. ముందుగా నిర్ణయించబడిన ప్రాంతమునందు అష్టల్ఖాన్ శివాజీని కలుసుకొని ఆప్యాయంగా కౌగిలించుకొని గట్టిగా తన రెండు చేతులతో బిగియబట్టి తన కుడిచేతితో శివాజీని చంపుటకు ప్రయత్నించెను. అయితే శివాజీ తన చేతికి ధరించిన వాడియైన **పులిగోర్లతో** అష్టల్ఖాన్ ప్రేగులను చీల్చివేసెను. అష్టల్ఖాన్ తీవ్రమైన బాధతో క్రిందపడి మరణించెను. ఈ సంఘటన శివాజీయొక్క పరువు ప్రతిష్ఠలను, శక్తి సామర్థ్యమును పెంచినది.

శివాజీ మరియు మొగలులు

ఔరంగజేబు క్రీ.శ. 1660 లో దక్కను గవర్నరు అయిన షాయిస్తఖాన్ ను శివాజీ కార్యకలాపములను అడ్డుకొనుటకు పంపెను. షాయిస్తఖాన్ పూనానందు బస చేసెను. ఒక రోజు రాత్రి శివాజీ బృందము పెళ్ళివారి వేషములో వెళ్ళి అకస్మాత్తుగా షాయిస్తఖాన్ విడిదిపై దాడిచేసెను. షాయిస్తఖాన్ ఆ సమయంలో నిద్రపోవుచుండెను. ఈ దాడిలో షాయిస్తఖాన్ తన బొటన వ్రేలును పోగొట్టుకొని తప్పించుకొనెను.

తరువాత ఔరంగజేబు శివాజీని ఎదుర్కొనుటకు రాజా జయసింగ్ ను పంపెను. సైన్యము శివాజీని అన్ని వైపుల చుట్టుముట్టెను. తన నిస్సహాయతను తెలుసుకొన్న శివాజీ జయసింగ్ తో ఒప్పందమునకు అంగీకరించెను. క్రీ.శ. 1665 సం॥లో వీరిరువురు **పురందర్ సంతి**పై సంతకము చేసిరి. జయసింగ్ శివాజీని ఔరంగజేబు ఆస్థానమునందు అతనిని కలుసుకొనుటకు ఒప్పించెను. శివాజీ మరియు అతని కుమారుడు శంభూజీ క్రీ.శ. 1666 సం॥లో ఆగ్రాను సందర్శించినపుడు వీరికి తగిన మర్యాదలు ఇవ్వలేదు. శివాజీ కలత చెంది దీనిని వ్యతిరేకించగా ఔరంగజేబు అతనిని ఖైదు చేసెను. అయితే శివాజీ అస్వస్థుడిగా ఉన్నట్లు నటించి ఆపిల్ పండ్లతో నింపిన ఒక పెద్ద బుట్టనందు దాగుకొని జైలు నుంచి తప్పించుకొనెను. ఔరంగజేబు, తప్పించుకున్న శివాజీని **కొండ ఎలుక**గా

పిలిచెను. తెలివిగా తప్పించుకున్న శివాజీ ఔరంగజేబుకు బలమైన శత్రువు అయ్యెను.

క్రీ.శ. 1674 లో శివాజీ రాయఘడ్ నందు పట్టాభిషిక్తుడై **“చత్రపతి”** అను బిరుదును పొందెను. దీనితో ఒక క్రొత్త మరాఠా సామ్రాజ్యము ఆవిర్భవించినది. అతని పట్టాభిషేకమునకు ప్రభుత్వ ఖజానా ఖాళీ అయ్యెను. ఆర్థిక సమస్యల నుండి బయట పడుటకు గత్యంతరములేక కర్ణాటక ప్రాంతముపై దండెత్తెను. ఇతను జింజి, వేలూరు మొదలగు అనేక ముఖ్యమైన కోటలను స్వాధీనము చేసుకొనెను. మైసూరులోని అనేక ప్రాంతములు, కొంకణ్ మరియు మహారాష్ట్ర ఇతని సామ్రాజ్యమునందు అంతర్భాగము అయ్యెను. దురదృష్టవశాత్తు అతను చాలా కాలము జీవించియుండలేదు. తన పరిపాలన ఆరు సంవత్సరములే కొనసాగెను. శివాజీ క్రీ.శ. 1680 లో రాయఘడ్ నందు మరణించెను.

శివాజీ పరిపాలన

శివాజీ ఒక గొప్ప పరిపాలనాదక్షుడు. అతను ఎల్లప్పుడు తన ప్రజల సంక్షేమమునే దృష్టిలో వుంచుకొనెను. పరిపాలనలో సహాయమందించుటకు **“అష్టప్రధానులు”** అని పిలువబడిన 8 మంత్రులను శివాజీ నియమించెను.

“అష్టదిగ్గజములు” మరియు **“సవరత్నములు”** ఎవరి ఆస్థానము నందు ఉండిరి?

1. పీష్వా : ప్రధాన మంత్రి
2. మంత్రి : సమాచార మంత్రి
3. సచివ : దేశ వ్యవహారాల మంత్రి
4. సుమంత : విదేశీ వ్యవహారాల మంత్రి
5. సేనాపతి : సైన్యాధ్యక్షుడు
6. అమాత్య : ఆర్థిక మంత్రి
7. పండిత్ రావు : మత వ్యవహారాల మంత్రి
8. న్యాయాధీశుడు: ప్రధాన న్యాయమూర్తి

ఒక్కొక్క మంత్రి ఒక్కొక్క విభాగమునకు అధిపతి. సామ్రాజ్యము అనేక రాష్ట్రములుగా విభజింపబడెను. రాష్ట్రములను తిరిగి పరగణాలుగాను మరియు

గ్రామములుగాను విభజించిరి. శివాజీ రాజ్యమును “స్వరాజ్యము” అని పిలిచిరి.

రెవిన్యూ పరిపాలన

శివాజీ జమిందారీ విధానమును రద్దు చేసెను. అతను రైతులతో ప్రత్యక్ష సంబంధములను కలిగియుండెను. భూమిని జాగ్రత్తగా పరిశీలించిన తరువాత మదింపుచేసిరి. రైతుల వద్ద నుండి పండిన పంటలో 2/5 వంతు పన్నుగా వసూలు చేసిరి. దీనిని ధనము లేక ధాన్య రూపములో చెల్లించవచ్చును. కరువు కాలము నందు రైతులకు ఋణములను అందించెను. అతని భూమిశిస్తు విధానము అక్షురు ఆర్థిక మంత్రి రాజా తోడర్మల్ అనుసరించిన విధానము మధ్య పోలిక యుండెను. ఎగుమతి దిగుమతులపై పన్ను మరియు వృత్తి పన్నును వసూలు చేసెను. ఇవి కాక చౌక్ మరియు సర్దేశ్ముఖి అను రెండు ముఖ్యమైన పన్నులను కూడ వసూలు చేసెను.

మనము ప్రభుత్వమునకు చెల్లించు కొన్ని పన్నులను తెలుపుము.

న్యాయ పరిపాలన

హిందూ చట్టముల ప్రకారము న్యాయపరిపాలన జరిగెడిది. గ్రామములందు వివాదములను పంచాయితీలు తీర్చెడివి. ప్రస్తుత తహసీల్దారుకు సమానమైన పటేల్ అను అధికారి నేర సంఘటనలను విచారించెడివాడు. అన్ని సివిల్ మరియు క్రిమినల్ కేసులను అష్టప్రధానులలో ఒకరైన “న్యాయాధీశుడు” విచారించెడివాడు.

సైనిక పరిపాలన

శివాజీ ఒక గొప్ప యుద్ధ వ్యూహరచనా చతురుడు, సేనానాయకుడు. అతడు గొప్ప క్రమశిక్షణ కలిగిన సైన్యమును పోషించెను. ఇతని సైన్యము నందు కాల్బలము, అశ్వదళము, ఫిరంగి దళము, గజ దళము, ఒంటెలు మరియు నౌకా దళములుండెను. సైన్యమునందు అశ్వదళము చాలా ముఖ్యమైనది.

“తల్లి” తో సమానముగా భావింపబడిన కోటలు చాలా ముఖ్యమైన పాత్రను పోషించినవి. సైనికుల జీతములను డబ్బు రూపములో చెల్లించెను. వారి మరణము తరువాత కూడ వారి కుటుంబములను పోషించెను. మహిళలను సైన్యములోనికి అనుమతించలేదు. శాశ్వత సైన్యమును కొనసాగించెను. మహిళలను, పిల్లలను, ముసలి వారిని చంపరాదని, చిత్రహింసలు చేయరాదని సైనికులకు కఠినమైన ఆదేశములను ఇచ్చెను.

ఘనత

శివాజీ ఒక గొప్ప నాయకుడు. అతను నిరక్షరాస్యుడు అయినప్పటికి ప్రభుత్వములోని క్లిష్ట సమస్యలను అర్థము చేసుకొని వాటిని రాజనీతిజ్ఞులతో పరిష్కరించెడివాడు. అతని గొప్పతనము వలననే మరాఠాలకు గొప్ప సామ్రాజ్యము ఏర్పడినది. మొగలులకు శివాజీ బద్ధ శత్రువుగా కొనసాగెను. అతని రాజకీయ తంత్రాంగానికి వారు భయపడిరి. శివాజీ మరాఠా సామ్రాజ్యముయొక్క కీర్తి ప్రతిష్ఠలను ఉచ్చస్థితిలో నిలిపెను.

శివాజీ వారసులు

శివాజీ తరువాత తన పెద్ద కుమారుడు శంభూజీ సింహాసనమును అధిష్టించెను. అతడు తన తండ్రివలె సమర్థుడు కాడు. ఔరంగజేబు శంభూజీ మరియు అతని కుమారుడైన సాహులను ఖైదుచేసి బీజాపూర్, గోల్కండలను ఆక్రమించెను. శంభూజీని చంపివేసెను. శివాజీ మరొక కుమారుడైన రాజారామ్ ఛత్రపతి అయ్యెను. క్రీ.శ. 1700 లో రాజారామ్ మరణించిన తరువాత ఇతని భార్య అయిన తారాభాయి చిన్నవాడైన తన కుమారుడు రెండవ శివాజీ తరపున సామ్రాజ్యము నందు పరిపాలన సాగించెను. ఔరంగజేబు మరణానంతరము మొదటి బహుదూర్షా చక్రవర్తి అయ్యెను. అతను సాహును విడుదలచేసెను. సాహు మరియు తారాభాయిల మధ్య వారసత్వ యుద్ధము జరిగెను. సాహు, తారాభాయిని ఓడించి క్రీ.శ. 1708 సం॥లో మరాఠా రాజు అయ్యెను. తన విజయానికి

కారకుడైన విశ్వనాథ్ను **పీష్వా** లేదా **ప్రధానమంత్రి** గా నియమించెను. శివాజీ వారసులు బలహీనులు అయినందువలన మరాఠా సామ్రాజ్యమునకు పీష్వాలు వాస్తవమైన పాలకులై మంచి పరిపాలకులుగా నిరూపించుకొనిరి.

పీష్వాలు

మరాఠా సామ్రాజ్యములో ప్రధానమంత్రిని **“పీష్వా”** అని పిలిచెడివారు. వారి పరిపాలన క్రీ.శ. 1713 లో ప్రారంభమయ్యెను.

పీష్వా బాలాజీ విశ్వనాథ్

(క్రీ.శ. 1713-క్రీ.శ. 1720)

మరాఠా సామ్రాజ్యమునందు సాహు పరిపాలనలో **బాలాజీ విశ్వనాథ్** మొదటి పీష్వా అయ్యెను. అతనిని **పీష్వా పరిపాలన స్థాపకుడు** అని పిలిచిరి. అతడు పీష్వాల పదవిని వంశపారంపర్యము చేసెను. అతడు చౌత్ మరియు సర్దేశ్ముఖి అను పన్నులను వసూలు చేయుటకు సామంత నాయకులను నియమించెను. అతడు మరాఠాల జెన్నత్యమును పునరుద్ధరించెను. చివరకు క్రీ.శ. 1720లో బాలాజీ విశ్వనాథ్ మరణించెను.

పీష్వా బాజీరావు

(క్రీ.శ. -1720 - క్రీ.శ. 1740)

బాలాజీ విశ్వనాథ్ మరణానంతరము అతని కుమారుడు బాజీరావు పీష్వా అయ్యెను. ఇతని శక్తి సామర్థ్యములకు అతనిని **“పీష్వాలలో గొప్పవాడు”** గా అభివర్ణించిరి. అతడు మరాఠా పాలనను ఉత్తరాదిన విస్తరించుటకు ప్రయత్నించి **“ముందుచూపు విధానము”** ను అనుసరించెను. అతడు హైదరాబాదు నిజాంను నిర్బంధ శాంతి సంధికి ఒప్పించెను. అతడు పోర్చుగీసు వారి నుండి బేసిన్, రాణా, సాల్సెట్టిలను ఆక్రమించెను. బాజీరావు క్రీ.శ. 1740 సంవత్సరంలో మరణించెను. ఇతని కాలములో మరాఠా సామ్రాజ్యము భారతదేశమునందు ఒక శక్తివంతమైన రాజ్యముగా అవతరించెను.

పీష్వా బాలాజీ బాజీరావు

(క్రీ.శ. 1740 - క్రీ.శ. 1761)

బాలాజీ బాజీరావు మూడవ పీష్వా అతడు తన మేనమామ సదాశివరావు మార్గదర్శకములో మరాఠా అధికారమును క్రీ.శ. 1758 నాటికి ఉచ్చస్థాయికి తీసుకువచ్చెను. మరాఠాలు పంజాబును ఆక్రమించి తమ జెండాను అట్టోక్ కోటపై ఎగురవేసిరి. అహమ్మద్షా అబ్దాలీ మరాఠాలను మూడవ పానిపట్టు యుద్ధములో దెబ్బతీయడంతో క్రీ.శ. 1761 సం॥లో మరాఠాల జెన్నత్యము ముగింపుదశకు చేరినది.

మూడవ పానిపట్టు యుద్ధము (క్రీ.శ. 1761)

పంజాబుపై దండయాత్ర చేసి దానిని ఆక్రమించిన తరువాత మరాఠాలు ఆఫ్ఘనిస్తాన్ రాజైన అహమ్మద్షా అబ్దాలీతో యుద్ధము చేయుటకు సిద్ధపడిరి. అబ్దాలీ భారతదేశముపై దండెత్తుటకు రోహిల్ఖండ్ పాలకుడైన నజీబ్ - ఉద్దౌలా, అయోధ్య పాలకుడైన షుజా ఉద్దౌలా సహాయముతో ఒక పెద్ద ప్రణాళికను తయారుచేసుకొని ఉండెను. అతడు **క్రీ.శ. 1761**లో చారిత్రాత్మక ప్రాంతమైన **పానిపట్టు** వద్ద సదాశివరావు నాయకత్వములోని మరాఠా సైన్యముతో తలపడెను. దీనిని మూడవ పానిపట్టు యుద్ధము అనిరి. సదాశివరావు తన ఫిరంగి దళము యొక్క బలమును ఎక్కువగా అంచనా వేసెను. అబ్దాలీ మరాఠాల యొక్క సమాచార వ్యవస్థను అడ్డుకొని నిలిపివేసెను. యుద్ధ ప్రారంభమున మరాఠాలు పైచేయి సాధించినప్పటికీ చివరకు ఓడిపోయిరి. ఈ యుద్ధము మరాఠాల తలరాతను మార్చివేసినది. ఇది మరాఠాల ప్రాబల్యమును తగ్గించి ఆంగ్లేయుల పురోభివృద్ధికి మార్గము సుగమము చేసినది.

మరాఠాల ఓటమికి కారణములు

మరాఠాల దురాక్రమణ యుద్ధ విధానము మరియు దోపిడి విధానము వారి పతనమునకు కారణములు అయ్యెను. మరాఠావారు వారి సొంత

మతప్రజలు, రాజపుత్రులు, జాట్స్ మరియు సిక్కుల నుండి విశ్వాసమును కోల్పోయిరి. అహమ్మద్ షా అబ్దాలీ యొక్క సైన్యము మరాఠా సైన్యము కంటే మంచి శిక్షణ మరియు క్రమశిక్షణను కలిగియుండెను. మరాఠాలు యుద్ధ సామగ్రి పొందుటలో విఫలమైరి. మరాఠా నాయకులు అహమ్మద్ షా అబ్దాలీకి సరితూగువారు కారు.

మూడవ పానిపట్టు యుద్ధము తరువాత మరాఠా సామ్రాజ్యమును సామర్థ్యములేని పీష్వాలు పరిపాలించిరి. దీనితో మరాఠా సామ్రాజ్యము క్షీణ దశకు చేరుకోవడమే కాక భారతదేశ చరిత్రలో వారు ప్రాముఖ్యతను కోల్పోయిరి.

నాదిర్ షా దండయాత్ర (క్రీ.శ. 1739)

నాదిర్ షా పర్షియా దేశమునకు చెందిన ఒక గొప్ప యుద్ధ వీరుడు. అతడు కేవలం ఒక గొర్రెల కాపరైయుండి తన శక్తి సామర్థ్యములతో ఉన్నత స్థానమునకు ఎదిగెను. క్రింద పేర్కొన్న కారణముల వలన క్రీ.శ. 1739 లో నాదిర్ షా భారతదేశముపై దండెత్తెను.

నాదిర్ షా భారతదేశములోని అపారమైన సంపదను దోచుకొని పోవుటకు ప్రయత్నించెను. సుదూర ప్రాంతములను ఆక్రమించి పేరు ప్రతిష్ఠలను పొందవలయునని ఆశించెను. బలహీనమైన మరియు అసమర్థ పరిపాలకుడయిన మహమ్మద్ షా భారతదేశమును పరిపాలించుటను తెలుసుకొని యుండెను.

సంఘటనలు

నాదిర్ షా ఒక రాయబారిని మహమ్మద్ షా వద్దకు పంపి కాందహార్ మరియు ఘజినిల నుండి పారిపోయి వచ్చిన ఆస్తులకు ఆశ్రయమును ఇవ్వవద్దని విన్నపము చేసెను. అయితే దీనిని మహమ్మద్ షా లెక్కచేయలేదు. దీనితో నాదిర్ షా క్రీ.శ. 1739 సం॥లో భారతదేశముపై దండెత్తెను. పెషావర్ను ఆక్రమించిన తరువాత కార్నాల్ వద్ద మొగలుల సైన్యముతో తలపడెను. మొగలు చక్రవర్తిని

ఓడించి నాదిర్ షా ఢిల్లీ వైపు ముందుకు కదిలెను. మొగలు చక్రవర్తి 20 కోట్ల రూపాయలను యుద్ధ నష్ట పరిహారముగా చెల్లించుటకు అంగీకరించెను. ఢిల్లీ నందు 15 రోజులు బసచేసి దోచుకొనెను. ఢిల్లీలో వేలాది మంది ప్రజలను చంపివేసెను. మొగలు చక్రవర్తిని కూడా విడిచిపెట్టుకుండా అతని నుండి గొప్ప కోహీనూరు వజ్రము మరియు నెమలి సింహాసనమును దోచుకొని వెళ్ళెను. రెండు నెలలు తరువాత నాదిర్ షా కొల్లగొట్టిన సొమ్ముతో తన దేశమునకు తిరిగి వెళ్ళెను. చివరకు అతనిని సొంత సైనికులే క్రీ.శ. 1747లో చంపివేసిరి.

ఫలితములు

నాదిర్ షా దండయాత్ర మొగలు సామ్రాజ్యమును చావు దెబ్బ తీసినది. ఇది వారి పతనమును సత్వరపరచెను. ఇది మొగలుల యొక్క బలహీనతను ప్రపంచమంతటికి చాటి చెప్పినది. మొగలులయొక్క బలహీనత వలన మరాఠాలు, జాట్లు, సిక్కులు, రోహిల్లాలు మొదలగు వారు బలపడుటకు అవకాశమేర్పడినది. భారతదేశము ఎంతో సంపదను కోల్పోయెను. ఒక్క మాటలో చెప్పాలంటే నాదిర్ షా దండయాత్ర భారతదేశమును కోలుకోలేని దెబ్బతీసినది.

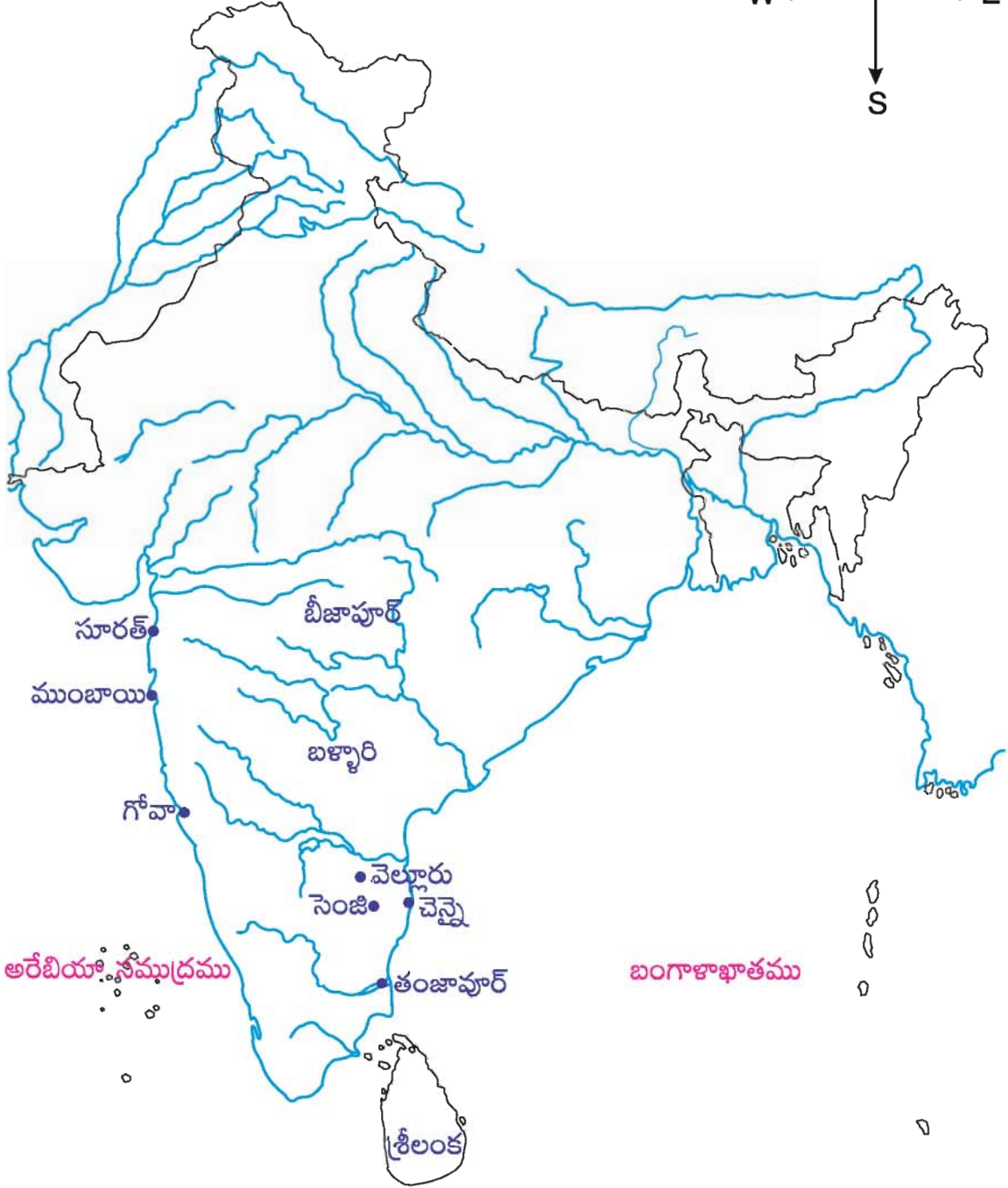
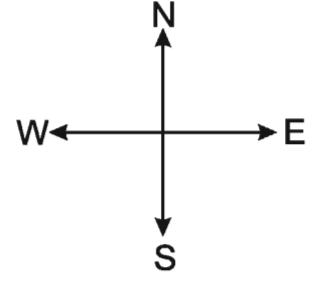
అహమ్మద్ షా అబ్దాలీ దండయాత్రలు (క్రీ.శ. 1761)

అహమ్మద్ షా అబ్దాలీ ఆఫ్ఘనులోని అబ్దాలీ తెగకు నాయకుడుగా వుండెను. ఇతనిని నాదిర్ షా సైనికాధికారిగా నియమించెను. నాదిర్ షా మరణము తరువాత అబ్దాలీ ఆఫ్ఘనిస్తాన్కు స్వతంత్ర పరిపాలకుడు అయ్యెను. అతడు క్రీ.శ. 1748 నుండి క్రీ.శ. 1767 వరకు భారతదేశముపై అనేక సార్లు దండెత్తెను.

కారణములు

అబ్దాలీ కూడా నాదిర్ షా వలె భారతదేశములోని సిరిసంపదలను కొల్లగొట్టవలెనని ఆశించెను. అతను దండయాత్రల ద్వారా కూడా పేరు ప్రతిష్ఠలను సంపాదించవలెనని భావించెను.

మరాఠా సామ్రాజ్యము

సాంఘిక శాస్త్రము

హిందూ మహాసముద్రము

సంఘటనలు

క్రీ.శ. 1761 లో మూడవ పానిపట్టు యుద్ధము నందు మరాఠాలతో తలపడుటకు ముందు అబ్దాలీ భారతదేశముపై నాలుగు సార్లు దండయాత్ర చేసెను. పంజాబును ఆక్రమించిన తరువాత అతను ఢిల్లీకి చేరి ఆ నగరమును దోచుకొనెను.

అతడు మధుర, ఆగ్రా మరియు ఇతర అనేక ప్రాంతములను కొల్లగొట్టెను. క్రీ.శ. 1761 సం॥లో జరిగిన మూడవ పానిపట్టు యుద్ధమున మరాఠాలను ఓడించి మరాఠా సామ్రాజ్యమును విచ్ఛిన్నము చేసెను. క్రీ.శ. 1767 సం॥లో అతడు సిక్కులకు వ్యతిరేకంగా పంజాబుపై దండెత్తెను. అయితే ఇతను ముందుకు సాగలేక ఆఫ్ఘనిస్తానుకు తిరుగు పయనమయ్యెను.

ఫలితములు

అహమ్మద్ షా అబ్దాలీ దండయాత్రలు మరాఠాలను కోలుకోలేని చావు దెబ్బను తీసినవి. భారతదేశపు సంపదను కొల్లగొట్టడమే గాక అనేక వేల మంది ప్రజల ప్రాణములను తీసెను. అబ్దాలీ దండయాత్రల వలన పంజాబు నందు కొంత గందరగోళము ఏర్పడినది. పంజాబునందు సిక్కులు తమ అధికారమును ఏర్పాటు చేయుటకు ఇది ఒక సువర్ణావకాశము కల్పించినది. అహమ్మద్ షా అబ్దాలీ, మరాఠాలు మరియు మొగలులను కోలుకోలేని దెబ్బ తీసెను. ఇది భారతదేశము నందు ఆంగ్లేయుల సార్వభౌమాధికారమును స్థాపించుటకు మార్గము సుగమము చేసినది.

అభ్యాసము

I) సరియైన సమాధానమును ఎన్నుకొనుము.

1. శివాజీయొక్క గురువు _____.
ఎ) దాదాజీ కొండదేవ్   బి) షాజీ భోన్స్లే   సి) బాజీరావు
2. శివాజీ ఆస్థానమునందుగల _____ మంది మంత్రులను అష్ట ప్రధానులుగా పిలిచిరి.
ఎ) ఏడు   బి) ఎనిమిది   సి) తొమ్మిది
3. మొదటి పీష్వా _____.
ఎ) బాలాజీ విశ్వనాథ్   బి) బాలాజీ బాజీరావు   సి) బాజీరావు
4. పురందర్ సంధిపై శివాజీ మరియు _____ సంతకము చేసిరి.
ఎ) రాజా జయసింగ్   బి) అష్టల్ ఖాన్   సి) షాయిస్త ఖాన్

II) ఖాళీలను పూరింపుము.

1. మరాఠాలు _____ యుద్ధమును ప్రవేశపెట్టిరి.
2. శివాజీని అణచుటకు బీజాపూర్ సుల్తాను _____ ను పంపెను.
3. మరాఠా సామ్రాజ్యమునందు ప్రధానమంత్రిని _____ అని పిలిచెదరు.
4. ఔరంగజేబు మరణానంతరము _____ మొగలు చక్రవర్తి అయ్యెను.

III) జతపరచుము.

1. బాజీరావు	పర్షియా
2. నాదిర్ షా	అష్టప్రధానులు
3. న్యాయాధీశుడు	ఆఫ్ఘనిస్తాన్ రాజు
4. అహమ్మద్ షా అబ్దాలీ	ముందుచూపు విధానము

IV) ఒక పదములో జవాబులిమ్ము.

1. మూడవ పానిపట్టు యుద్ధము ఎప్పుడు జరిగినది?
2. నాదిర్ షా ఎప్పుడు భారతదేశముపై దండెత్తెను?
3. పురంధర్ సంధిపై ఎప్పుడు సంతకము చేసిరి?
4. “కొండ ఎలుక” అని ఎవరిని పిలిచిరి?

V) క్లుప్తముగా సమాధానములిమ్ము.

1. శివాజీ మరియు అష్టల్ ఖాన్ మధ్య జరిగిన యుద్ధమును గురించి క్లుప్తముగా వ్రాయుము.
2. షాయిస్త ఖాన్ ను శివాజీ ఏ విధముగా ఎదుర్కొనెను?
3. మరాఠాలు మూడవ పానిపట్టు యుద్ధమునందు పరాజయము పొందుటకు కారణములు ఏవి?
4. నాదిర్ షా దండయాత్ర గురించి తెలుపుము.

VI) విపులముగా సమాధానములిమ్ము.

1. మరాఠా పాలకులలోకెల్ల శివాజీ ఎందులకు అత్యంత శక్తివంతుడైన పరిపాలకుడో వివరించుము.
2. పీష్వాల నాయకత్వంలోని మరాఠాల సామ్రాజ్యము పతనానికి గల కారణములను వివరించుము.

రూపక నిర్ధారణ

1. తరగతి గదిలో ‘చిత్రపతి శివాజీ’పై ఒక నాటకమును ప్రదర్శించుము.
2. ‘గొరిల్లా యుద్ధము’ను గురించి మరింత సమాచారమును తెలుసుకొని ఈ యుద్ధ విధానమును అనుసరించిన ఇతర దేశములను గురించి చర్చించుము.
3. మరాఠాల పరిపాలనలోని ముఖ్య సంఘటనలపై ఒక కాలమాన పట్టికను గీయుము.

3. ఐరోపావారి ఆగమనము

ప్రాచీన కాలము నుండి భారతదేశము ఐరోపా దేశాలతో వ్యాపార సంబంధములు కలిగి యుండెను. అలెగ్జాండర్ రాకతో ఈ సంబంధములు మరింత పటిష్ఠమయ్యెను. పట్టు, సుగంధ ద్రవ్యములు, మస్లీన్ వస్త్రములు, చేనేత వస్త్రములు మొదలగు భారతీయ వస్తువులకు ఐరోపా వారి మార్కెట్లలో ఎక్కువ గిరాకీ వుండెను. భారతదేశము మిరియాలు, లవంగములు, మిర్చి, అల్లము, కొబ్బరి, చక్కెర, నీలిమందు మొదలగు వస్తువులను పశ్చిమ దేశములకు మూడు ముఖ్యమైన వ్యాపార మార్గముల ద్వారా ఎగుమతి చేయుచుండెను.

మూడు ముఖ్య వ్యాపార మార్గములు

1. నల్ల సముద్ర తీరమున వ్యాపారమునకు ముగింపు పలికి ఆఫ్ఘనిస్థాన్, మధ్య ఆసియా మరియు కాస్పియన్ సముద్ర మార్గము గుండా కొనసాగించిరి.
2. యూరప్ లోని మధ్యదరా సముద్ర తీరములో అలెగ్జాండ్రీయా ఓడ రేవుకు దారితీయు పర్షియా మరియు సిరియా మార్గము.
3. అరేబియా సముద్రము గుండా పోవు సముద్ర మార్గము, పర్షియా సింధుశాఖ మరియు ఎర్ర సముద్ర మార్గము.

ఆటోమాన్ తురుక్కులు క్రీ.శ. 1453 సం॥లో కాన్స్టాంటినోపుల్ ను ఆక్రమించడంతో ఐరోపావారికి ఇబ్బందులు ఎదురయ్యెను. వారు ఆఫ్ఘనిస్థాన్ భూమార్గమును మూసివేసిరి. మిగిలిన రెండు మార్గములు కూడా 8వ శతాబ్దములో జరిగిన అరబ్బుల దండయాత్రల కారణంగా మూసివేయబడినవి. కావున ఐరోపావారికి భారతదేశమునకు కొత్త సముద్రమార్గాలను కనుగొనవలసిన అవసరమేర్పడినది.

పోర్చుగీసువారు

భారతదేశమునకు పోర్చుగీసువారు మొట్ట మొదట నూతన సముద్ర మార్గమును కనుగొనిరి. పోర్చుగీసు యువరాజు హెన్రీ నావికులకు శాస్త్రీయ

పద్ధతిలో శిక్షణ ఇప్పించుటకై ఒక పాఠశాలను ఏర్పాటు చేసెను. నౌకా యానమునందు అతనికి గల అభిమానము మరియు ఆసక్తి వలన అతనిని హెన్రీ నావికుడు అని పిలిచిరి.

బర్తలోమియా డియాజ్

క్రీ.శ. 1487 సం॥లో పోర్చుగీసు నావికుడైన బర్తలోమియా డియాజ్ సముద్ర మార్గము ద్వారా మొట్టమొదట ఆఫ్రికా పశ్చిమ తీరములో ప్రయాణించి దక్షిణాగ్రమును చేరెను. అక్కడ పెద్ద తుఫానుల కారణముగా దీనికి తుఫానుల అగ్రము అని పేరిడెను. తరువాత పోర్చుగీసు రాజు క్రొత్త సముద్ర మార్గమును కనుగొనగలమను ఖచ్చితమైన ఆశతో ఆఫ్రికా యొక్క దక్షిణాగ్రమును ఆశల నిలయాగ్రము లేదా గుడ్ హోప్ అగ్రముగా పేరు మార్చెను.

వాస్కోడిగామా

క్రీ.శ. 1498 మే 27 న పోర్చుగీసు నావికుడైన వాస్కోడిగామా గుడ్ హోప్ అగ్రము గుండా ప్రయాణించి భారతదేశములోని కాలికట్ చేరుకొనెను. ఇక్కడి పాలకుడైన జామోరిన్ అతనిని సాదరంగా ఆహ్వానించెను. క్రీ.శ. 1501లో వాస్కోడిగామా తన రెండవ పర్యటనలో కన్ఫినోర్ నందు ఒక కర్మాగారమును స్థాపించెను. తర్వాత భారత పశ్చిమ తీరంలో కాలికట్, కొచ్చిన్ మరియు కన్ఫినోర్ లో పోర్చుగీసు వారు వ్యాపార కేంద్రములను స్థాపించిరి.

ప్రాన్సిస్కో - డి - ఆల్మీడా

(క్రీ.శ. 1505 - క్రీ.శ. 1509)

ప్రాన్సిస్కో - డి - ఆల్మీడా భారతదేశము నందలి వ్యాపార కేంద్రములకు మొదటి గవర్నర్. అతని కాలములో పోర్చుగీసువారు అరబ్బు వ్యాపారులను ఓడించిరి. అతడు హిందూ మహాసముద్రముపై పోర్చుగీసువారి నౌకాబల ఆధిపత్యమును పెంపొందించెను. దీనినే నీలి నీటి విధానము (బ్లూ వాటర్ సిద్ధాంతము) అందురు. క్రీ.శ. 1509 లో ఆల్మీడాను ఈజిప్టునులు ఓడించి చంపివేసిరి.

అల్పాన్య - డి - అల్పాకర్ము
(క్రీ.శ. 1509 - క్రీ.శ. 1515)

అల్పాకర్ము భారతదేశములో పోర్చుగీసువారి రెండవ గవర్నరుగా నియమించబడెను. అతడు గొప్ప విజేత. అతడు క్రీ.శ. 1510 లో బీజాపూర్ పాలకుల నుండి గోవాను ఆక్రమించి పోర్చుగీసువారి స్థావరములకు ముఖ్య కేంద్రముగా చేసెను. అతడు విజయనగర సామ్రాజ్యముతో స్నేహసంబంధములు కొనసాగించెను. క్రీ.శ. 1511 సం॥లో దూర ప్రాచ్యములోని మలక్కాను ఆక్రమించెను. క్రీ.శ. 1515 లో పర్షియా సింధూశాఖ నందు ఓర్ముజ్ నౌకాశ్రయాన్ని నిర్మించెను. అతడు భారతదేశము నందు పోర్చుగీసువారి అధికారములకు వాస్తవముగా పునాది వేసెను. అతడు గొప్ప పరిపాలనాదక్షుడు. హిందువుల విద్యాభివృద్ధి కొరకు పాఠశాలను స్థాపించి వారి మన్ననలు పొందెను. ముస్లిము మత వ్యతిరేక విధానము వలన వారి నమ్మకమును కోల్పోయెను. భారతీయ వనితలను వివాహము చేసుకొనమని పోర్చుగీసువారిని ప్రోత్సహించెను. అతడు క్రీ.శ. 1515 లో గోవానందు మరణించెను.

అల్పాకర్ము మరణము తరువాత పోర్చుగీసు వారు డయ్యూ, డామన్, బాంబే, సింహళము, సాల్సెట్టి, బెస్సెన్ మరియు హుగ్లీ ప్రాంతములను ఆక్రమించిరి. శతాబ్దకాలము తరువాత పోర్చుగీసువారు భారతదేశము నందు తమ ఆధిపత్యమును కోల్పోయిరి.

పోర్చుగీసువారి అధికారము క్షీణించుటకు కారణాలు

అల్పాకర్ము తరువాత వచ్చినవారు బలహీనులు. వారు భారతదేశములాంటి పెద్ద దేశమును నియంత్రించలేకపోయిరి. భారతీయ వర్తకులకు వ్యతిరేకముగా పోర్చుగీసువారు నకిలీ వస్తువులను ప్రవేశపెట్టిరి. వారు ప్రజలను బలవంతముగా క్రైస్తవ మత మార్పిడులకు ప్రోత్సహించిరి. వారు అనేక హిందూ దేవాలయములను నాశనము చేసిరి. వారు అనుసరించిన మత విధానమును ముస్లింలు

వ్యతిరేకించిరి. పోర్చుగీసువారు విజయనగర సామ్రాజ్యముతో సత్సంబంధమును కల్గియుండిరి. క్రీ.శ. 1565 వ సంవత్సరములో జరిగిన తట్టికోట యుద్ధములో విజయనగర సామ్రాజ్య పతనము కావడము వారికి కోలుకోలేని దెబ్బ. క్రీ.శ. 1580లో పోర్చుగీసు, స్పెయిన్ పరిపాలన క్రిందకు వచ్చినది. డచ్చి మరియు ఇంగ్లీషు వారి రాకతో భారతదేశములో పోర్చుగీసు వారు తమ ప్రాబల్యమును కోల్పోయిరి.

డచ్చివారు

పోర్చుగీసువారి పతనము తరువాత డచ్చివారు భారతదేశములోనికి ప్రవేశించిరి. హాలెండు దేశ ప్రజలైన డచ్చివారు క్రీ.శ. 1602 సం॥లో డచ్చి ఈస్టిండియా కంపెనీని స్థాపించి తూర్పు దేశాలతో వ్యాపారమును ప్రారంభించిరి. వీరు తూర్పు ఆసియా ప్రాంతములపై దృష్టిని కేంద్రీకరించుట వలన ఈ ప్రాంతములకు “సుగంధ దీవులు” అని పేరు వచ్చినది. డచ్చి కంపెనీవారు చిన్నూరా, నాగపట్టణం, సూరత్ మరియు మచిలీపట్నం మొదలగు ప్రాంతములలో తమ వ్యాపార కేంద్రములను విస్తరించిరి. వారు క్రీ.శ. 1610 సం॥లో మద్రాస్ సమీపమున గల పులికాట్ వద్ద కోటను నిర్మించిరి. అంతేగాక వారు సూరత్, బ్రోచ్, కాంబే, అహమ్మదాబాద్, పాట్నా మరియు కాశీం బజారులలో కూడా వ్యాపార కేంద్రాలను స్థాపించిరి.

బ్రిటీష్ వారు కూడ ఆంగ్లేయ వర్తకులను తూర్పు పాశ్చాత్య దీవులలోని సుగంధ ద్రవ్యముల వ్యాపారమునకు పంపిరి. ఇది డచ్చివారికి ఇష్టము లేదు. డచ్చివారికి ఆంగ్లేయులకు మధ్య శతృత్వము పెరుగుట వలన క్రీ.శ. 1623 సం॥లో డచ్చివారు అంబాయిని అనుచోట అనేక మంది ఇంగ్లీషువారిని హత్యాకాండ గావించిరి. దీనిని అంబాయిన హత్యాకాండ అని పిలిచిరి. ఈ సంఘటనతో ఆంగ్లేయులు మరియు డచ్చివారికి మధ్య తీవ్రమయిన శతృత్వము పెరిగెను. తరువాత ఆంగ్లేయులు సుగంధ ద్రవ్యములను వదిలి భారతదేశములో వర్తకముపై దృష్టిని కేంద్రీకరించిరి.

భారతదేశములో ఆంగ్లేయుల ప్రాబల్యము వేగముగా అభివృద్ధి చెందెను. డచ్చివారు వారితో పోటీపడలేక పోయిరి. క్రీ.శ. 1759 లో బ్రిటీష్ వారు డచ్చివారి నుండి చిన్నారాను ఆక్రమించిరి. మరి కొంతకాలము తరువాత నాగపట్టణంను కూడా ఆక్రమించిరి. దీనితో డచ్చివారి ప్రాబల్యము భారతదేశము నందు క్షీణించినది.

ఆంగ్లేయులు

క్రీ.శ. 1588 సం॥లో ఆంగ్లేయులు స్పానిష్ ఆర్మడాను ఓడించి ఐరోపాలో తిరుగులేని నౌకాబల శక్తిగా ఎదిగిరి. తరువాత వీరు తూర్పు దేశాలలో తమ వలసలను విస్తరించవలయునని ఆలోచించిరి. కావున లండన్‌లో 100 మంది గల వ్యాపారశ్రేణి తూర్పు దేశములలో వ్యాపారము చేయుటకు తూర్పు ఇండియా వర్తక సంఘమును స్థాపించిరి. వీరు ఇంగ్లాండునందు క్రీ.శ. 1600లో డిసెంబర్ 31న మొదటి ఎలిజబెత్ మహారాణి నుండి అనుమతిని పొందిరి.

క్రీ.శ. 1608లో ఇంగ్లాండు రాజు మొదటి జేమ్స్, **సర్ విలియం హాకిన్స్**ను మొగల్ చక్రవర్తి జహంగీర్ ఆస్థానమునకు పంపి సూరత్ నందు కర్మాగార స్థాపన కొరకు అనుమతి కోరెను. కాని పోర్చుగీసువారి ప్రభావము వలన వారికి అనుమతి లభించలేదు. క్రీ.శ. 1615లో **సర్ థామస్ రో** అను మరియొక ఆంగ్లేయ వర్తకుడు జహంగీర్ ఆస్థానమునకు వచ్చి, అనుమతిని పొంది ఆగ్రా, సూరత్, అహ్మదాబాద్ మరియు బ్రోచ్‌లలో వర్తక కేంద్రములను నెలకొల్పెను. క్రీ.శ. 1639లో **ఫ్రాన్సిస్ డే** అను ఆంగ్లేయ వర్తకుడు చంద్రగిరి పాలకుల నుండి కొంత భాగమును తక్కువ అద్దెకు పొంది ఈ ప్రాంతములో ఆధునిక మద్రాసు నిర్మాణము చేపట్టెను. క్రీ.శ. 1640 లో ఆంగ్లేయులు ఈ ప్రాంతములోనే వారి వ్యాపారము కొరకు **సెయింట్ జార్జ్ కోట**ను నిర్మించిరి.

ఇంగ్లాండు రాజు రెండవ చార్లెస్ పోర్చుగీసు రాకుమార్తె కాథరీన్‌ను వివాహము చేసుకొని బొంబాయిని కట్నముగా పొందెను. క్రీ.శ. 1668లో రెండవ చార్లెస్ బొంబాయిని తూర్పు ఇండియా కంపెనీ

వారికి 10 పౌండ్లకు అద్దెకు ఇచ్చెను. క్రీ.శ. 1699లో కలకత్తా నందు కర్మాగారము నిర్మించుటకు ఔరంగజేబు నుండి అనుమతి పొందిరి.

తరువాత మూడవ విలియం పేరుతో **విలియం కోట**ను నిర్మించిరి. తరువాత వీరు హరిహరాపూర్, బాలాసోర్, హుగ్లి మరియు ఖాసింబజారులలో కర్మాగారములను నిర్మించిరి. ఆంగ్లేయ స్థావరాలు త్వరితగతిన వ్యాపార కేంద్రములుగా అభివృద్ధి చెందెను. ఆంగ్లేయ తూర్పు ఇండియా వర్తక సంఘము భారతదేశమునందు తమ ఆధిపత్యమును విస్తరించి గట్టి పునాదులు వేసెను. క్రీ.శ. 1858 తరువాత భారతదేశముయొక్క పరిపాలన విక్టోరియా మహారాణి చేపట్టెను.

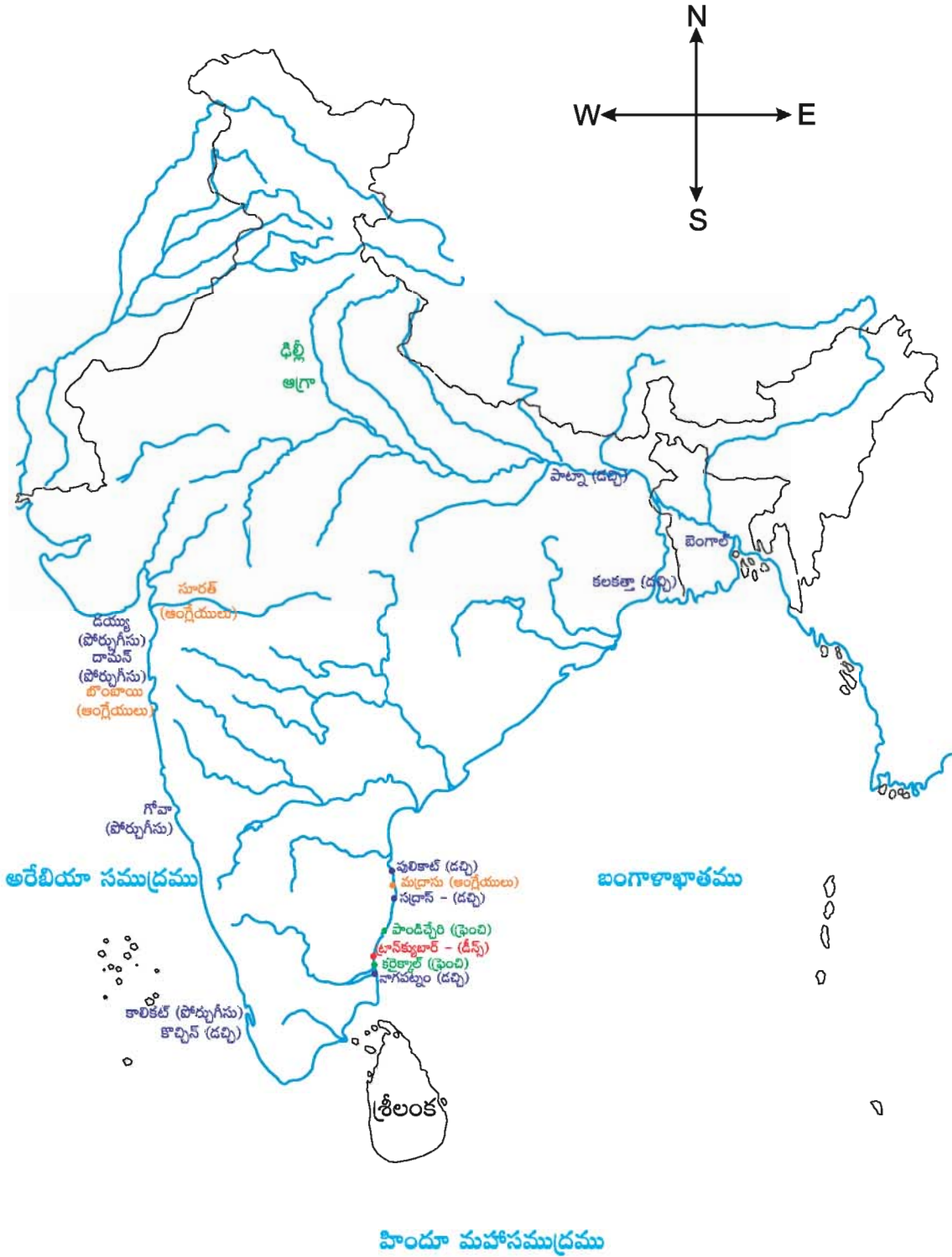
దానిష్‌వారు

డెన్మార్క్ దేశ ప్రజలను డేన్స్ అని పిలచెదరు. వారు భారతదేశముతో వ్యాపారమును మొదలు పెట్టిరి. వారు క్రీ.శ. 1620లో ట్యాంక్వబార్ (తరంగం బాడి) నందు ఒక కర్మాగారమును నిర్మించి, 1676లో బెంగాల్‌లోని సెరంపోర్ నందు తమ వ్యాపార కేంద్రమును ఏర్పరుచుకొనిరి. కానీ వారు వ్యాపారభివృద్ధి చేయలేక తమ వ్యాపార కేంద్రములను బ్రిటీష్ వారికి అమ్మి భారతదేశమును వదిలి వెళ్ళిరి.

ఫ్రెంచివారు

ఇతర ఐరోపా దేశములవలె ఫ్రెంచివారు కూడా భారతదేశముతో వ్యాపారము చేయుటకు ఎక్కువ ఉత్సాహం చూపిరి. ఫ్రెంచి తూర్పు ఇండియా వర్తక సంఘము క్రీ.శ. 1664 లో ఫ్రాన్స్ చక్రవర్తి **14 వ లూయీ** ఆర్థిక సలహాదారుడయిన **కాల్పర్న్** నాయకత్వములో ఏర్పడెను. వారు క్రీ.శ. 1668 లో సూరత్ నందు మొదటి కర్మాగారమును, క్రీ.శ. 1669 లో మచిలీపట్నము నందు మరొక కర్మాగారమును నిర్మించిరి. క్రీ.శ. 1674 లో దక్షిణ భారతదేశములోని తంజావూర్ పరిపాలకుని వద్ద నుండి పొందిన **పాండిచ్చేరి** నందు వర్తక స్థావరమును ఏర్పరచిరి. ఇది ఫ్రెంచి స్థావరములకు ముఖ్య కేంద్రమయ్యెను.

భారతదేశములో ఐరోపా వారి స్థావరములు
పోర్చుగీసు, డచ్చి, ఆంగ్లేయులు, డెన్మార్క్ మరియు ఫ్రెంచివారు

సాంఘిక శాస్త్రము

క్రీ.శ. 1690 లో వారు చంద్రనాగూర్ వద్ద వ్యాపార స్థావరములను ఏర్పరచిరి. క్రీ.శ. 1725లో మహేను, క్రీ.శ. 1739లో కారైక్కల్ ను స్థావరములుగా పొందిరి. క్రీ.శ. 1742 లో దూప్లే ఫ్రెంచి గవర్నరు జనరలుగా భారతదేశములో నియమించబడెను. అతని నాయకత్వములో ఫ్రెంచివారు తమ అధికారమును అనేక ప్రాంతములలో విస్తరింపజేసిరి.

ఈ పరిస్థితులలో ఆంగ్లేయులకు మరియు ఫ్రెంచి వారికి మధ్య వ్యాపారములో ఆధిపత్యపోరు మొదలయ్యెను. ఈ రకమైన శతృత్వము చివరికి వీరి మధ్య వరుస యుద్ధమునకు దారి తీసినది. వీటినే కర్ణాటక యుద్ధములని అందురు. చివరికి ఆంగ్లేయులు విజయవంతముగా ఫ్రెంచివారిని పారద్రోలి భారతదేశములో పరిపాలనకు మార్గము సుగమము చేసుకొనిరి.

అభ్యాసము

I) సరియైన సమాధానములను ఎన్నుకొనుము.

- ప్రముఖ వర్తక కేంద్రమయిన _____ ను క్రీ.శ. 1453 లో ఆటోమాన్ తురుష్కులు ఆక్రమించిరి.
ఎ) ఆఫ్ఘనిస్తాన్ బి) కాన్స్టాంటినోపుల్ సి) బెలూచిస్తాన్
- పోర్చుగీసువారి వ్యాపార కేంద్రములకు మొదటి గవర్నరు _____
ఎ) ఫ్రాన్సిస్కో - డి - ఆల్మీడా బి) ఆల్ఫాన్సో - డి - ఆల్బుకర్క్ సి) బర్తోలోమియా డియాజ్
- ఆంగ్లేయుల తూర్పు ఇండియా వర్తక సంఘము ఏర్పాటయిన సంవత్సరము _____
ఎ) క్రీ.శ. 1600 బి) క్రీ.శ. 1644 సి) క్రీ.శ. 1664
- భారతదేశములో ఫ్రెంచివారి స్థావరములకు ముఖ్య కేంద్రము _____
ఎ) చంద్రనాగూర్ బి) పాండిచ్చేరి సి) మహే

II) ఖాళీలను పూరింపుము.

- పోర్చుగీసువారు గోవాను _____ సుల్తాను వద్ద నుండి ఆక్రమించుకొనిరి.
- విలియం హాకిన్స్ _____ చక్రవర్తి కాలములో మొగలు సామ్రాజ్యమును సందర్శించెను.
- సర్ థామస్ రో _____ సంవత్సరములో భారత దేశమునకు వచ్చెను.
- క్రీ.శ. 1742 లో _____ ఫ్రెంచి స్థావరములకు గవర్నరుగా నియమించబడెను.

III) జతపరచుము.

1. వాస్కోడిగామా	ఇంగ్లాండు
2. మహే	ఫ్రెంచి స్థావరము
3. సుగంధ ద్రవ్యములు	పోర్చుగీసు నావికుడు
4. మొదటి జేమ్స్ రాజు	తూర్పు ఇండియా

IV) ఒక పదములో సమాధానములిమ్ము.

1. ఫ్రెంచి తూర్పు ఇండియా వర్తక సంఘము ఎప్పుడు స్థాపించబడెను?
2. ఫ్రాన్సిస్ డే ఎవరు?
3. సెయింట్ జార్జి కోట ఏ నగరములో కలదు?
4. గుడ్ హోప్ అగ్రము ఏ ఖండములో కలదు?

V) క్లుప్తముగా సమాధానములిమ్ము.

1. భారతదేశమునందు పోర్చుగీసువారి ప్రాబల్యము క్షీణించుటకు ఏవేని మూడు కారణములను వ్రాయుము.
2. ఆంగ్లేయ తూర్పు ఇండియా వర్తక సంఘము బొంబాయిని ఏ విధముగా పొందెను?
3. భారతదేశములో ఫ్రెంచివారి వ్యాపార కేంద్రములేవి?
4. ఆల్బుకర్కును గురించి వ్రాయుము.

VI) విపులముగా జవాబులిమ్ము.

1. భారతదేశములోని ఆంగ్లేయ తూర్పు ఇండియా వర్తక సంఘమును గురించి వ్రాయుము.
2. భారతదేశములో డచ్ మరియు ఫ్రెంచి వారి వ్యాపార కేంద్రముల విస్తరణను గురించి వ్రాయుము.

VII) కృత్యము.

1. భారతదేశ నదుల పటమునందు పోర్చుగీసు, డచ్చి, డెస్మార్క్, ఫ్రెంచి మరియు ఆంగ్లేయుల వ్యాపార స్థావరములను గుర్తించుము.
2. సెయింట్ జార్జి కోటను సందర్శించుము.

రూపక నిర్ధారణ

1. ప్రపంచ పటమునందు గుర్తించుము.
  - ఎ) 17 మరియు 18వ శతాబ్దములలో భారతదేశంతో వర్తక సంబంధమును ఏర్పరుచుకొన్న దేశములను గుర్తించుము.
  - బి) ముఖ్యమైన ఐరోపా యాత్రికుల సముద్ర మార్గములను చిత్రీకరించుము.
2. ఆంగ్లేయులు నిర్మించిన ఐదు ముఖ్యమైన కోటల చిత్రములను సేకరించి వాటిని గురించి వ్రాయుము.

4. ఆంగ్లో - ఫ్రెంచి సంఘర్షణలు (కర్ణాటక యుద్ధములు)

ఆంగ్లేయ మరియు ఫ్రెంచి తూర్పు ఇండియా వర్తక కేంద్రములు భారతదేశముతో వ్యాపారము చేయాలనే ఉద్దేశ్యముతో ఏర్పాటు చేయబడినవి. కొద్ది కాలములోనే వీరి మధ్య పోటీ శతృత్వమునకు దారితీసెను. వీరు ఒకరినొకరు భారతదేశమునుండి తరిమి వేయుటకు ప్రయత్నించిరి. కాని వీరి దృష్టి వ్యాపార లావాదేవీల వైపు నుండి రాజకీయముల వైపు మళ్ళినది. ఈ సమయములో భారతీయ పరిపాలకుల మధ్యగల స్పర్ధలు, శతృత్వమును అవకాశముగా తీసుకొన్న ఆంగ్లేయులు మరియు ఫ్రెంచివారు భారతదేశములో అధికారమును చేపట్టి తమ ఆధిపత్యము నెలకొల్పుటకు ప్రయత్నించిరి.

క్రీ.శ. 1740 నుండి 1763 మధ్య కాలములో ఆంగ్లేయ మరియు ఫ్రెంచి వారి మధ్యగల శతృత్వము భారతదేశములో మూడు యుద్ధములకు దారితీసినది. ఈ యుద్ధములు కర్ణాటక ప్రాంతములో జరుగుట వలన వీటికి కర్ణాటక యుద్ధములనిరి. వాస్తవముగా కర్ణాటక, నవాబు పరిపాలనలోని ఒక మొగలు రాష్ట్రము. దీనిని **అన్వరుద్దీన్** అనే కర్ణాటక నవాబు పరిపాలించుచుండెను. నవాబు ఈ ప్రాంతమును స్వతంత్రముగా పరిపాలించెడివాడు. దీని రాజధాని 'అర్కాటు'.

ఆంగ్లేయులు మరియు ఫ్రెంచివారు స్వలాభము కొరకు ఈ ప్రాంతములో తమ శక్తి సామర్థ్యములు పెంచుకొనుటకు ప్రయత్నించిరి. చివరకు బ్రిటీషు వారు ఫ్రెంచివారిని క్రీ.శ. 1763వ సం॥ నాటికి భారతదేశమునుండి తరిమివేసి కర్ణాటక ప్రాంతములో తమ ఆధిపత్యమును సుస్థిరపరచుకొనిరి.

మొదటి కర్ణాటక యుద్ధము
(క్రీ.శ. 1746 - క్రీ.శ. 1748)

కారణములు

ఆస్టియా వారసత్వ యుద్ధమునకు ప్రతిబింబమే ఈ మొదటి కర్ణాటక యుద్ధము. ఈ యుద్ధములో ఆంగ్లేయులు, ఫ్రెంచివారు ఎదురు పక్షములుగా నిలచిరి. క్రీ.శ. 1746లో భారతదేశమునందు

వీరిమధ్య యుద్ధము ప్రారంభ మయ్యెను. పాండిచ్చేరియొక్క ఫ్రెంచి గవర్నరు అయిన డూప్లే భారతదేశములో ఫ్రెంచివారి అధికారమును స్థాపించవలెనను కోరికను కలిగి ఉండెను.

యుద్ధ క్రమము

డూప్లే దక్షిణ భారతదేశములో ఫ్రెంచివారి యొక్క ఆధిపత్యమును పెంచుటకు ప్రయత్నించెను. ఐరోపాలో యుద్ధము ప్రారంభమయిన వెంటనే డూప్లే మారిషన్ గవర్నరైన **లాబౌర్డోన్నాయిస్**ను మద్రాసు ఆక్రమణకు సహాయపడమని వర్తమానము పంపెను. అతని సహాయముతో డూప్లే క్రీ.శ. 1746 లో మద్రాసును ముట్టడించెను.

కర్ణాటక నవాబు అన్వరుద్దీన్ దీనికి ఇష్టపడలేదు. కావున అతడు ఫ్రెంచివారికి వ్యతిరేకముగా సైన్యమును పంపెను. ఫ్రెంచి సైన్యము అడయారు నదీతీరమున శాంథోమ్ వద్ద అన్వరుద్దీన్ సైన్యమును ఓడించెను.

తరువాత డూప్లే ఆంగ్లేయుల వద్ద నుండి కడలూరులోని డేవిడ్ కోటను ఆక్రమించుటకు ప్రయత్నించి విఫలమయ్యెను. ఆ సమయమున ఆంగ్లేయులు పాండిచ్చేరిని ఆక్రమించుటకు ప్రయత్నించినప్పటికి ఫ్రెంచివారు విజయవంతముగా నగరమును కాపాడు కొనగలిగిరి. క్రీ.శ. 1748 లో ఐరోపాలో ఆస్టియా వారసత్వ యుద్ధము అంతమయ్యెను. దీనితో భారతదేశములో కర్ణాటక యుద్ధము కూడ ముగిసినది.

ఫలితములు

మొదటి కర్ణాటక యుద్ధము క్రీ.శ. 1748 లో జరిగిన **విక్స్-లా-షాపెల్** సంధితో ముగిసినది. దీని ఫలితముగా ఆంగ్లేయులు మద్రాసును తిరిగి పొందిరి.

రెండవ కర్ణాటక యుద్ధము
(క్రీ.శ. 1748 - క్రీ.శ. 1754)

కారణములు

హైదరాబాదు నిజాం మరియు కర్ణాటక నవాబుల మధ్య ఏర్పడిన వారసత్వ తగాదాల

ఫలితముగా రెండవ కర్ణాటక యుద్ధము ప్రారంభము అయ్యెను.

క్రీ.శ. 1748లో హైదరాబాదు నిజాం ఆసఫ్ షా మరణించెను. దీనితో నిజాం కుమారుడైన నాసిర్ జంగ్ మరియు అతని మనుమడు ముజఫర్ జంగ్ ల మధ్య వారసత్వ యుద్ధము ప్రారంభమయ్యెను. అదే సమయములో కర్ణాటక నవాబు దోన్ ఆలీ మరణించెను. అప్పుడు ఆర్కాటు సింహాసనము కొరకై అతని కుమారుడు అన్వరుద్దీన్ మరియు అల్లుడు చందా సాహెబ్ ల మధ్య వారసత్వ యుద్ధము మొదలయ్యెను. ఫ్రెంచివారు ముజఫర్ జంగ్ మరియు చందాసాహెబ్ లను బలపరచిరి. కావున నాసిర్ జంగ్ మరియు అన్వరుద్దీన్ లు ఆంగ్లేయుల సహాయము కోరిరి. దీనితో క్రీ.శ. 1748 లో రెండవ కర్ణాటక యుద్ధము ప్రారంభమయ్యెను.

యుద్ధక్రమము

ఫ్రెంచివారి సహాయముతో ముజఫర్ జంగ్ మరియు చందాసాహెబ్ క్రీ.శ. 1749 లో ఆంబూర్ యుద్ధములో అన్వరుద్దీన్ ను ఓడించి చంపివేసిరి. అన్వరుద్దీన్ కుమారుడు మహమ్మద్ ఆలీ శరణార్థిగా తిరుచిరాపల్లి కోటకు పారిపోయెను. చందాసాహెబ్ కర్ణాటక నవాబయ్యెను. హైదరాబాదులో నాసిర్ జంగ్ మరియు ముజఫర్ జంగ్ చంపబడిరి. దీనితో ఫ్రెంచి గవర్నరైన బుస్సీ, సలాబత్ జంగ్ ను హైదరాబాదు నవాబుగా ప్రకటించెను. దీనికి కృతజ్ఞతగా నిజాము ఫ్రెంచివారికి ఉత్తర సర్కారులను బహుమానముగా ఇచ్చెను.

ఆంగ్లేయుల పరిస్థితి సంక్లిష్టముగా మారెను. ఈ సమయములో ఆంగ్ల తూర్పుఇండియా కంపెనీలో గుమస్తా అయిన రాబర్ట్ క్లైవ్ యుద్ధగతిని మార్చివేసెను. అతడు కర్ణాటక రాజధాని అయిన ఆర్కాటుపై దాడిచేసి ఆక్రమించెను. అతడు చందాసాహెబ్ ను ఓడించి మహమ్మద్ ఆలీని ఆర్కాటు నవాబు చేసెను. అందువలన రాబర్ట్ క్లైవ్ ను 'ఆర్కాటు వీరుడు' అని పిలిచిరి. దీనితో క్రీ.శ. 1754 లో ఫ్రెంచి కంపెనీ డూప్లేను తొలగించి అతని స్థానములో 'గౌడహూ' ను ఫ్రెంచి గవర్నరుగా నియమించెను.

ఫలితములు

క్రీ.శ. 1755 సం॥లో జరిగిన పాండిచ్చేరి ఒప్పందముతో రెండవ కర్ణాటక యుద్ధము ముగిసెను. ఈ ఒప్పందము ప్రకారము ఇరువర్గములు భారతదేశములోని సంస్థానాల అంతర్గత విషయములలో జోక్యము చేసుకొనరాదు, యుద్ధ సమయమున ఆక్రమించిన ప్రాంతాలను తిరిగి వారికే ఇచ్చుటకు అంగీకరించిరి. మహమ్మద్ ఆలీని కర్ణాటక నవాబుగా ప్రకటించిరి.

మూడవ కర్ణాటక యుద్ధము

(క్రీ.శ. 1756 - క్రీ.శ. 1763)

కారణములు

క్రీ.శ. 1756 లో ఐరోపాలో జరిగిన సప్తవర్ష యుద్ధము ప్రారంభము కాగా వెంటనే భారతదేశములో మూడవ కర్ణాటక యుద్ధము ప్రారంభమయ్యెను.

యుద్ధ క్రమము

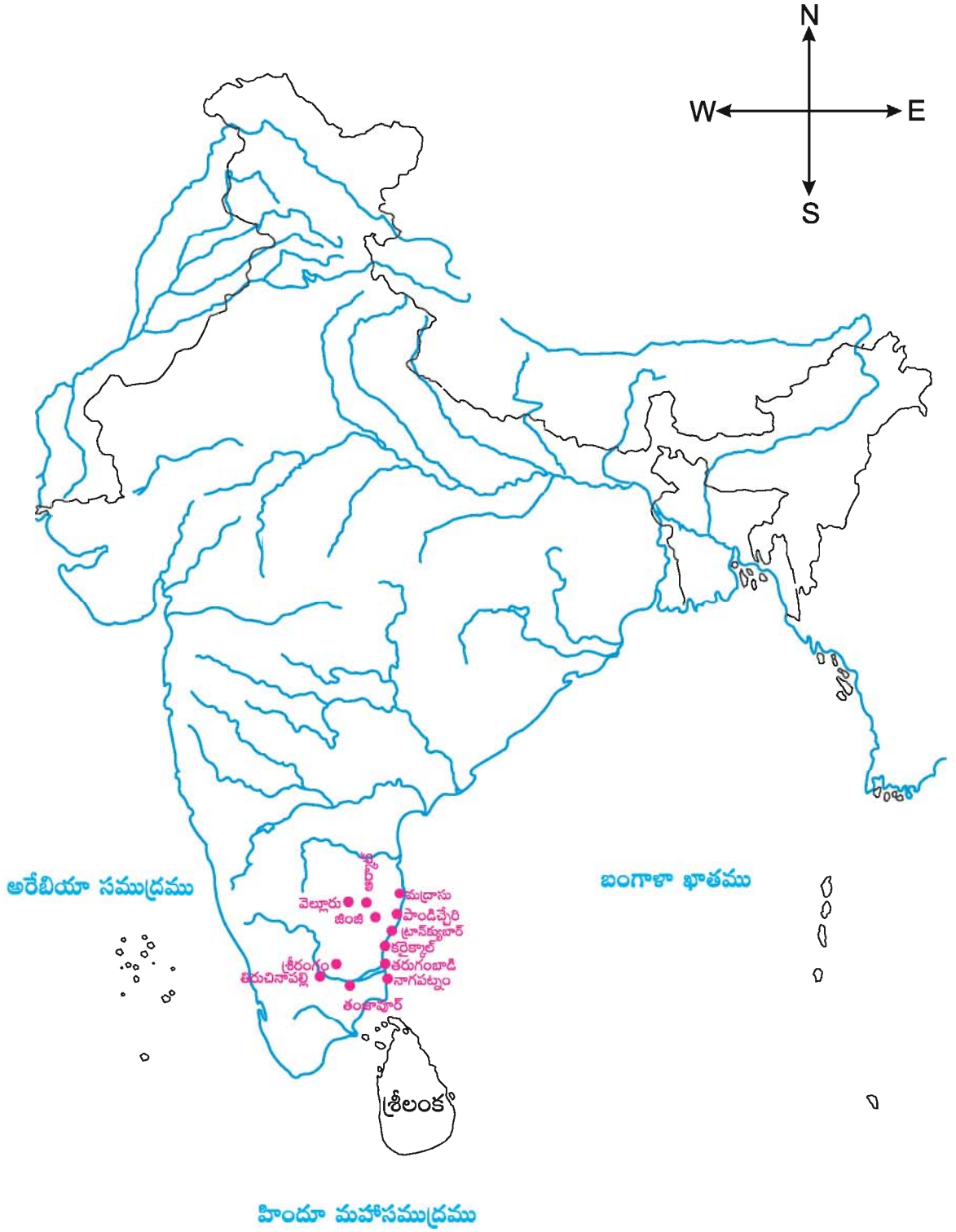
ఫ్రెంచి గవర్నరైన కౌంట్-డి-లాలీ సెయింట్ డేవిడ్ కోటపై దాడి చేసి ఆక్రమించెను. మద్రాసును ఆక్రమించాలనే ఉద్దేశ్యముతో హైదరాబాదు నందలి జనరల్ బుస్సీకి కబురు పంపెను. ఇది ఫ్రెంచివారు చేసిన పెద్ద పొరబాటు. బుస్సీ మద్రాసుకు రావడంతో బ్రిటీష్ వారు హైదరాబాదును ఆక్రమించిరి. బుస్సీ మరియు కౌంట్-డి-లాలీ కలిసి మద్రాసుపై దండెత్తిరి. కాని బ్రిటీష్ జనరల్ అయిన సర్ ఐర్ కూట్ వీరిద్దరిని క్రీ.శ. 1760 లో వందవాసి వద్ద ఓడించెను. ఆ తరువాత క్రీ.శ. 1761 లో కౌంట్-డి-లాలీ బ్రిటీష్ వారికి పాండిచ్చేరిని అప్పగించెను.

ఫలితములు

క్రీ.శ. 1763 సం॥లో పారిస్ ఒప్పందముతో మూడవ కర్ణాటక యుద్ధము ముగిసినది. ఈ ఒప్పందము ప్రకారము పాండిచ్చేరి, కారైక్కాల్, చంద్రనాగూర్ మరియు మహా స్థావరములను ఫ్రెంచి వారికి తిరిగి అప్పగించిరి. అక్కడ కోటలను నిర్మించరాదని షరతు విధించిరి. ఫ్రెంచివారు

కర్ణాటక యుద్ధములు

సాంఘిక శాస్త్రము

ప్రతిష్ఠను, ప్రాబల్యమును కోల్పోయిరి. మూడవ కర్ణాటక యుద్ధముతో భారతదేశమునందు ఫ్రెంచివారికి అధికారమును స్థాపించాలనే కోరిక అంతమయ్యెను. ఆంగ్లేయులు అత్యంత శక్తివంతులైరి.

బ్రిటీష్ వారి విజయమునకు కారణములు

ఫ్రెంచివారితో పోల్చినట్లయితే ఆంగ్లేయుల ఆర్థిక పరిస్థితి చాలా బాగుండెను. ఆంగ్లేయులకు వారి మాతృదేశము నుండి పూర్తి సహకారము లభించెను. ఆంగ్లేయులు, ఫ్రెంచి వారి కంటే గొప్ప నౌకాబలమును కలిగియుండిరి. ఆంగ్లేయులకు వారి అధికారులు సహాయ సహకారములందించిరి. ఫ్రెంచి గవర్నరైన కొంట్ డిలాళీ తప్పిదము వలన ఆంగ్లేయులు మద్రాసును ఆక్రమించగలిగిరి. ఐరోపాలో ఫ్రెంచి వారు యుద్ధములలో మునిగి యుండిరి. కాని ఇంగ్లాండులో శాంతి నెలకొని యుండుట వలన వారు భారతదేశ యుద్ధములపై దృష్టి సారించగలిగిరి.

బెంగాలునందు ఆంగ్లేయుల పురోభివృద్ధి

మొగలు సామ్రాజ్యములో ఒక ఆర్థిక పటిష్ఠత కలిగిన ప్రాంతమయిన బెంగాలును **అలివర్ధీఖాన్** స్వతంత్ర రాజ్యముగా ప్రకటించుకొని నవాబు అయ్యెను. అతని మరణాంతరము అతని మనుమడు **సిరాజుద్దౌలా** బెంగాలు నవాబు అయ్యెను. క్రీ.శ. 1757 లో ఇతనికి బ్రిటీష్ వారికి మధ్య **ప్లాసీ యుద్ధము** ప్రారంభము అయ్యెను.

ప్లాసీ యుద్ధము (క్రీ.శ. 1757)

కారణములు

ఆంగ్లేయుల మరియు ఫ్రెంచివారు బెంగాలులో తమ వర్తక స్థావరముల రక్షణార్థమై పటిష్ఠమైన కోటలు నిర్మించిరి. బెంగాలు నవాబు సిరాజుద్దౌలా ఈ కార్యకలాపాలు ఆపమని ఇరువురిని ఆదేశించెను. ఫ్రెంచివారు ఈ ఆజ్ఞను శిరసావహించగా, ఆంగ్లేయులు తిరస్కరించిరి. దీనికి తోడు బ్రిటీష్ వారు వారి వ్యాపార లావాదేవీలను దుర్వినియోగము చేసిరి. ఇది నవాబుకు కోపము తెప్పించెను. సిరాజుద్దౌలా తన సైన్యముతో కలకత్తాపై దాడిచేసి ఆక్రమించెను.

ఈ దాడిలో 146 మంది బ్రిటీష్ సైనికులను పట్టుకొని ఒక చిన్న గదిలో బంధించిరి. వీరిలో చాలా మంది ఊపిరాడక మరణించిరి. 23 మంది మాత్రము ప్రాణములతో బయటపడిరి. ఈ సంఘటనను చరిత్రలో '**చీకటి గది విషాదము**' అని పిలచిరి. దీనితో ఆంగ్లేయులు అడ్మిరల్ వాట్సన్ మరియు రాబర్ట్ క్లైవ్ ను సైన్యముతో బెంగాలుకు పంపగా వారు కలకత్తాను వశపరచుకొనిరి.

యుద్ధ క్రమము

క్రీ.శ. 1757 జూన్ 23వ తేదీ సిరాజుద్దౌలా మరియు రాబర్ట్ క్లైవ్ ల మధ్య కలకత్తా సమీపములోని ప్లాసీ గ్రామము వద్ద యుద్ధము జరిగెను. ఈ యుద్ధములో సిరాజుద్దౌలా ఓడించబడి చంపబడెను. బ్రిటీష్ వారు మీర్ జాఫర్ ను బెంగాలు నవాబుగా చేసిరి.

బక్సార్ యుద్ధము (క్రీ.శ. 1764)

కొన్ని సంవత్సరముల తర్వాత మీర్ జాఫర్ ను పదవి నుండి తొలగించి మీర్ ఖాసింను బెంగాలు నవాబుగా చేసిరి. బ్రిటీష్ వారికి మరియు మీర్ ఖాసింకు మధ్య మనస్పర్ధలు మొదలైనవి. దీనితో మీర్ ఖాసిం కూడ పదవి నుండి తొలగించబడెను. కావున **మీర్ ఖాసిం** మరియు అయోధ్య నవాబు **షుజా ఉద్దౌలా**, మొగలు చక్రవర్తి **షా ఆలం II** కలిసి ఇంగ్లీషువారికి వ్యతిరేకముగా ఒక ఒప్పందము చేసుకొనిరి. ఈ సంధి ప్రకారము బ్రిటీష్ వారిపై క్రీ.శ. 1764 అక్టోబర్ 22 వ తేదీన ఈ ముగ్గురి సైన్యములు **బక్సార్** వద్ద ఆంగ్లేయులతో యుద్ధమునకు తలపడిరి. ఈ ఉమ్మడి సైన్యమును బ్రిటీషువారు ఓడించిరి. యుద్ధ రంగము నుండి మీర్ ఖాసిం పారిపోయెను. షుజా ఉద్దౌలా మరియు రెండవ షా ఆలం బ్రిటీష్ వారికి లొంగిపోయిరి.

ఫలితములు

యుద్ధము తరువాత 1765 లో బ్రిటీష్ వారు ఒక ప్రక్క మరియు ఓడిన రాజులు రెండవ షా ఆలం, షుజా ఉద్దౌలా మరొక ప్రక్క **అలహాబాదు సంధిపై** సంతకము చేసిరి. దీని ప్రకారము షుజా ఉద్దౌలా

యుద్ధ సస్థ పరిహారము క్రింద 50 లక్షల పౌండ్లు మరియు కారా, అలహాబాదు జిల్లాలను బ్రిటీషు వారికి ఇవ్వడానికి అంగీకరించెను. మొగలు చక్రవర్తికి సంవత్సరమునకు 26 లక్షల రూపాయలు భరణము ఇవ్వడానికి బ్రిటీషువారు అంగీకరించిరి. దీనికి బదులుగా షా అలం బీహారు, బెంగాలు మరియు ఒరిస్సాలపై భూమిశీస్తు పసూలుచేయు అధికారమును ఆంగ్లేయులకు ఇచ్చెను. దీనినే 'దివానీ అధికారము' అందురు. బక్సారు యుద్ధము భారతదేశములో ఆంగ్ల తూర్పు ఇండియా కంపెనీ యొక్క సార్వభౌమాధికారమును ఏర్పరచినది.

బక్సారు యుద్ధము తరువాత రాబర్ట్ క్లైవ్ క్రీ.శ. 1765లో బెంగాలు గవర్నరుగా నియమింపబడెను.

హైదర్ ఆలీ

హైదర్ ఆలీ క్రీ.శ. 1722 లో జన్మించెను. అతడు మైసూరు సైన్యములో పనిచేయుచున్న ఒక ఫౌజుదారుని కుమారుడు. అతడు సామాన్య సైనికునిగా తన జీవితమును ప్రారంభించెను. అతడు ఎనలేని ధైర్యసాహసములతో, స్వయం కృషితో క్రమముగా సైన్యాధిపతి పదవిని చేపట్టెను. అతడు దిండిగల్లులో ఉన్నపుడు మైసూరులో వారసత్వ యుద్ధము ప్రారంభమయ్యెను. మైసూరు రాజు హైదర్ ఆలీ సహాయము కోరెను. మైసూరు వచ్చిన వెంటనే రాజును పదవి నుండి తొలగించి సింహాసనమును అధిష్టించెను. అతడు నిరక్షరాసుడైనను చాలా

హైదర్ ఆలీ

తెలివైనవాడు. హిందూ-ముస్లిములను సమానముగా చూచెను. నిష్పక్షిక న్యాయమందించి గొప్ప పేరు పొందెను.

మొదటి ఆంగ్ల - మైసూరు యుద్ధము

(క్రీ.శ. 1767 - క్రీ.శ. 1769)

కారణములు

రాబర్ట్ క్లైవ్ బెంగాల్ గవర్నరుగా ఉన్నపుడు హైదర్ ఆలీ నాయకత్వములో మైసూరు ఒక శక్తివంతమైన సామ్రాజ్యముగా అవిర్భవించినది. కాని పెరుగుచున్న హైదర్ ఆలీ యొక్క అధికార శక్తి సామర్థ్యములను, ఫ్రెంచివారితో స్నేహ సంబంధాలను చూచి ఆంగ్ల తూర్పు ఇండియా వర్తక సంఘము నహించలేక పోయినది. ఇదియే మొదటి మైసూరు యుద్ధమునకు కారణమయ్యెను.

యుద్ధ క్రమము

క్రీ.శ. 1766 సం॥లో ఆంగ్లేయులు, మరాఠాలు మరియు నిజాముతో కలిసి హైదర్ ఆలీకి వ్యతిరేకముగా ఒక కూటమిగా ఏర్పడిరి. కాని హైదర్ ఆలీ తెలివిగా మరాఠాలను, నిజామును ప్రలోభపెట్టి వారి సహకారమును పొందెను. కాని క్రీ.శ. 1767లో నిజాము మరియు హైదర్ ఆలీ చంగాము వద్ద బ్రిటీషు వారిచే ఓడింపబడిరి. కానీ హైదర్ ఆలీ అంబూరు, మంగళూరులను ఆక్రమించి తన అధికారమును విస్తరించెను. తరువాత అతడు బారామహల్, కరూర్, తంజావూరు, కడలూర్లను ఆక్రమించెను. తరువాత హైదర్ ఆలీ మద్రాసును ముట్టడించగా గత్యంతరము లేక 1769 లో ఆంగ్లేయులు హైదర్ ఆలీతో మద్రాసు సంధి చేసుకొనిరి.

ఫలితములు

మద్రాసు సంధిపై 1769 లో సంతకము చేసిరి. ఇరుపక్షముల వారు ఆక్రమించిన రాజ్యభాగములు తిరిగి అప్పగించుటకు అంగీకరించిరి. మొదటి మైసూరు యుద్ధము హైదర్ ఆలీకి అనుకూలముగా ముగిసెను.

రాబర్ట్ కైవ్

క్రీ.శ. 1765 లో రాబర్ట్ కైవ్ బెంగాలు గవర్నరు అయ్యెను. అతడు గవర్నరు అయిన మొదటి కాలములో అనేక ప్రాంతములను ఆక్రమించెను. రెండవసారి గవర్నరు అయిన సమయములో అతడు అనేక పరిపాలనా సంస్కరణలు చేపట్టెను.

పరిపాలనా సంస్కరణలు

కంపెనీ ఉద్యోగులు భారతీయుల వద్ద నుండి బహుమానములను స్వీకరించుటను నిషేధించెను. అంతేగాక వీరు స్వంత వ్యాపారము చేయుటను కూడ నిషేధించెను. అతడు కంపెనీ సైన్యము యొక్క జీతభత్యములు పెంచెను. రాజ్యములో శాంతి సమయమునందు సైనికాధికారులకు రెట్టింపు భత్యమునిచ్చెను. అతడు 'కైవ్ నిధి'ని ఏర్పాటు చేసి కంపెనీలోని పేద ఉద్యోగులకు మరియు పనిచేస్తూ

చనిపోయిన సేవకుల భార్యలకు ఉపయోగపడు విధముగా ఈ నిధిని ఉపయోగించెను. అతడు ఢిల్లీ చక్రవర్తి షా ఆలం వద్ద నుండి దివాని (సివిల్) మరియు నిజామత్ (క్రిమినల్) హక్కులను పొందెను.

రాబర్ట్ కైవ్, ద్వంద పరిపాలనా విధానము అను సరిక్రొత్త పరిపాలనను ప్రవేశపెట్టెను. ఈ విధానము ఫలితముగా బ్రిటీషువారు ఎలాంటి బాధ్యతలు లేకుండా అన్ని అధికారములను అనుభవించిరి. నవాబుకు అన్ని బాధ్యతలు అప్పగించి ఎటువంటి అధికారము లేకుండా చేసిరి. ద్వంద ప్రభుత్వ విధానములో అటు నవాబు గాని, ఇటు ఆంగ్లేయులు గాని ప్రజల సంక్షేమమును పట్టించుకొనలేదు. చివరకు 1722 లో ఈ ద్వంద ప్రభుత్వ విధానము రద్దు చేయబడినది. బెంగాలు కంపెనీ ప్రత్యక్ష పరిపాలన క్రిందకు తీసుకు రాబడినది.

అభ్యాసము

I) సరియైన సమాధానమును ఎన్నుకొనుము.

- కర్ణాటక యుద్ధములు _____ సంవత్సరముల మధ్య జరిగినది.
ఎ) 1736-1744   బి) 1740-1744   సి) 1746-1763
- ప్లాసీ యుద్ధము జరిగిన సంవత్సరము _____.
ఎ) 1764   బి) 1757   సి) 1765
- భారతదేశములో బ్రిటీషు సామ్రాజ్యమునకు పునాది వేసిన వారు _____.
ఎ) రాబర్ట్ కైవ్   బి) దూప్లే   సి) మీర్ జాఫర్
- కౌంట్ డి లాలీ _____ యుద్ధము లో సర్ ఐర్ కూట్ చేత ఓడింపబడెను.
ఎ) మద్రాసు   బి) సెయింట్ థామస్   సి) వందవాసి

II) ఖాళీలను పూరింపుము.

- కర్ణాటక రాజధాని _____.
- ఆర్కాటు వీరుడు _____.
- _____ యుద్ధము భారతదేశములో ఆంగ్ల తూర్పు ఇండియా కంపెనీయొక్క సార్వభౌమత్వము ఏర్పరచినది.
- లాబౌర్డోన్నాయిస్ _____ ప్రాంతమునకు ఫ్రెంచి గవర్నరు.

III) జతపరచుము.

1. మొదటి కర్ణాటక యుద్ధము	అలహాబాదు సంధి
2. మూడవ కర్ణాటక యుద్ధము	కలకత్తా దగ్గర గ్రామము
3. ప్లాసీ	ఏక్స్-లా-షాపెల్ సంధి
4. బక్కారు యుద్ధము	పారిస్ సంధి

IV) ఒక్క పదముతో సమాధానములిమ్ము.

1. మొదటి ఆంగ్ల- మైసూరు యుద్ధము చివరలో జరిగిన సంధి పేరేమి?
2. ప్లాసీ యుద్ధము తరువాత ఎవరిని బెంగాలు నవాబుగా చేసిరి?
3. బక్కారు యుద్ధము ఏ సంవత్సరమున జరిగెను?

V) క్రింది ప్రశ్నలకు జవాబులిమ్ము.

1. చీకటి గది విషాదము గురించి నీకేమి తెలియును?
2. భారతదేశములో బ్రిటీష్ వారి విజయమునకు మూడు కారణములు వ్రాయుము.
3. రాబర్ట్ క్లైవ్ ద్వంద పరిపాలనా విధానమును గురించి నీకేమి తెలియును?
4. మొదటి ఆంగ్లో- మైసూరు యుద్ధమునకు కారణములేవి?

VI) విపులముగా సమాధానమునిమ్ము.

1. రెండవ మరియు మూడవ కర్ణాటక యుద్ధములకు కారణాలు, యుద్ధ క్రమము మరియు యుద్ధ ఫలితములను గురించి వ్రాయుము.

రూపక నిర్ధారణ

1. భారతదేశ పటమునందు కర్ణాటక యుద్ధములు జరిగిన ముఖ్య ప్రాంతములను గుర్తించుము.
2. ప్లాసీ యుద్ధము భారతదేశ చరిత్రను ఒక గొప్ప మలుపు తిప్పినది అని భావించుటకు కారణములను తెలుపుచూ ఒక వ్యాసము(సుమారు 15 వాక్యములు) వ్రాయుము.
3. భారతదేశములో బ్రిటీష్ వారి అధికార స్థాపనను తెలియజెప్పే కాలమాన పట్టికను రూపొందించుము.

వనరులు

1. వనరులు మరియు వాటి రకములు

మన భూగ్రహము మూడు ప్రధాన ఆవరణములచే ఏర్పడినది. అవి 1. శిలావరణము లేక నేల (లితోస్పియర్) 2. జలావరణము లేక నీరు (హైడ్రోస్పియర్) మరియు 3. వాతావరణము లేక గాలి (అటాస్పియర్) భూమిని ఆవరించియున్నవి. ఈ మూడు ఆవరణలు కలిసి జీవావరణమునకు తోడ్పడుచున్నవి. ఈ మూడు ఆవరణములు మానవునికి కావలసిన వాటినిన్నిటిని అందించుచున్నవి. ఈ ఆవరణములలో లభించు మనిషికి ఉపయోగపడు ఏ వస్తువునైనా 'వనరులు' అందురు. ఒక దేశముయొక్క ఆర్థికాభివృద్ధియందు వనరులు ప్రధాన పాత్రను పోషించుచున్నవి.

పటము-1 భూమియందు గల ప్రధాన సహజ వనరులను అర్థము చేసుకొనుటకు సహాయపడుచున్నది.

పటము 1 సహజ వనరులు

వనరులను వివిధ కారకముల ఆధారముగా అనేక రకములుగా విభజింపవచ్చును.

అభివృద్ధి ఆధారముగా వనరులను శక్తి వనరులు మరియు అభివృద్ధి చెందిన వనరులుగా విభజింపవచ్చును. శక్తి వనరులను మానవుడు ఇప్పటి వరకు ఉపయోగించలేదు. ఉదాహరణకు సైబీరియా,

అంటార్కిటికా మొదలగు ప్రాంతములలోని వనరులు. అభివృద్ధిచెందిన వనరులను మానవుడు ఉపయోగించుచున్నాడు. ఉదాహరణకు బొగ్గు, ఇనుప ఖనిజము మొదలగునవి.

పునరుత్పత్తి ఆధారముగా వనరులను పునరుత్పత్తి రహిత వనరులు లేదా నిల్వయున్న వనరులు మరియు పునరుత్పాదక వనరులు లేదా ప్రవాహ వనరులుగా విభజింపవచ్చును. ప్రస్తుతము మనము తరిగిపోవుచున్న వనరులను గురించి ఆలోచించవలసిన అవసరమున్నది. ఎందుకనగా దేశ ఆర్థికాభివృద్ధి వనరులపై ఆధారపడియున్నది. ప్రపంచ వ్యాప్తముగా తరిగిపోవుచున్న ఈ రకమైన వనరులపై దృష్టి సారించి విశిదముగా అధ్యయనము చేయవలసిన అవసరమున్నది.

పునరుత్పత్తి రహిత వనరులు

పునరుత్పత్తి రహిత వనరులు అనునవి తిరిగి ఉత్పత్తి కాని వనరులు. ఎందుకనగా ప్రకృతిలో ఈ వనరులు స్థిరమైన నిల్వలను కలిగియున్నవి. ఇవి ప్రకృతిలో నిల్వయున్న వాటికంటే వేగముగా వినియోగించబడుచున్నవి. ఉదాహరణకు భూమి క్రస్తు భాగములో త్రవ్వి తీయబడిన ఖనిజములను తిరిగి పొందలేము. ప్రస్తుతము విస్తారముగా వినియోగించుచున్న ఖనిజములను క్రింది విధముగా విభజింపవచ్చును.

లోహ ఖనిజములు - లోహములను ముడి రూపములో కలిగియుండు ఖనిజములు.

అలోహ ఖనిజములు - లోహములను ముడి రూపములో కలిగియుండని ఖనిజములు.

ఇంధన ఖనిజములు - శక్తిని ఉత్పత్తి చేయు ఖనిజములు.

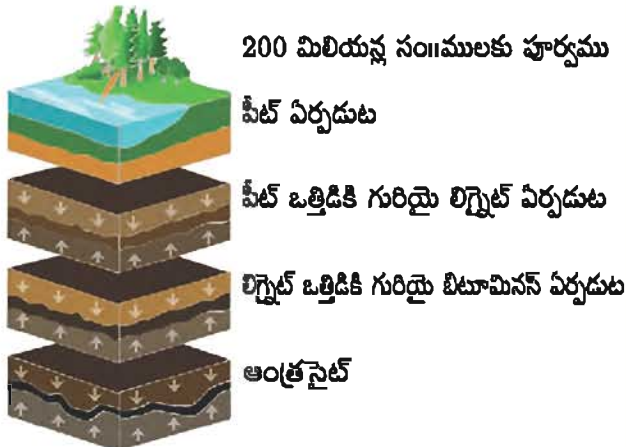

ఈ వనరులలో **ఇంధన ఖనిజములు** ఒక దేశ అర్థికాభివృద్ధిలో ప్రధానమైన పాత్రను పోషించుచున్నవి. ఇవి పరిశ్రమలు, కుటుంబములు, కార్యాలయములు మొదలగునవి పనిచేయుటకు ఉపయోగపడుచున్నవి. బొగ్గు, చమురు, సహజ వాయువు మరియు అణు ఇంధనములు మండిపోవు స్వభావము కలిగిన ముఖ్యమైన ఇంధన వనరులు.

బొగ్గు

బొగ్గు ఒక మండే స్వభావము గల శిలాజము. ఎందుకనగా ఇది అనేక మిలియన్ల సంవత్సరములకు పూర్వము ఏర్పడినది. భూగర్భ కదలికల కారణముగా పెద్ద పెద్ద అడవులు అవక్షేప శిలలలో కూరుకు పోయినవి. కాలక్రమములో పూడిపోయిన వృక్షములు ఒత్తిడికి, ఉష్ణమునకు గురియై బొగ్గుగా మారిపోయినవి. (పటము 2)

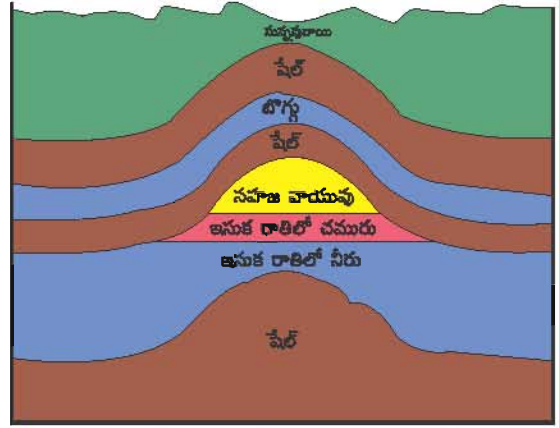
ప్రపంచములో ముఖ్యమైన బొగ్గు గనులు అమెరికా సంయుక్త రాష్ట్రములు, రష్యా, జర్మనీ, యునైటెడ్ కింగ్డమ్ నందు కలవు. ఆసియా ఖండములో ముఖ్యమైన బొగ్గు గనులు చైనా మరియు భారతదేశమునందు కలవు. (పటము 5) తమిళనాడులోని **నైవేలి** నందు **లిగ్నైట్** లేదా గోధుమ రంగు బొగ్గు లభించుచున్నది.

పటము 2. బొగ్గు తయారగుట

చమురు మరియు సహజ వాయువులు

ఇసుకరాళ్ళు, మట్టిరాళ్ళు, గులకరాళ్ళు వంటి సముద్ర సంబంధమైన అవక్షేపశిలలలో చమురు సాధారణముగా లభించును (చిత్రము 3). భూమిలో పూడుకుపోయిన మొక్కలు మరియు బొప్పెలుకలిగిన జంతువుల శిలాజములు ఉష్ణమును, ఒత్తిడిని కలుగుజేయును. ఇది చమురుగా మారి భూమిలోపల శిలల మధ్యగల ఖాళీ ప్రదేశములో చేరును. సహజవాయువు తేలికైన హైడ్రోకార్బన్. ఇది చమురు కంటే పైభాగములో నిక్షిప్తమై యుండును.

పటము 3. చమురు మరియు సహజ వాయువు ఏర్పడుట

చమురు ఎక్కువగా నైఋతి ఆసియాలోని తీరప్రాంతములలో లేదా భూభాగములలో లభించును.

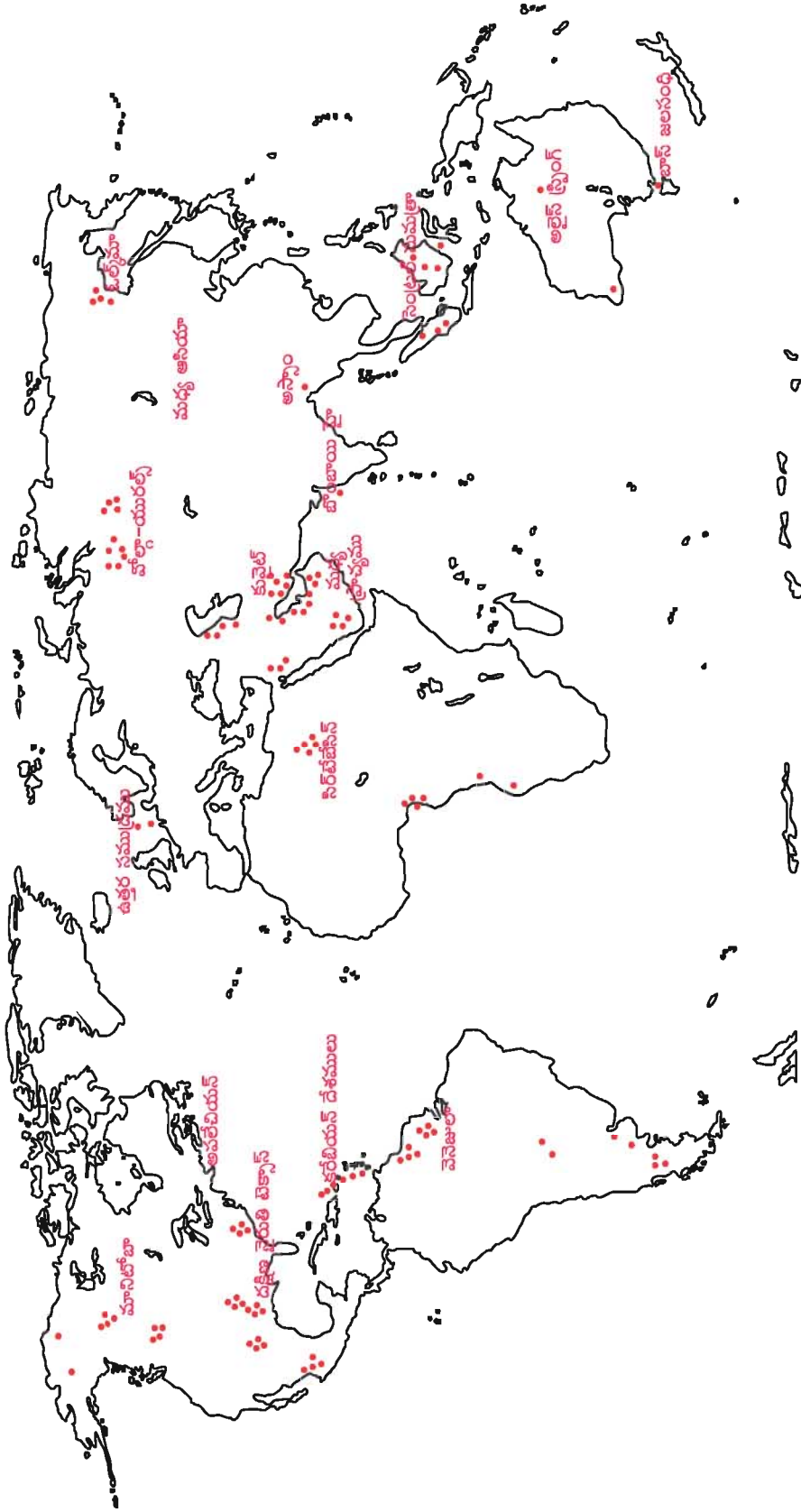

పటము 4. బొంబాయి చమురు ఉత్పత్తి కేంద్రాలు

ప్రపంచ ప్రధాన చమురు ఉత్పత్తి కేంద్రములు

N ↑

పటము 6

సాంకేతిక శాస్త్రము

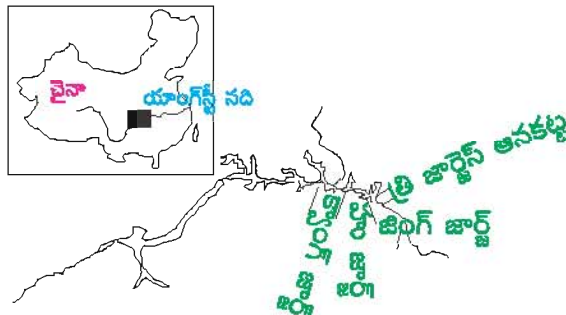
ఇది ఉత్తర సముద్రము వంటి ఖండాంతర సముద్రతీర ప్రాంతాలలో కూడ లభించును (పటము 6). భారతదేశములో అస్సాం తీరప్రాంతములో ప్రధాన చమురు ఉత్పత్తి కేంద్రములు కలవు. భారతదేశములో పెద్ద చమురు ఉత్పత్తి కేంద్రము బొంబాయిహైనందు కలదు. (పటము 4) తమిళనాడులోని కావేరి డెల్టా ప్రాంతము చమురు ఉత్పత్తి సామర్థ్యమును కలిగియున్నది.

అణు ఖనిజములు

యురేనియం మరియు థోరియం వంటి ఖనిజములను అణు విద్యుత్ ఉత్పత్తికి ఉపయోగించు చున్నారు. నమీబియా, కజకిస్తాన్ మరియు కెనడా దేశములలో యురేనియం నిల్వలు అధికముగా కలవు. భారతదేశములో తమిళనాడు మరియు కేరళ కోస్తా ఇసుక తీరాలలో ఇలిమినెట్ అధికముగా లభించు చున్నవి. ప్రపంచములోనే అమెరికా అత్యధికముగా అణు విద్యుత్ ఉత్పత్తిని చేయుచున్నది. (ప్రపంచములోని అణు విద్యుత్ ఉత్పత్తి యందు ఇది 30%గా ఉన్నది). అణు విద్యుత్ను ప్రాస్తు అత్యధికముగా ఉపయోగించు చున్నది. (అణు విద్యుత్ నుండి సుమారు 75% విద్యుత్ను వినియోగించు చున్నారు. (ఆధారము: <http://www.world-nuclear.org>)

భారతదేశములోని అణు శక్తి కేంద్రములు

మద్రాసు అణుశక్తి కేంద్రము, రాజస్థాన్ అణు శక్తి కేంద్రము, కైగా అణు శక్తి కేంద్రము, తారాపూర్ అణుశక్తి కేంద్రము, కక్రాపార అణుశక్తి కేంద్రము, నరోర అణుశక్తి కేంద్రము, కూడాంకుళం అణువిద్యుత్ కేంద్రము..

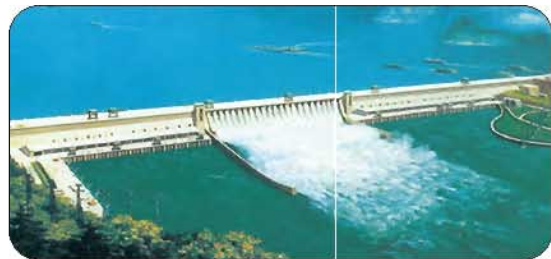
పటము 7బి. యాంగ్స్ట్రీ నదిపై నిర్మించిన త్రిజార్జెన్ అనకట్ట

పునరుత్పాదక వనరులు

పునరుత్పాదక వనరులు అంతము కానివి లేదా ప్రకృతిలో ఎల్లప్పుడు పునరుత్పత్తి జరుగుచుండును. ఈ వనరులలో కొంత భాగాన్ని వినియోగిస్తున్నప్పటికీ తిరిగి అవి లభించుచునే వుండును. ఉదాహరణకు పవన శక్తి. ప్రస్తుతము ఈ పునరుత్పాదక వనరుల యొక్క శక్తి చాలా అత్యవసరమైయున్నది.

జల విద్యుత్ శక్తి

పునరుత్పాదక శక్తియందు ఎక్కువగా అభివృద్ధి చెందిన వనరు జల విద్యుత్ శక్తి. ఇది జలపాతము నుండి ఉత్పత్తియగును. ప్రపంచములో పెద్ద నదులు గల అనేక ప్రాంతాలలో జల విద్యుత్ శక్తి ఎక్కువగా ఉత్పత్తి చేయబడుచున్నది. చైనాలోని యాంగ్స్ట్రీ నదిపై నిర్మించిన త్రిజార్జెన్ అనకట్ట ప్రపంచములోనే అతిపెద్ద జల విద్యుత్ శక్తి ప్రాజెక్టు. (పటము-7ఎ మరియు 7బి) భారతదేశములో బాక్రానంగల్ అనకట్ట అతిపెద్ద జల విద్యుత్ శక్తి కేంద్రము.

పటము 7ఎ. యాంగ్స్ట్రీ నదిపై నిర్మించిన త్రిజార్జెన్ అనకట్ట

సౌర విద్యుత్

సౌర విద్యుత్ను ఇళ్ళు, భవనాలయందు విద్యుత్ దీపములుగా మరియు నీటిని వేడి చేయుటకు ఉపయోగించుచున్నారు. సౌర విద్యుత్ను నిల్వ చేయుటకు ఫోటో వోల్టానిక్ సెల్స్ అవసరము. ప్రపంచములో సౌర విద్యుత్ ఉత్పత్తి యందు జర్మనీ ప్రథమ స్థానమును పొందియున్నది.

సౌర విద్యుత్ను ఉత్పత్తి చేయుటకు అధిక శక్తి కలిగియున్న ఉష్ణ మండల ప్రాంతాలు బాగా ఉపయోగపడును. ఫోటో వోల్టానిక్ సెల్స్ ఉత్పత్తి అధిక ఖర్చుతో కూడుకొన్నది కావున ఇది ఎక్కువగా అభివృద్ధి చెందలేదు. ఉష్ణ మండల ప్రాంతాలలోని అభివృద్ధి చెందిన దేశాలు దీనిని పట్టించుకోవడము లేదు.

పవన విద్యుత్

గాలి ఎక్కువగా వీచే ప్రాంతాలలో గాలి మరలను ఏర్పాటు చేసి పవన విద్యుత్ను ఉత్పత్తి చేయుచున్నారు. పవన విద్యుత్ను ఎక్కువగా ఐరోపా దేశాలు వినియోగించుకొనుచున్నవి. **డెన్మార్క్ విద్యుత్ ఉత్పత్తి యందు 20% పవన విద్యుత్తే.**

(ఆధారము: ప్రపంచ పవన విద్యుత్ అసోసియేషన్ 2010)

భారతదేశములో మహారాష్ట్ర, తమిళనాడు రాష్ట్రాలు పవన విద్యుత్ ఉత్పత్తిని అభివృద్ధి చేయుచున్నవి.

తమిళనాడులోని కన్యాకుమారి జిల్లాలో గల అరల్వైమొలి పవన విద్యుత్ కేంద్రము ప్రపంచ పవన విద్యుత్ కేంద్రాలలోనే అతిపెద్దది. (పటము-8)

పటము 8 అరల్వైమొలి పవన విద్యుత్ కేంద్రము

జీవ ద్రవ్యరాశి

వృక్షములు, పంటలు, జంతువులు మరియు వ్యవసాయ వ్యర్థ పదార్థములు జీవ ద్రవ్యరాశికి ముఖ్య ఆధారములు. వీటిలో ప్రధానంగా అభివృద్ధి చెందుచున్న దేశాలలో కర్ర ఇంధనము ముఖ్యమైనది. **గోబర్ గాస్ లేదా మీథేన్** పశువుల పేడనుండి ఉత్పత్తి చేయబడుచున్నది. **జీవ ఇంధనము ప్రస్తుతము చెఱకు మరియు జెట్రోఫా** మొక్కల నుండి ఉత్పత్తి చేయబడుచున్నవి. (పటము 9)

పటము 9 జెట్రోఫా మొక్కల నుండి జీవ ఇంధనము (బయోడీజల్) లభించుచున్నది

వనరుల సంరక్షణ

మానవుని జీవితము మరియు అభివృద్ధి భూమిపై లభించు వనరులపై ఆధారపడియుండుట వలన మనము వనరులను తెలివితో వినియోగించుకోవలసిన అవసరమున్నది. పునరుత్పాదకత కాని వనరులు తిరిగి భర్తీకానివి కనుక వాటిని జాగ్రత్తగా వినియోగించుకొనవలసిన అవసరమున్నది. పునరుత్పాదక వనరులను విస్తృత పరిశోధన, అభివృద్ధికి అవసరమైనంత మాత్రమే వినియోగించు కొనవలయును.

మానవుని జీవితము వనరులపై ఆధారపడి యున్నది. ఒక ప్రాంతములో లభించు వనరులు మనిషియొక్క వృత్తిని నిర్ణయించును. దీనిని మనము తరువాత పాఠములో అధ్యయనము చేసెదము.

అభ్యాసము

I) భాటీలను పూరింపుము.

1. ప్రకృతిలో లభించు ఒక వస్తువు మానవునికి ఉపయోగపడిన దానిని _____ అందురు.
2. ఖనిజ వనరులను ఒకసారి వినియోగించిన అవి తిరిగి _____.
3. ఒక దేశ ఆర్థికాభివృద్ధి యందు _____ ప్రధాన పాత్రను పోషించుచున్నవి.
4. యురేనియం ఒక _____ ఖనిజము.
5. _____ సౌర విద్యుత్ను అధికముగా ఉత్పత్తి చేయు సామర్థ్యమును కలిగియున్నది.

II) సరియైన జవాబును ఎన్నుకొనుము.

1. మానవులు వినియోగించు వనరులను _____ అందురు.
(ఎ) అభివృద్ధి చెందిన వనరులు (బి) శక్తి వనరులు (సి) ప్రవాహ వనరులు
2. ఖనిజములు అనునవి _____ వనరులు.
(ఎ) పునరుత్పాదక (బి) పునరుత్పత్తి రహిత (సి) జీవ
3. ప్రపంచములో అత్యధికముగా పవన విద్యుత్ను _____ వినియోగించుకొనుచున్నది.
(ఎ) ఐరోపా (బి) దక్షిణ అమెరికా (సి) అంటార్కిటికా
4. మన రాష్ట్రములో లభించు బొగ్గు రకము _____
(ఎ) లిగ్నైట్ (బి) ఆంత్రసైట్ (సి) గ్రాఫైట్
5. భారతదేశములో గల అతిపెద్ద జల విద్యుత్ కేంద్రము _____
(ఎ) బాక్రానంగల్ (బి) మెట్టూరు (సి) దామోదర్

III) జతపరచుము.

1. ఉత్తర సముద్రము	అణు విద్యుత్
2. అరల్వైమెళి	చమురు కేంద్రాలు
3. చమురు మరియు బొగ్గు	యాంగ్సీటీ
4. త్రీజార్జెస్ ఆనకట్ట	శిలాజ ఇంధనము
5. థోరియమ్	పవన విద్యుత్ కేంద్రము

IV) క్లుప్తముగా జవాబులిమ్ము.

1. నిర్వచింపుము. (ఎ) పునరుత్పత్తి రహిత వనరులు (బి) శక్తి వనరులు
2. పవన విద్యుత్ను గురించి వ్రాయుము.
3. వనరులను మనము ఎందులకు జాగ్రత్తగా వినియోగించుకోవలయును?

V) వివరముగా జవాబులు వ్రాయుము.

1. బొగ్గు మరియు చమురు ఏవిధముగా తయారగునో వివరింపుము.
2. పునరుత్పాదక వనరులను గురించి వ్రాయుము.

రూపక నిర్ధారణ

I) కృత్యము.

క్రింద ఇవ్వబడిన వాటిని సహజ వనరులు మరియు మానవ నిర్మిత వనరులు అను రెండు రకములుగా వర్గీకరించి ప్రతిదాని ఎదుట చిత్రములు అంటించుము.

1. నేల	2. గృహములు
3. వృక్షజాలము	4. యంత్రములు
5. బొగ్గు	6. అణు ఖనిజములు
7. భవనాలు	8. కర్మాగారములు
9. గాలి	10. చేపలు
11. కంప్యూటర్లు	12. నదులు
13. నీరు	14. ఖనిజములు
15. మన్ను	16. సింథటిక్ వస్తువులు
17. పర్వతములు	18. సముద్రము
19. వన్యప్రాణులు	20. రైలు మార్గాలు
21. సౌర విద్యుత్	22. పక్షులు

II) నమూనా: నమూనాను రూపొందించి ఒక నివేదికను వ్రాయుము.

1. బొగ్గు ఏర్పడుట	2. గాలిమర నమూనా

III) జీవన నైపుణ్యము:

నీవు సెలవు రోజులలో మీ కుటుంబముతో కలిసి 15 రోజులు సరదాగా గడపడానికి ఇతర ప్రాంతానికి బయలుదేరావనుకుందాం. నీవు తలుపుకు తాళము వేయకముందు ఏమి చేసావు? నీవు ఎంచుకొన్న దానిని తప్పు ☒ లేదా ఒప్పు ☒ గుర్తును గడిలో గుర్తించుము.

1. అన్ని మర్చిపోయి నీ కుటుంబ సభ్యులతో కలిసి సరదాగా ప్రయాణము చేసెదవా?	☐
2. అన్ని గృహోపకరణాలకు విద్యుత్తును నిలుపుదలచేసి ఉంచెదవా? (వంటగది సాధనములు, కంప్యూటర్ మొదలగునవి)	☐
3. అన్ని కొళాయిలు మరియు నీటిని తోడే మోటారు కనెక్షన్లకు విద్యుత్తును బంధించి ఉంచెదవా?	☐
4. మోటారు సైకిల్ లేదా కారువంటి వాహనాలు వాటి పార్కింగ్ స్థలములో ఉన్నవా, వాటి ఇంధన ట్యాంకులు భద్రంగా ఉన్నవా - గమనించెదవా?	☐
5. అన్ని విద్యుత్ దీపాలు, ఫ్యాన్లు, టెలివిజన్లకు స్విచ్లు ఆపి విద్యుత్తును నిలుపుదల చేసెదవా?	☐
6. పైన చెప్పిన వాటినిన్నంటిని పరిశీలించమని నీ తల్లిదండ్రులను కోరెదవా?	☐

IV) పట నైపుణ్యము:

- ప్రపంచ పటములో ముఖ్యమైన చమురు ఉత్పత్తి దేశములను గుర్తించుము.

V) చిత్రముల సేకరణ:

- భారతదేశము మరియు నెదర్లాండ్స్ దేశములలోని పవన విద్యుత్ కేంద్రముల చిత్రములను సేకరింపుము.

2. వనరులు - ఆర్థిక కార్యకలాపములు

మానవుడు వనరులపై ఆధారపడి జీవించుచున్నాడు. భూమిపై సహజ వనరులు క్రమవద్ధతిలో విస్తరించియుండలేదు. కావున లభించే వనరుల ఆధారముగా మానవుని కార్యకలాపాలు ఒక్కొక్క ప్రాంతములో ఒక్కొక్క విధముగా ఉండును.

భూమిపై వివిధ ప్రాంతాలలో లభించే వనరులు ప్రజలయొక్క వృత్తులను నిర్ణయించును. ఆహారసేకరణ, చేపలు పట్టుట, గనుల త్రవ్వకము, వ్యవసాయము, వనరుల శుద్ధి కార్యక్రమము, వస్తువుల తయారీ, వస్తువుల కూర్పు, వ్యాపారము మొదలగునవి వృత్తులయందు ముఖ్యమైనవి. ఈ పనుల వలన ఆర్థికముగా లాభాలను పొందవచ్చును. కావున మానవుడు చేపట్టే ఈ పనులన్నింటినీ ఆర్థిక కార్యకలాపములు అందురు.

ఈ కార్యకలాపాలు వాటి పరిణామక్రమ దశననుసరించి వాటిని 5 రకములుగా విభజింపవచ్చును. అవి 1. ప్రాథమిక రంగము 2. ద్వితీయ రంగము 3. తృతీయ రంగము 4. నాల్గవ రంగము 5. కార్య నిర్వాహక రంగము.

ప్రాథమిక రంగము

ప్రాచీన దశలో మానవులు ప్రకృతిలోని వనరులను ప్రత్యక్షముగా వినియోగించుకొనెడివారు. ఇందులో ఆహారసేకరణ, జంతువులను వేటాడుట, పశుపోషణ, ఖనిజముల త్రవ్వకము, చేపలు పట్టుట, కొయ్యపనులు, వ్యవసాయము వంటి పురాతనకాల కార్యకలాపములు ఇమిడియున్నవి. ఈ కార్యకలాపములను ప్రాథమిక రంగము అందురు. ప్రాథమిక రంగములో పనిచేయు కార్మికులను రైస్-కాలర్ ఉద్యోగులు అందురు.

ద్వితీయ రంగము

మానవులు ముడివదార్థములను శుద్ధిచేసి విలువైన వస్తువులుగా మార్పుచేయడము ద్వారా వనరులయొక్క విలువను పెంచగలుగుచున్నారు. చెఱకును చక్కెరగా, ముడి ఇనుమును ఇనుము-ఉక్కు వస్తువులుగా ఉత్పత్తి చేయుట మొదలగునవి ఈ కార్యకలాపములందు కొన్ని ఉదాహరణలు. ఈ కార్యకలాపములను ద్వితీయ రంగము అందురు. సాంకేతిక విజ్ఞానము, పెట్టుబడి, రవాణా, కార్మికులు (వైపుణ్యముగల మరియు సాధారణ) విద్యుత్, మర్కెట్, ప్రభుత్వ అనుమతి వంటి వివిధ కార్యక్రమాల ద్వారా ముడివస్తువులు మార్పు చేయబడుచున్నవి. ద్వితీయ రంగములో పనిచేయు కార్మికులను బ్లా-కాలర్ ఉద్యోగులు అందురు.

తృతీయ రంగము

ద్వితీయ రంగమును అభివృద్ధిపరచు వ్యాపారము, రవాణా, సమాచార వ్యవస్థ వంటి సేవా సంస్థలను తృతీయ రంగమందురు. ప్రత్యేక సాంకేతిక పరిజ్ఞానము గల నిపుణులు, కార్మికులు, బ్యాంకు ఉద్యోగులు(పటము 10) మొదలగువారు తృతీయ రంగములో భాగస్వాములు. తృతీయ రంగములో పనిచేయు కార్మికులను పింక్-కాలర్ ఉద్యోగులు అందురు.

పటము 10. బ్యాంక్ పనిచేయుట

నాల్గవ రంగము

విద్య, న్యాయ, వైద్యవృత్తులు (పటము 11, 12) వినోదము, కాలక్షేపము, యాజమాన్యము, పరిశోధన, అభివృద్ధి రంగాలలో సేవలందిస్తున్న ప్రత్యేకత కలిగిన వృత్తి ఉద్యోగులు నాల్గవ రంగమునకు చెందినవారు. ఈ రంగములో పనిచేయుచున్న వారిని **వైట్-కాలర్ ఉద్యోగులు** అందురు. సాధారణంగా ఈ రంగమునకు చెందిన వారిని నగరములలో చూడవచ్చును.

పటము 11 ఉపాధ్యాయులు

పటము 12 వైద్యులు

కార్యనిర్వాహక రంగము

అత్యున్నత స్థాయిలో నిర్ణయాలు తీసుకొనేవారు, విధానపరమైన నిర్ణయాలు చేసేవారు ఈ రంగము క్రిందికి వచ్చెదరు. న్యాయాధికారము, వృత్తిపరమైన సలహాల వంటి నిర్ణయాత్మకమైన రంగానికి చెందిన సలహాదారులు లేదా కన్సల్టెంట్స్ ఈ వృత్తి క్రిందికి వచ్చెదరు. ఇందులో ప్రైవేటు లేదా ప్రభుత్వరంగానికి చెందినవారు ఉండవచ్చును. వీరిని **గోల్డ్-కాలర్ ఉద్యోగులు** అందురు (పటము 13). ఈ రంగానికి చెందిన వారిని ఎక్కువగా మహానగరాలలో చూడవచ్చును.

పటము 13 గోల్డ్ - కాలర్ ఉద్యోగులు
న్యాయమూర్తులు

అభివృద్ధి చెందుచున్న దేశాలలో ప్రాథమిక రంగము, ద్వితీయ రంగము ప్రధానమైనవి కాగా అభివృద్ధి చెందిన దేశాలలో తృతీయ, నాల్గవ, కార్యనిర్వాహక రంగాలు ప్రధాన భూమికను పోషించుచున్నవి.

రాబోవు పాఠాలలో ప్రాథమిక, ద్వితీయ, తృతీయ రంగాలను వివరముగా అధ్యయనము చేసెదము.

అభ్యాసము

I) భాళీలను పూరింపుము.

1. ఆర్థిక కార్యకలాపాల పరిణామక్రమ దశననుసరించి వాటిని _____ రకములుగా విభజింపవచ్చును.
2. ప్రాథమిక రంగములో మానవులు ప్రకృతిలోని వనరులను _____ గా వినియోగించుకొందురు.
3. ముడివస్తువులను శుద్ధిచేసి పూర్తి చేసిన వస్తువుగా మార్పుటను _____ రంగము అందురు.
4. తృతీయ రంగమునందు పనిచేయు కార్మికులను _____ ఉద్యోగులందురు.
5. _____ దేశాలలో తృతీయ, నాల్గవ, కార్యనిర్వాహక రంగాల కంటే ప్రాథమిక, ద్వితీయ రంగాలు ప్రధానమైనవిగా ఉన్నవి.

II) సరియైన జవాబును ఎన్నుకొనుము.

1. ప్రాథమిక రంగానికి చెందినది _____.
(ఎ) కొయ్య పనులు (బి) బ్యాంకు పనులు (సి) సలహాదారులు
2. _____ రంగములో పనిచేయువారిని వైట్-కాలర్ ఉద్యోగులందురు.
(ఎ) ప్రాథమిక (బి) ద్వితీయ (సి) నాల్గవ
3. పరిశ్రమల అభివృద్ధికి సహాయపడు సేవాసంస్థ _____.
(ఎ) పశుపోషణ (బి) రవాణా (సి) వేట
4. కార్యనిర్వాహక రంగ కార్యకలాపములు _____ నందు అధికముగా ఉండును.
(ఎ) గ్రామములు (బి) పాఠశాలలు (సి) మహా నగరములు
5. విధానపరమైన నిర్ణయాలు చేసేవారు _____ రంగమునకు చెందినవారు.
(ఎ) ప్రాథమిక (బి) కార్యనిర్వాహక (సి) తృతీయ

III) జతపరచుము.

1. బ్లా-కాలర్ ఉద్యోగులు	చేపలు పట్టుట
2. వినోదము	తృతీయ రంగము
3. వ్యాపారము	ద్వితీయ రంగము
4. ప్రాథమిక రంగము	వైపుణ్యము కలిగిన మరియు సాధారణ
5. కార్మికులు	నాల్గవ రంగము

IV) క్లుప్తముగా జవాబులిమ్ము.

1. ప్రాథమిక రంగములోని కార్యకలాపములేవి?
2. తృతీయ రంగములోని కార్యకలాపాలపై లఘు వ్యాఖ్య వ్రాయుము.
3. కార్యనిర్వాహక రంగము యొక్క కార్యకలాపములను గురించి వ్రాయుము.

V) వివరముగా జవాబులు వ్రాయుము.

1. మానవుని ఆర్థిక కార్యకలాపముల యందలి రకములను చర్చించుము.

రూపక నిర్ధారణ

I) కృత్యము:

క్రింది గజిబిజి అక్షరములను ఇవ్వబడిన సూచనను ఆధారము చేసుకొని క్రమపద్ధతిలో కూర్చి సరియైన పదమును వ్రాయుము.

ఎ) కా పిం ల క్ ర్	-	తృతీయ రంగంలోని ఉద్యోగులు.
బి) ర్మి లు కు కా	-	బిల్లా కాలర్ ఉద్యోగులుగా పిలవబడే సాధారణ మరియు నైపుణ్యము గల ఉద్యోగులు.
సి) ప థి యా తు లు న్యా	-	గోల్డ్ కాలర్ ఉద్యోగులు.
డి) ము వ్య సా వ య	-	ప్రాథమిక రంగంలో పనిచేయు రెడ్ కాలర్ కార్మికులు.

II) చిత్రముల సేకరణ:

- క్రింద ఇవ్వబడిన ప్రతి రంగంలోని వాటికి సంబంధించి ఐదేసి చొప్పున చిత్రములను సేకరించి ఒక పుస్తకమునందు అంటించుము.
  - ఎ) తృతీయ రంగము
  - బి) ద్వితీయ రంగము
  - సి) కార్యనిర్వాహక రంగము
- ఏదైనా పరిశ్రమ చిత్రములను సేకరించి దానికి సంబంధించిన కార్యకలాపాల పట్టికను తయారుచేయుము.

III) సంవాదము:

“ప్రపంచములో తృతీయ, నాల్గవ మరియు కార్యనిర్వాహక రంగములు ఎక్కువ శాతము అభివృద్ధి చెందిన ప్రాంతాలలో కేంద్రీకృతమైయున్నవి”.

IV) పట నైపుణ్యము:

ప్రపంచ రాజకీయ పటమునందు అభివృద్ధిచెందిన దేశాలను గుర్తించుము.

ప్రాథమిక రంగము - I

3. ప్రాథమిక రంగమునందలి రకములు

మానవుని నాగరికత చరిత్రలో వ్యవసాయం ఒక ప్రధానమైన భూమికను పోషించినది. ఇది మానవుడు స్థిరనివాసము ఏర్పరచుకొనుటకు సహకరించినది. మానవుడు స్థిర నివాసమునకు మునుపు తన జీవనోపాధి కొరకు వేటాడుట, సేకరించుట, పశువులను కాయుట, కొయ్య సేకరణ, చేపలు పట్టుట, ఖనిజముల త్రవ్వకము మొదలగు వాటిపై ఆధారపడియుండెను. మానవుడు ప్రత్యక్షముగా ప్రకృతిపై ఆధారపడి వస్తువులను సేకరించు ఈ కార్యకలాపములను ప్రాథమిక రంగము అందురు.

అహార సేకరణ, వేటాడుట వీటియందు ప్రాచీన కాలమునాటి కార్యకలాపములు.

1. అహార సేకరణ

సేకరణ ఒక ప్రాథమిక కార్యకలాపము. ప్రజలు వారికి కావలసిన వాటిని ప్రకృతి నుండి సేకరించుదురు. అడవుల నుండి వండ్లను, దుంపలను సేకరించడము, కొన్ని సమయాలలో వేటాడడం ఇందులో భాగమే. సాధారణముగా ఈ కార్యకలాపములు మారుమూల ఒంటరిగా ఉన్న గిరిజన తెగలలో చూడవచ్చును. ఆఫ్రికాలోని బుష్మాన్స్ మరియు అండమాన్ నికోబార్లలోని చెంచులు (జరవాలు (పటము 14), అంజీలు).

పటము 14. అండమాన్ ద్వీపంలోని జరవాలు

2. వేటాడుట

వేటాడుట కూడ ప్రజల ప్రాథమిక కార్యకలాపము. ప్రజలు జంతువుల మాంసము, చర్మము కొరకు వేటాడుదురు. ఈ రకమైన కార్యకలాపము ఒంటరిగా గల తెగలలో ఇప్పటికీ కొనసాగుచున్నది. ఉదాహరణకు ఆఫ్రికాలోని పిగ్మీలు, అమెజాన్ ప్రాంతములోని అమెరిండియన్లు, కెనడాలోని ఎస్కిమోలు. (పటము 15)

పటము 15. ఎస్కిమోలు

పశువులను కాయుట, చేపలు పట్టుట వంటి ప్రాథమిక కార్యకలాపములకు ఒక సమూహముగా ఏర్పడుట అవసరము.

3. పశువులను కాయుట

ప్రజలు సహజమైన పశుగ్రాస స్థలములలో పెద్ద సంఖ్యలో పశుమందలను మేపుట కూడా ఒక ప్రాథమిక కార్యకలాపము. ఇందులో సంచారులు కాలానుగుణముగా సరికొత్త పశుగ్రాస స్థలములను వెతుకుచూ తమ పశు మందలతో ఒక ప్రాంతము నుండి మరొక ప్రాంతమునకు వలస వెళ్ళుటను చూడవచ్చును.

ప్రస్తుతము పశువులను కాయడము వివిధ ప్రాంతములలో వివిధ రకములుగా ఉన్నది. ఆఫ్రికా, (పటము 16) మధ్య ఆసియాలోని పశువుల కాపరులు ఇప్పటికీ కాలానుగుణముగా పశుగ్రాసము లభ్యమగు ప్రాంతములకు వలస వెళ్ళుచున్నారు.

పటము 16. అఫ్రికాలోని మాసై పశుకాపరులు

దేశదిమ్మరులు	స్థలము	జంతువులు
మాసై	అఫ్రికా, కెన్యా, టాంజానియా	పశువులు
బిడోయన్లు	అరేబియా	ఒంటెలు
లావులు	స్కాండినేవియా	ధృవపుడింకలు
టర్క్మెన్లు	అఫ్రికా, నైరుతి ఆసియా	ఒంటెలు
కుర్దులు	పశ్చిమ ఆసియా	మేకలు, గొర్రెలు
రాబరీలు	ఇండియాలోని రాజస్థాన్	ఒంటెలు

ఉత్తర అమెరికా (పటము 17), దక్షిణ అమెరికా మరియు ఆస్ట్రేలియాలలో పశుమందల కోసం విశాల మైదానములలో పశుగ్రాసము పెంచుచున్నారు. ఈ విశాలమైన పశుగ్రాస మైదానములు పెద్ద పెద్ద పశు మందలకు ఉపయోగపడుచున్నవి. వీరు ప్రకృతి సహజమైన పశుగ్రాసముపై ఆధారపడుట లేదు.

4. చేపలు పట్టుట

నదులు, నరస్సులు మరియు సముద్ర తీరములలో చేపలు పట్టడము ఒక ప్రాథమిక కార్యకలాపము. స్థానికముగా చేపలు పట్టడము సాధారణమైన మరియు చిన్న తరహా వని.

పటము 17. పశుగ్రాస మైదానము

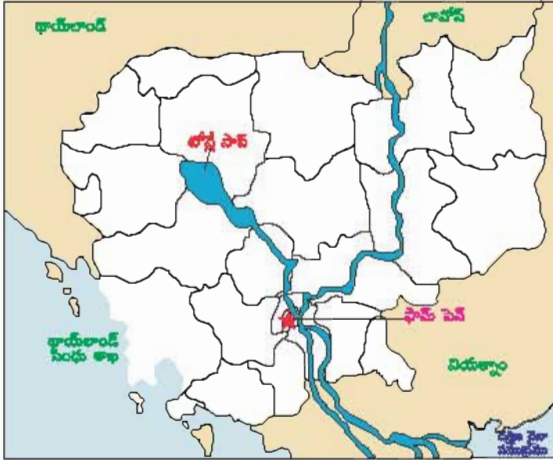
సాధారణమైన వలలను ఉపయోగించి ఇక్కడ చేపలు పట్టుదురు. కాంబోడియాలోనున్న **టోన్లేసాప్ ప్రపంచములో అతి విశాలమైన స్థానిక చేపల సరస్సు** (పటము 18, 19).

సముద్రములో చేపలు పట్టడము సాధారణముగా క్లిష్టమైన కార్యకలాపము. తక్కువ లోతైన సముద్రములలోను, ఖండాంతర సముద్రపు చట్టునందు గల ఫ్లాంక్ టన్, చేపలకు అపరిమితమైన అహారముగా లభ్యమగుచున్నది. సముద్రములలో నెలల తరబడి ప్రయాణము చేయు పెద్ద ఓడలను పారిశ్రామిక ఓడలు అందురు. చేపలు పట్టువారు, చేపలను పట్టి ఓడలలోనే క్రమపద్ధతిలో పెట్టెలలో భద్రపరుచుదురు. వీరు అధునాతనమైన సాంకేతిక పద్ధతిని ఉపయోగించి చేపలు పట్టుచున్నారు. దీని ఫలితముగా సహజంగానే ప్రపంచములోని అనేక ప్రాంతములలో చేపలు ఎక్కువగా ఉత్పత్తి అగుచున్నవి. జపాన్, పెరూ, కెనడా, ఉత్తర సముద్రము, పశ్చిమోత్తర అట్లాంటిక్ సముద్రములు ముఖ్యమైన చేపలు పట్టు కేంద్రములుగా ఉన్నవి. ఈ సముద్రములలో చేపల వేటతో పాటు వేల్చీ (పెద్దదిగా ఉండే సముద్ర చేపలు) సీళ్ళను వేటాడుట, ముత్యములను సేకరించుట ఇతర ముఖ్యమైన కార్యకలాపములు.

5. కొయ్య సేకరణ

అడవుల నుండి వివధ పనుల కోసము కొయ్యలను సేకరించడం ఒక ప్రాథమిక

పటము 18. బట్టా సాథు - ప్రపంచ పెద్ద స్థానిక చేపల సరస్సు

పటము 19. బట్టా సాథు నందు తేలియాడుచున్న గ్రామము

కార్యకలాపము. కొయ్యలు వంట చెఱుకుగాను, కొయ్య సామగ్రిగాను, కాగితము తయారీకి, కర్ర గుఱ్ఱ పరిశ్రమలకు ఉపయోగపడుచున్నది.

సమశీతోష్ణ మండల అడవులలోని కలప ప్రధానముగా రెండు కారణముల వలన విస్తృతముగా

ఉపయోగపడుచున్నది. వృక్షములలో మెత్తటి కలప లభించుటయే కాక, ఒకే రకమైన సూదిమొన ఆకుల వృక్షములు ఎక్కువ సంఖ్యలో లభ్యమగుచున్నవి. రష్యా, కెనడా మరియు అమెరికా ఎక్కువగా కలప వనరులను కలిగియున్నవి. ప్రపంచములోని కొయ్య పరిశ్రమలకు రెండింటి మూడవ వంతు సమశీతోష్ణ అడవులనుండి కలప లభించుచున్నది (పటము 20). ఉష్ణమండల అడవులలో టేకు, ఎర్రచందనము వంటి విలువైన గట్టి కలప లభించుచున్నది. అయితే కొయ్య సేకరణ ప్రధానమైన వృత్తికాదు. ఎందుకనగా విలువైన కలప వృక్షములు అడవులయందు అక్కడక్కడ చిందరవందరగా యున్నవి.

పటము 20. సమశీతోష్ణమండల అడవులలో కొయ్య సేకరణ

ఖనిజముల త్రవ్వకము, వ్యవసాయము కూడ ప్రాథమిక కార్యకలాపములే. ఇవి ఎక్కువగా మానవుల పరస్పర సహకారముతో చేయు ఒక పెద్ద తరహా కార్యకలాపము. మీరు ఈ రెండు ప్రాథమిక కార్యకలాపములను గురించి రాబోవు పాఠములలో నేర్చుకొనెదరు.

అభ్యాసము

1) ఖాళీలను పూరింపుము.

- మానవుడు ప్రకృతిపై ప్రత్యక్షముగా ఆధారపడిన కార్యకలాపములను _____ అందురు.
- ప్రజలు సహజ సిద్ధమైన పశుగ్రాస స్థలములలో పెద్ద పశు మండలను మేపు కార్యకలాపమును _____ అందురు.

3. ప్రాచీన కాలము నాటి మానవుల కార్యకలాపములు _____ మరియు _____.
4. సమశీతోష్ణ మండల అడవులలోని _____ ను విస్తృతముగా ఉపయోగించుచున్నారు.
5. సముద్రములో _____ సాధారణముగా క్లిష్టమైన కార్యకలాపము.

II) సరియైన జవాబును ఎన్నుకొనుము.

1. జరవాలు అనేడు చెంచులు _____ నందు కలరు.
(ఎ) అండమాన్ నికోబార్ (బి) ఆఫ్రికా (సి) కెనడా
2. కెనడాలోని ఎస్కిమోలు _____.
(ఎ) వేటాడువారు (బి) సేకరించువారు (సి) పశుకాపరులు
3. చేపలకు అపరిమితమైన ఆహార పదార్థము లభ్యమగు ప్రాంతము _____.
(ఎ) ఖండాంతర సముద్రపు చట్టు (బి) ఖండాంతర వాలు (సి) కాలువలు
4. ప్రపంచములో మూడింట రెండవ వంతు పారిశ్రామిక కలప _____ నుండి లభ్యమగుచున్నది.
(ఎ) సమశీతోష్ణ మండల అడవులు (బి) ఉష్ణ మండల అడవులు (సి) టండ్రాలు
5. పెద్ద మొత్తములో ఆచరణలోయున్న ఒక ప్రాథమిక కార్యకలాపము _____.
(ఎ) ఆహార సేకరణ (బి) వేటాడడం (సి) గనుల త్రవ్వకము

III) జతపరచుము.

1. బుష్‌మెన్	ఉష్ణమండల అడవులు
2. జపాన్	ఆఫ్రికా
3. టేకు	చేపలు పట్టు స్థలము
4. సూదిమొన ఆకులు	జంతువుల ఆహారము
5. పశుగ్రాసము	మెత్తని కలప

IV) క్లుప్తముగా జవాబులిమ్ము.

1. ప్రాథమిక కార్యకలాపముల పేర్లను తెలుపుము.
2. పశువులు కాయుట అనగా నేమి?
3. సేకరించు కార్యకలాపములలో ప్రజలు పొల్గొను స్థలములు, వారి పేర్లను కొన్నింటిని తెలుపుము.
4. స్థానికంగా చేపలు పట్టడం అనగా నేమి?
5. ఉష్ణమండల అడవుల కంటే సమశీతోష్ణ మండల అడవులలో కొయ్య సేకరణ విస్తృతముగా జరుగుచున్నది. ఎందులకు?

V) వివరముగా జవాబులు వ్రాయుము.

1. సముద్రములో చేపలు పట్టు కార్యకలాపమును గురించి వివరించుము.
2. ప్రాథమిక కార్యకలాపముల యందలి రకములను గురించి ఒక వ్యాసము వ్రాయుము.

రూపక నిర్ధారణ

I) కృత్యము:

1. పదకోధన:

అ	కొ	య్య	సే	క	ర	ణ	క	జీ	లు	ర	ట	ప
సే	త	రిం	చి	జ	వ్య	వ	సా	య	ము	స	ల	ళ
య్య	క	లు	కు	మ	వ	స	ష	ల	లే	ట	ఉ	హో
రా	డు	ము	కో	దం	డు	రు	షి	సే	గ	లు	జ	య్య
కి	ల	య్య	త	ఋ	ఆ	ఔ	బి	లు	జీ	ఛ	ఏ	ఔ
ర	శ్రీ	సే	కా	త్త	హో	కా	సా	అం	కు	య్య	రే	లా
కే	ఒ	డ	చ	ఓ	ర	లే	డో	జ	సే	జా	ఇ	తే
మ	సా	ప	జ	భ	సే	జా	బు	ట	టో	హ	డ	ణ
త	సే	రె	ట	నం	క	తా	రు	బి	న్	కే	ఖ	ల
ప	ల	ష్టాం	త	మా	ర	ని	లే	ర	డో	లే	సౌ	చే
య్య	క్ష	క్	ఏ	బా	ణ	ఋ	వు	న	లే	యి	సా	బీ
అ	ఐ	ట	ఔ	శ	సే	ఐ	టో	మ	ఫ	వా	న్	భ
ట	ఎ	న్	త్త	ఓ	ర	యి	త్	య	న్	రా	ఫ	లు

ఎ) అడవుల నుండి పండ్లు మరియు దుంపల సేకరణ.

బి) ఒంటెలను పోషించే అరేబియా సంచారులు.

సి) అడవులనుండి కలపను వెలికి తీసే కార్యకలాపము.

డి) అండమాన్ నికోబార్ దీవులలో ఆహారమును సేకరించు చెంచు జాతి.

ఇ) పెద్ద మొత్తములో పరస్పర సహకారంతో చేపట్టు ఒక ప్రాథమిక కార్యకలాపము.

ఎఫ్) చేపల ఆహారము.

2. ప్రపంచములోని దేశ సంచారులు, వారి స్థలములు మరియు జంతువుల పట్టికను తయారుచేయుము.

II) చర్చించుము:

“ఉష్ణమండల అడవులలో కొయ్యసేకరణ ప్రధాన కార్యకలాపము కాదు”. ఎందులకు?

III) క్రింది వాటిని గురించి ఒక ప్రాజెక్టును చేపట్టుము.

(ఎ) ఆఫ్రికాలోని పిగ్మీలు   (బి) అండమాన్లోని జరవాలు

IV) పట నైపుణ్యము:

ప్రపంచ పటములో గుర్తించుము.

(ఎ) డాగర్ బాంక్   (బి) ఉత్తర సముద్రము   (సి) పెరూ   (డి) జపాన్

ప్రాథమిక రంగము - I

4. గనుల త్రవ్వకము

గనుల త్రవ్వకము (Mining) ప్రాథమిక రంగమునందు ఒక ముఖ్యమైన కార్యకలాపము. ఇది దేశ పారిశ్రామికాభివృద్ధికి సహాయపడును.

విలువైన ఖనిజములు లేక భూగర్భ సంబంధమైన పదార్థములను భూమి నుండి వెలికి తీయుటను **గనుల త్రవ్వకము** అందురు. చరిత్ర పూర్వ కాలము నుండి శిలలు మరియు లోహములను వెలికి తీయుట ఒక ముఖ్య కార్యకలాపముగా ఉండినది. ప్రాచీన మానవులు వనిముట్లు మరియు ఆయుధములను తయారు చేయుటకు ఖనిజములను ఉపయోగించెడివారు. ప్రస్తుతము పరిశ్రమలు ఖనిజములను విస్తారముగా ఉపయోగించుట వలన పెద్ద మొత్తములో గనుల త్రవ్వకము జరుగుచున్నది.

ఖనిజములు పునరుత్పత్తి కాని వనరులు. త్రవ్వి తీయబడిన ఖనిజ సంపద తిరిగి ఉత్పత్తికాదు. కనుక గనుల త్రవ్వకమును ఒక **దోపిడీ పరిశ్రమ** అని పిలుచుచున్నారు.

ఖనిజముల వర్గీకరణ

ఖనిజములను వాటి స్వభావము మరియు ఉపయోగమును బట్టి మూడు రకములుగా వర్గీకరించవచ్చును. అవి (1) లోహ ఖనిజములు (2) అలోహ ఖనిజములు (3) ఇంధన ఖనిజములు

ఇనుప ఖనిజము లోహస్వభావము కలిగి ఉన్నందున ఇనుమును **“లోహ ఖనిజము”** అని, సున్నపురాయిలో లోహ స్వభావము లేనందున దానిని **“అలోహ ఖనిజము”** అని అందురు. ఇంధన ఖనిజములు కూడా అలోహ ఖనిజములే అయినను అవి అత్యంత ప్రధానమైన ఇంధన వనరులుగాయున్నవి.

లోహ ఖనిజములు	అలోహ ఖనిజములు	ఇంధన ఖనిజములు
ఇనుము	గంధకము	బొగ్గు
రాగి	మైకా	పెట్రోలియం
బంగారము	నైట్రేట్	సహజ వాయువు
తగరము	సున్నపురాయి	యురేనియం
అల్యూమినియం	ఆస్టెస్టాస్	థోరియం

ఖనిజములు అసలైన రూపములోను లేక ఇతర శిలాధాతువులతో కలిసి మిశ్రమ రూపములో భూమి లోపల లభ్యమగును. ముడి ఖనిజములను త్రవ్వి తీసి వాటిని శుద్ధిచేసిన తరువాత అవి విలువైన ఖనిజములుగా మారుచున్నవి.

ముడి ఖనిజములు రాతిపగుళ్ళలోను, లేదా రాతిపొరలు లేదా శిలల అతుకులు లేదా గసిక శిలలయందు లభించుచున్నవి. కావున ముడి ఖనిజములను అవి నిక్షిప్తమైయున్న భూపొరలు, సూదంటి రాళ్ళు, చాపరాళ్ళు మరియు వండ్రు నిక్షేపాల ఆధారముగా విభజించవచ్చును.

గనుల త్రవ్వకములోని రకములు

ఖనిజములను త్రవ్వి వెలికి తీయుటయందు అనేక రకములైన పద్ధతులున్నవి. ఖనిజముల లభ్యతను బట్టి భూఉపరితలముపై గాని, భూమి లోపల గాని త్రవ్వకము చేయుదురు.

భూఉపరితలముపై గనుల త్రవ్వకము నందు **బాహ్య త్రవ్వకము (Open Cast Mining)**, **స్ట్రిప్ త్రవ్వకము (Strip Mining)**, **వండ్రు నిక్షేప త్రవ్వకము (Alluvial Mining)** అను పద్ధతులు కలవు. ఉపరితల భాగమునకు దగ్గరగా నిక్షిప్తమైయున్న ఖనిజములు త్రవ్వి తీయుటకు ఈ పద్ధతులను ఉపయోగించెదరు.

బాహ్య గనుల త్రవ్వకములో భూఉపరితలముపై నిక్షిప్తమైయున్న ఖనిజములను వెలికితీయుదురు. (పటము-21)

పటము 21. బాహ్యగనుల త్రవ్వకము

స్ట్రిప్ గనుల త్రవ్వకములో పైకి ఉబికియున్న రాతిని లేదా మట్టిని పొడవుగా గుల్లచేసి తీయుదురు. (పటము-22)

పటము 22. స్టీల్ గనుల త్రవ్వకము

వండ్రు నిక్షేపాల త్రవ్వకములో తగరము మరియు బంగారం వంటి ఖనిజములను జల్లెడపట్టి తీయుదురు. కొన్ని సమయములలో ఇవి నదీతీర వండ్రు నిక్షేపాలతో కలిసియుండును. (పటము 23)

పటము 23. వండ్రు నిక్షేపాల నుండి బంగారమును వెలికి తీయుట

కత్తెర రాళ్ళు గనుల (క్వార్ట్జ్ పరిశ్రమ) నుండి నిర్మాణ పనులకువయోగపడు సున్నపురాయి వంటి ఖనిజములను భూఉపరితలముపై నుండి వెలికి తీయబడుచున్నవి.

భూగర్భ గనుల త్రవ్వకములలో ఖనిజ నిక్షేపాలు భూఉపరితలం నుండి అత్యంత లోతైన ప్రాంతములలో త్రవ్వి తీయబడుచున్నవి. భూగర్భ ఖనిజముల త్రవ్వకము భూ ఉపరితల ఖనిజముల త్రవ్వకము కంటే ఎక్కువ ఖర్చుతో కూడుకొన్నది. భూగర్భ గనుల త్రవ్వకములో భద్రత, ముందు జాగ్రత్త చాలా అవసరము. (పటము 24) ఉదా॥ బొగ్గు గనుల త్రవ్వకములో భూమి లోపల ఉన్న సహజ వాయువుల వలన తరచుగా అగ్ని ప్రమాదాలు జరుగుతూ ఉంటాయి.

పటము 24. భూగర్భ గనుల త్రవ్వకము

చమురు, సహజ వాయువును వెలికి తీయుటకు భూమిని రంధ్రముచేయు (Drilling) పద్ధతిని ఉపయోగించుదురు. చమురు బావుల నుండి చమురును వెలికి తీయుటకు గొట్టములను ఉపయోగించెదరు. ప్రసిద్ధి చెందిన చమురు క్షేత్రాలలో చాలా పెద్దదైన టవర్ల నిర్మాణం లేక డెరిక్స్ యుండుట వలన ఆ ప్రాంతములు చమురును ఉత్పత్తి చేయు కేంద్రములని తెలియుచున్నది. (పటము 25)

పటము 25. చమురు గొట్టపు బావులు (డెరిక్స్)

ఖనిజముల విస్తరణ

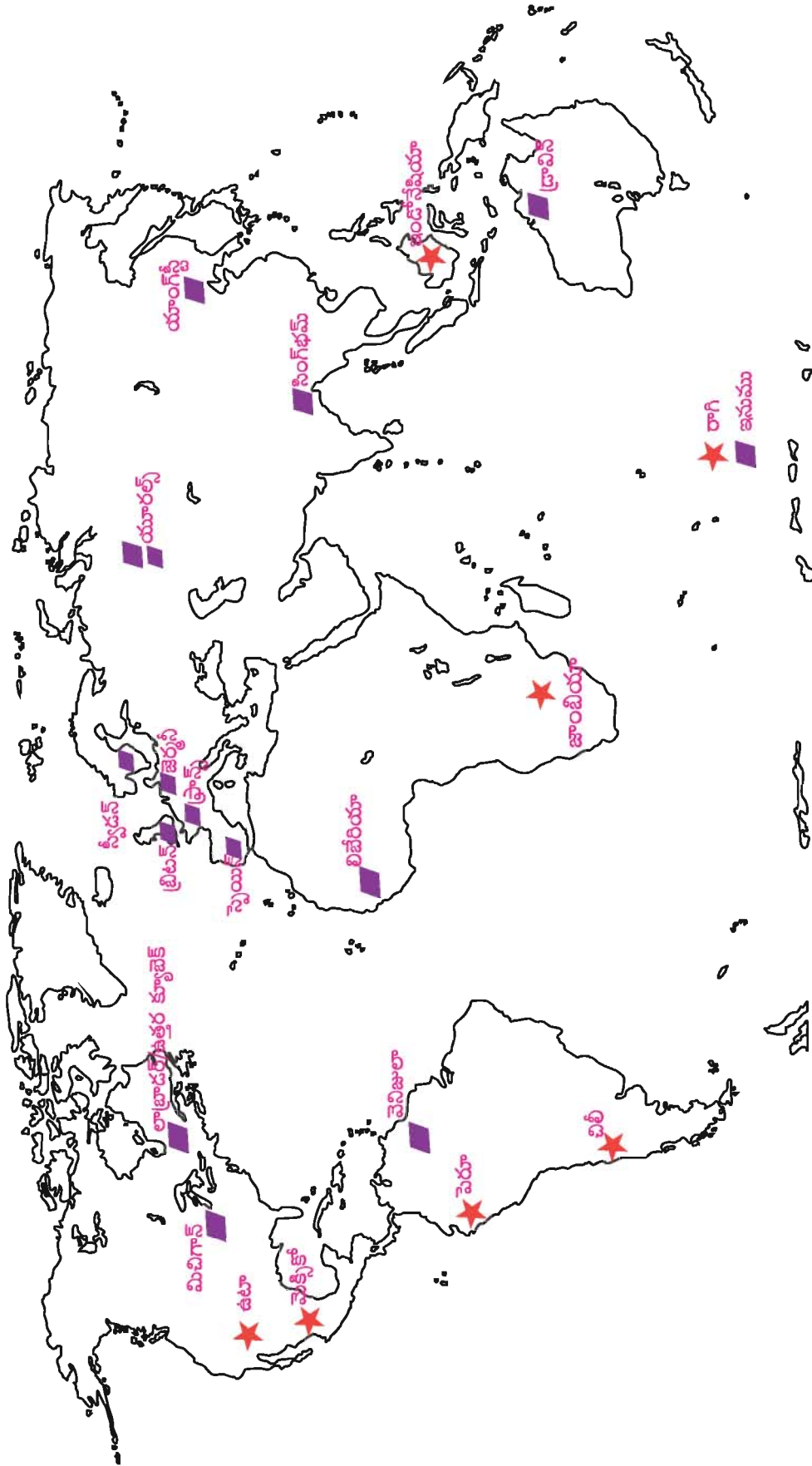
లోహ ఖనిజములు

ఇసుము

ఇనుప ఖనిజములోని మాగ్నెటైట్, హెమటైట్, లిమెనైట్ మరియు సెడిరైట్ మోతాదును బట్టి ఇనుప ఖనిజమును అనేక రకములుగా విభజింపవచ్చును. అమెరికా సంయుక్త రాష్ట్రాలు, కెనడా, ఆస్ట్రేలియా, చైనా, బ్రెజిల్, ఇండియా మరియు కజకిస్తాన్ యందు ఇనుపధాతు గనులు ఎక్కువగాయున్నవి.

ప్రపంచములోని ప్రధాన ఇసుము మరియు రాగి ఉత్పత్తి కేంద్రములు

పటము 26

గ్లోబల్ ఇండస్ట్రీస్

రాగి

రాగిని పెద్ద పెద్ద గుంతల నుండి త్రవ్వి తీయుదురు. రాగి గనులు ఎక్కువగా అమెరికా లోని ఉటాలోను, మెక్సికో, జాంబియా, చిలీ మరియు ఇండోనేషియాలో విస్తరించియున్నవి. (పటము-26)

బాక్సైట్

బాక్సైట్ అనునది అల్యూమినియం యొక్క ముడి ఖనిజము. బాక్సైట్ను గుంతలు త్రవ్వి వెలికి తీయుదురు. ఆస్ట్రేలియా, బ్రెజిల్, జమైకా మరియు గినియా దేశాలు పెద్ద మొత్తములో బాక్సైట్ నిల్వలను కలిగి ఉన్నాయి.

తగరము

తగరము యొక్క ముడి ఖనిజమును **కాప్పిటరైట్** అందురు. దీని ముడి ఖనిజమును వండ్రు నిక్షేపాల నుండి జల్లెడపట్టి తీయుదురు. తగరము ఎక్కువగా మలేషియా, బొలీవియా, ఇండోనేషియా, చైనా, రష్యా, నైజీరియా మరియు కాంగో దేశాలలో లభిస్తున్నది.

బంగారము

బంగారము ఒక విలువైన లోహము. దీనిని ఒండ్రు నిక్షేపాలను జల్లెడపట్టు పద్ధతిలో వెలికి తీయుదురు. శుద్ధమైన బంగారమును కేరెట్లలో కొలుస్తారు. దక్షిణాఫ్రికా, కెనడా, అమెరికా ఆస్ట్రేలియా మరియు ఘనా దేశాలు బంగారమును ఎక్కువగా ఉత్పత్తి చేయుచున్నవి.

అలోహ ఖనిజములు

ఉప్పు, పొటాష్, సైట్రేటు, గంధకము, మైకా, రాళ్ళ ఉప్పు మరియు భాస్వరము అలోహ ఖనిజములు. కెంపులు, వజ్రములు కూడా అలోహ ఖనిజములుగా వర్గీకరింపబడినవి.

అభ్యాసము

1) భాళీలను పూరింపుము.

1. గనుల త్రవ్వకమును _____ పరిశ్రమ అని కూడ అందురు.
2. బాహ్య గనుల త్రవ్వకమును _____ అని కూడ అందురు.
3. ఖనిజములు పునరుత్పత్తి కాని _____.
4. మైకాను _____ పరిశ్రమలో ఉపయోగించుదురు.
5. చమురు క్షేత్రాలలో టవర్లవంటి వాటిని కలిగి ఉండటాన్ని _____ అందురు.

గంధకము

గంధకమును భూమి లోపల గనులను త్రవ్వి వెలికి తీయుచున్నారు. ఇది ప్రకాశవంతమైన పసుపు రంగు ఖనిజము. భారీ రసాయనాల పరిశ్రమలు, రసాయన ఉత్పత్తుల తయారీలో గంధకమును ఎక్కువగా ఉపయోగించుచున్నారు. అమెరికా, మెక్సికో, ఇటలీ మరియు జపాన్ దేశాలు గంధకమును ఎక్కువగా ఉత్పత్తి చేయుచున్నవి.

మైకా

మైకా నల్ల రంగులోను అవతలి వస్తువులు కనిపించు విధముగా యుండును. దీనిని పలుచటి పొరలుగా కత్తిరించుటకు వీలగును. మైకాను విద్యుత్ పరిశ్రమలో ఎక్కువగా ఉపయోగించెదరు. అమెరికా, ఇండియా, నార్వే, బ్రెజిల్, రష్యా మైకా ఉత్పత్తి చేయు ప్రధానమైన దేశాలు.

ఆన్ బెస్టాస్

సాధారణముగా దీనిని భూమిపైన గుంతలు త్రవ్వి తీయుదురు. దీనిని అగ్ని నివారణ పరికరములు తయారు చేయుటకు ఉపయోగించెదరు. దీనిని కెనడా, రష్యా, బ్రెజిల్, దక్షిణాఫ్రికా, రొడీషియా, చైనా, అమెరికా మరియు ఇటలీ దేశాల నుండి ఎక్కువగా త్రవ్వి తీయుచున్నారు.

ఖనిజ ఇంధనములు

బొగ్గు, చమురు మరియు సహజ వాయువు మూడు ముఖ్యమైన ఇంధన వనరులు. ఈ పునరుత్పత్తి రహిత ఖనిజములను గురించి ముందు పాఠంలో చదివియున్నాము.

II) సరియైన సమాధానమును ఎన్నుకొనుము.

1. _____ ఖనిజము ఒండ్రు నిక్షేపాలలో లభించును.
(ఎ) బంగారము (బి) ఇనుము (సి) బొగ్గు
2. అల్యూమినియం యొక్క ముడి లోహము _____
(ఎ) గంధకము (బి) ఉప్పు (సి) బాక్సైట్
3. హెమటైట్ అనునది _____ యొక్క ముడి ఖనిజము.
(ఎ) ఇనుము (బి) బొగ్గు (సి) బంగారము
4. _____ ఒక అలోహ ఖనిజము.
(ఎ) పెట్రోలియం (బి) గంధకము (సి) ఇనుము

III) జతపరచుము.

1. ఇంధనము	తగరము
2. మలేషియా	బంగారము
3. ఒండ్రు నిక్షేపముల త్రవ్వకము	క్వారీ పరిశ్రమ
4. సున్నపు రాయి	చిలీ
5. రాగి	బొగ్గు

IV) క్లుప్తముగా సమాధానములిమ్ము.

1. ఖనిజములు భూమి మీద ఎట్లు ఆవిర్భవించినవి?
2. భూగర్భ గనుల త్రవ్వకమును గురించి వ్రాయుము.
3. ఇనుములోని రకములను తెలుపుము.
4. ఖనిజ ఇంధనములు ఏవి?
5. ఒండ్రు నిక్షేపాల త్రవ్వకము అనగా నేమి?

V) 200 పదములలో సమాధానములిమ్ము.

1. గనుల త్రవ్వకములోని రకములను వివరింపుము.
2. లోహ ఖనిజములను గురించి ఒక వ్యాసము వ్రాయుము.

రూపక నిర్ధారణ

I) కృత్యము:

1. క్రింద ఇవ్వబడిన అడ్డు, నిలువులలోని ఆధారములను ఉపయోగించి పదములను పూరింపుము.

										3			
						2							
												4	
				1									
								3					
	2												
						4							

అడ్డుము:

1. అల్యూమినియం ముడి ఖనిజము (3)
2. ఒండ్రు నిక్షేపాల త్రవ్వకములో వెలికి తీయబడు ఖనిజము (4)
3. పైకి ఉబికియున్న మట్టిని లేదా రాతిని పొడవుగా గుల్లచేసి తీయుట (6)
4. చమురు క్షేత్రాలలో గల పెద్ద పెద్ద టవర్లు (3)

నిలువు:

1. భూ ఉపరితలంపై గనుల త్రవ్వకము (6)
2. ఇనుప ఖనిజములోని ఒక రకము (4)
3. భూమికి అత్యంత లోతులో త్రవ్వి తీయుట (10)
4. ఒక అలోహ ఖనిజము (4)

II) కార్యాచరణ:

1. వివిధ రకాల గనుల త్రవ్వకముల చిత్రములను సేకరింపుము.
2. మన రాష్ట్రంలో వివిధ జిల్లాలో లభించు ఖనిజముల (లోహ మరియు అలోహ) పట్టికను తయారుచేయుము.
3. మన రాష్ట్రమునందు ఖనిజ త్రవ్వకముల కార్యకలాపము కలదా? ఒక ప్రాజెక్టును చేపట్టి దీనిపై ఒక నివేదికను రూపొందించుము?

III) పటనైపుణ్యము:

1. ఇనుప ధాతువు లభించు ప్రాంతములను ప్రపంచ పటమునందు గుర్తింపుము.

IV) చర్చించుము:

1. ఇంధన ఖనిజములను సంరక్షించు పద్ధతులను గురించి చర్చించుము.
2. మీ ఇంటిలోగాని, ఒక పరిశ్రమలోగాని ఒక రోజు ఇంధనము లేకున్న దాని ప్రభావమును ఊహించి చర్చించుము.

1. జాతీయ సమైక్యత

భారతదేశము - విభిన్న జాతుల ప్రదర్శనశాల

భారత్ అని పిలువబడుచున్న ఇండియా మిక్కిలి పెద్ద దేశము. ఇది అనేక మతములకు పుట్టినిల్లు. ప్రాచీనకాలములో ఆర్యులు భారతదేశములో స్థిరపడిరి. పర్షియనులు, గ్రీకులు, కుషాణులు, హూణులు, అరబ్బులు, మంగోలులు, మొగలులు మరియు ఐరోపావారు భారతదేశమునకు వచ్చి స్థిరపడి ఒకరితో ఒకరు కలసిపోవడముతో ఒక సరిక్రొత్త జాతి ఆవిర్భవించినది. అందువలన మనదేశమును **విభిన్న జాతుల ప్రదర్శనశాల** అని చెప్పవచ్చును.

సాంస్కృతిక ఐక్యత

భారతీయ సంస్కృతిని ప్రపంచములోనే ఒక గొప్ప సంస్కృతిగా పొగిడిరి. పౌర సమాజము నుండి సంస్కృతి ఏర్పడినది. మానవుని వ్యక్తిగత మరియు సమాజములోని కార్యకలాపాల వలన సంస్కృతి ఏర్పడినదని కూడా నిర్వచించవచ్చును. భాష, సాహిత్యము, మతము, తత్వము, ఆచార వ్యవహారములు మొదలగువాని ద్వారా దీనిని వ్యక్తీకరించవచ్చును. అనేక సంస్కృతుల కలయికతో భారతీయ సంస్కృతి ఐక్యతను సాధించినది. ఇది భారతీయ సమాజాన్ని విభిన్న సాంస్కృతిక సమాజముగా ఏర్పరచినది.

భాషలు

ప్రజలు అనేక భాషలను మాట్లాడుచున్నారు. స్వాతంత్ర్యానంతరము భారతదేశమును ఒక ప్రాంతములో ఎక్కువమంది ప్రజలు మాట్లాడు భాషల ఆధారముగా అనేక రాష్ట్రములుగా విభజించిరి. ప్రస్తుతము భారతదేశములో సుమారు 845 భాషలు మాట్లాడుచున్నారు. వీటిలో 22 భాషలను భారత

రాజ్యాంగము గుర్తించినది. దేవనాగరి లిపి అయిన హిందీ భాష అధికార భాషగా ఎన్నుకొనబడినది. ఆంగ్లభాషను అధికార అనుసంధాన భాషగా ప్రకటించిరి.

సాహిత్యము

భారతదేశము సాహిత్య సంపదకు నిలయము. వేదములు, మహాభారతము, రామాయణము, భగవద్గీత, బైబిల్, ఖురాన్ మరియు తిరుక్కురళ్ భారతీయులకు పరిచయమైయున్నవి.

తమిళములో **ఎనిమిది నీతి పద్యములు (ఎట్టు తొగై)**, పది జానపద గేయములు (పత్తుప్పాట్టు), 18 బోధనాభ్యాస శాస్త్ర పాటలు (పదినేనీకీళ్ కణక్కు), 5 గొప్ప ఇతిహాసములు (ఐంపెరుమ్ కాప్పియంగల్), పెరియ పురాణం, నలవేన్భ, కళింగత్తువరణి, తేవారం మరియు నాలాయిర దివ్యప్రబంధం ప్రసిద్ధి చెందిన సాహిత్య గ్రంథములు. ఈ గ్రంథములు భాషా సాహిత్యాభివృద్ధికి తోడ్పడుటయే కాకుండా చారిత్రక సంఘటనలను కూడ వివరించుచున్నవి.

సంస్కృతములో వాల్మీకి రామాయణము, కాళిదాసు మేఘదూతము మరియు శాకుంతలము గొప్ప సాహిత్య గ్రంథములు. భారతీయులు కులము, మతము మరియు భాషలకతీతంగా సాహిత్యమును ఆస్వాదించెదరు. భారతీయ సాహిత్యము కూడా జాతీయ సమైక్యతను సాధించుటకు దోహదపడుచున్నది.

పండుగలు

భారతదేశము మతపరమైన పండుగలకు ప్రసిద్ధి చెందినది. **దీపావళి, శ్రీరామనవమి, కృష్ణజయంతి, దుర్గాపూజ (నవరాత్రులు)** మరియు **మకర సంక్రాంతి (పొంగల్)** వంటి హిందూ పండుగలను

భారతదేశమంతటా జరుపుకొనుచున్నారు. ముస్లింలు మిలాదినబి, బక్రీద్ మరియు రంజాన్ పండుగలను జరుపుకొనుచున్నారు. క్రైస్తవులు ఈస్టర్ మరియు క్రిస్మస్లను జరుపుకొనుచున్నారు. సిక్కులు గురునానక్ జయంతిని జరుపుకొనుచున్నారు. బుద్ధ పూర్ణిమను బౌద్ధులు మరియు మహావీర్ జయంతిని జైనులు జరుపుకొనుచున్నారు. నూతన సంవత్సరమును భారతీయులందరూ జరుపు కొనుచున్నారు.

ఈ పండుగలన్నియు సోదర భావము, స్నేహ భావము మరియు మతసహనమును పెంపొందించుచున్నది.

దీపావళి

క్రిస్మస్

ఆచారములు, అలవాట్లు మరియు వారసత్వము

భారతదేశములోని విలువైన సాంస్కృతిక వారసత్వము, ఆచార వ్యవహారములను చూచి ప్రపంచములోని ప్రజలందరూ ఆశ్చర్యపడుచున్నారు. భారతీయ సాంస్కృతిక వారసత్వము దయాగుణము,

రంజాన్

దానగుణము, సోదర భావము, ప్రేమ, ధర్మము, సహనము, శాంతి, దైవసంబంధమైన భావములు మరియు పెద్దల యందు గౌరవమును చాటి చెప్పుచున్నది. ఈ మంచి అలవాట్లన్నియు భారతీయులందరూ ఐకమత్యముగా జీవించుటకు సహాయపడుచున్నవి.

ఆహారము మరియు దుస్తులు

దక్షిణ భారతదేశములోని ప్రజలు వరిని ఆహారముగా తీసుకొనుచున్నారు. ఉత్తర భారతదేశ ప్రజలు గోధుమ మరియు పప్పును ఆహారముగా తీసుకొనుచున్నారు. భారతదేశ శీతోష్ణస్థితిలో ఒక ప్రాంతమునకు మరొక ప్రాంతమునకు తేడాలు ఉండును. ఉన్ని, ప్రత్తి, కృత్తిమ దారములు, తోలు మరియు పట్టుతో తయారుచేయబడిన దుస్తులను ప్రజలు ధరించెదరు. ప్రజలలో వారి ఆహారపు అలవాట్లు మరియు వస్త్రధారణలో తేడాలున్నప్పటికీ వారికి సంస్కృతిపై గట్టి నమ్మకమున్నది. భారత సంస్కృతిపై ఎన్నో దాడులు జరిగినప్పటికీ అది ఎలాంటి పెనుమార్పులకు గురికాకుండా చెక్కుచెదరకున్నది.

కళ మరియు వాస్తుశిల్పము

అద్భుతమైన వాస్తుశిల్పము మరియు చిత్ర కళలో భారతదేశము ప్రసిద్ధిచెందినది. అజంతా మరియు ఎల్లోరా చిత్రములు ప్రపంచ ప్రసిద్ధి చెందినవి. గాంధార శిల్పకళ ఈ రంగములో భారతదేశ గొప్పతనాన్ని చాటిచెప్పుచున్నది. కాశీ, బద్రినాథ్, కేదార్నాథ్, హరిద్వార్ మరియు షూరి

దేవాలయములు, ప్రసిద్ధ మహమ్మదీయ దర్గాలు. క్రైస్తవ చర్చిలు, సాంచీ స్థూపము, మౌంట్ అబూలోని దేవాలయము, శ్రావణ బెళగొళా భారతీయ వాస్తు శిల్పమునకు చక్కని ఉదాహరణలు.

బృహదీశ్వరాలయము

దక్షిణ భారతదేశములో మదురై మీనాక్షి దేవాలయము, తంజావూరు లోని బృహదీశ్వరాలయము, మహాబలిపురములోని గుహాలయములు, కాంచీ పురములోని కైలాసనాథ దేవాలయము మరియు వైకుంఠ పెరుమాళ్ దేవాలయము, తిరువణ్ణమలైలోని అరుణాచలేశ్వర దేవాలయము, వెల్లూరు మరియు చిదంబరము లోని దేవాలయములు, సాంథోమ్ లోని కేథెడ్రల్ చర్చి, భారతీయ వాస్తుకళకు చక్కటి ఉదాహరణలు.

సాంథోమ్ చర్చి

సంగీతము మరియు నృత్యము

కర్ణాటక సంగీతము మరియు హిందూస్థానీ సంగీతము భారతదేశములో ఆవిర్భవించినవి.

భరతనాట్యము, కూచిపూడి, కథక్, మణిపురి మరియు ఒడిస్సీ భారతదేశములో కొన్ని ప్రసిద్ధిగాంచిన నృత్యములు. భారతదేశ సంగీతము మరియు నృత్యము భారతీయ సమైక్యత మరియు సమగ్రతలను పెంపొందించుటకు ముఖ్యమైన పాత్రను పోషించుచున్నవి.

భిన్నత్వములో ఏకత్వము

భారత ప్రజలు వివిధ ఆచార వ్యవహారములను, ఒక్కొక్క ప్రాంతములో ఒక్కొక్క ఆహారపు అలవాట్లు, దుస్తులు, కులము, జాతి, మత మరియు భాషాపరమైన వ్యత్యాసములను కల్గియున్నారు. వారు విభిన్నమైన పరిసరాలలో నివసించుచున్నారు. ఇన్ని తేడాలున్నప్పటికీ వారినందరిని 'భారతీయులు' అని పిలుచుచున్నాము.

జాతీయ సమైక్యతను పెంపొందించు ఇతర అంశములు

అనేక భిన్నత్వములున్నప్పటికీ మనలను భారతీయులు అని పిలుచుచున్నారు. ప్రతి ఒక్కరు తమను ముందుగా భారతీయుడు అని భావించు చున్నారు. ఇది జాతీయ సమైక్యతను పెంపొందించు చున్నది. ఇదియే గాక ఇతర అంశములు కూడా జాతీయ సమైక్యతను పెంపొందించుచున్నది.

భారతదేశ భౌగోళిక పరిస్థితులు మరియు వాటి రక్షణ, సాంస్కృతిక వారసత్వము, సాంస్కృతిక ఐక్యత, మతసహనము, జాతీయ చిహ్నములు, జాతీయ జెండా, జాతీయ గీతము, ప్రజాస్వామ్య సూత్రములు, సార్వభౌమాధికారము, లౌకికవాదము మరియు సామ్యవాదము జాతీయ సమైక్యతను పెంపొందించు చున్నవి. ప్రతి సంవత్సరము నవంబరు 19వ తేదీని జాతీయ సమైక్యతాదినముగా పాటించుచున్నాము. ఇది జాతీయ సమైక్యతను పెంపొందించుటకు దోహదపడుచున్నది.

జాతీయ సమైక్యతను ప్రభావితము చేయు అంశములు

భారతదేశము భిన్నత్వములో ఏకత్వమునకు ప్రసిద్ధి చెందినది. అయినప్పటికీ జాతీయ సమైక్యతను అనేక అంశములు ప్రభావితము చేయుచున్నవి. అవి

1. మతతత్వం
2. భాషావాదము
3. కులవాదము
4. ఆర్థిక అసమానతలు
5. ప్రాంతీయ అసమానతలు.

మతతత్వం

ఒక మతము మరొక మతముకంటే ఉన్నతస్థానములోను, కొన్ని సమయములలో దేశముకంటే ఉన్నతస్థానములో వుంచుటకు ప్రయత్నించుటను మత తత్వము అందురు. ఒక మతమును మరొక మతము స్వార్థముతో ఎదిరించు స్వభావము మతతత్వమునకు దారి చూపుచున్నది. ఈ బేధములు కొన్ని సమయాలలో మత కలహాలకు దారి తీయుచున్నది. కావున మనము మత సహనమును, అందరము ఒక్కటే అను భావాన్ని పెంపొందించు కొనవలయును.

భాషావాదము

1956వ సంవత్సరములో భారతదేశము భాషల ఆధారముగా అనేక రాష్ట్రములుగా విభజింపబడినది. సాధారణముగా ప్రజలు వారి మాతృభాషపై ఎక్కువ అభిమానమును కలిగియుందురు. కొన్ని సమయాలలో వారు ఇతర భాషలపై సంకుచిత మనస్తత్వమును కలిగియుండి వాటిని ద్వేషించెదరు. కావున మనము ఇతర భాషలను గౌరవించినచో అది ప్రజలందరినీ ఏకము చేయును.

కులవాదము

ఒక కులము మరొక కులము కంటే ఉన్నతస్థితిలోను కొన్ని సమయాలలో దేశముకంటే కూడ ఉన్నతస్థితిలో నుంచుటకు ప్రయత్నించుటను కులవాదమందురు. భారతదేశముయొక్క సామాజిక స్వరూపము కులవ్యవస్థపై ఆధారపడియున్నది. కులవ్యవస్థ సమాజములో అంతస్థులను మరియు సామాజిక వర్గములను ఏర్పరుచట వలన ఇది సామాజిక విభేదములు, పక్షపాతము మరియు

పతనానికి దారితీయును. పుట్టుకతోనే అందరూ సమానులు. కులవ్యవస్థ ఈ సిద్ధాంతమునకు వ్యతిరేకమైనది. ఉన్నత కులములోని ప్రజలు తక్కువ కులములోని ప్రజలతో కలియుటకు లేదా సామాజిక సంబంధములను కలిగి యుండుటకు వ్యతిరేకించుదురు. ఇది ప్రజాస్వామ్యము శాంతియుతముగా నడుచుటకు మరియు జాతీయ సమైక్యతా పురోభివృద్ధికి ఆటంకము కలిగించుచున్నది.

ఆర్థిక అసమానతలు

సమాజములోని ప్రజల మధ్య సంపద పంపిణీ సమానముగా లేకపోవుటను ఆర్థిక అసమానత అందురు. ఇది అధిక జనాభా, నిరక్షరాస్యత సహజవనరుల కొరత మొదలగు వివిధ అంశములపై ఆధారపడియున్నది. ఆర్థిక అసమానతలు ధనిక మరియు పేదవారి మధ్య కలదు. ఈ అసమానతలు జాతీయ సమైక్యత మరియు సమగ్రతపై ప్రభావము చూపుచున్నది.

ప్రాంతీయ అసమానతలు

వివిధ ప్రాంతములలోని ప్రజల మధ్య గల సాంఘిక ఆర్థిక అసమానతలను ప్రాంతీయ అసమానతలు అందురు. భారతదేశములో అనేక భౌగోళిక భూస్వరూములు కలవు. ఇది ప్రజల మనస్సులలో సాంస్కృతిక భిన్నత్వమును ఏర్పరిచినది. సహజ మరియు సాంస్కృతిక వనరులు ఒక ప్రాంతము త్వరగా అభివృద్ధి చెందడానికి దోహదపడుచున్నది. కాని మరొక ప్రాంతములో సహజ మరియు సాంస్కృతిక వనరులు లేకపోవడము వలన అది అభివృద్ధి చెందలేకపోవుచున్నది. కావున పేదరికము, నిరుద్యోగ సమస్య, తక్కువ జీవన ప్రమాణము, తక్కువ తలసరి ఆదాయము ప్రాంతీయ అసమానతలకు కారణమగుచున్నది. ఈ ప్రాంతీయ అసమానతలు జాతీయ సమగ్రతను ఆటంకపరచుచున్నవి.

జాతీయ సమైక్యతను సాధించుటకు ప్రజలు మతసహనము మరియు అందరూ ఒక్కటే అను భావాన్ని పెంపొందించుకొనవలయును. భాష మరియు మతము అభివృద్ధికి ఆటంకము కాదు. సమైక్యతాభివృద్ధికి దీనిని ఆయుధముగా ఉపయోగించుకొనవలయును.

ప్రజలు భారతదేశము యొక్క గొప్పతనాన్ని కళ్ళు తెరిపించు విధముగా ఒక విశిష్టత కలిగిన గుర్తుపెట్టుకొని ప్రపంచములోని ఇతర దేశముల దేశముగా ఏర్పరుచుటకు ప్రయత్నించవలెను.

అభ్యాసము

I) సరియైన జవాబును ఎన్నుకొనుము.

- భారతదేశము నందలి అధికార భాషల సంఖ్య _____.
ఎ) 15 బి) 18 సి) 22
- భారతదేశము యొక్క అధికార భాష _____.
ఎ) ఆంగ్లము బి) తమిళము సి) హిందీ
- భారతదేశములోని రాష్ట్రములు _____ ఆధారముగా విభజింపబడియున్నవి.
ఎ) భాష బి) సాహిత్యము సి) వంశానుగుణ్యత
- జాతీయ సమైక్యతాదినము పాటించు రోజు _____.
ఎ) నవంబరు 14 బి) నవంబరు 19 సి) నవంబరు 1

II) భాటీలను పూరింపుము.

- ఇండియాను _____ అని కూడ పిలుచుచున్నారు.
- గుహాలయములు _____ నందు కలవు.
- భారతదేశములోని సామాజిక స్వరూపము _____ వ్యవస్థపై ఆధారపడియున్నది.
- బౌద్ధులు జరుపుకొను పండుగ _____.

III) జతపరచుము.

1. కాళిదాసు	పవిత్ర గ్రంథము
2. బైబిల్	జైన దేవాలయము
3. మౌంట్ అబు	అమృత్ సర్
4. స్వర్ణ దేవాలయము	మేఘదూతము

IV) క్లుప్తముగా జవాబులిమ్ము.

- సంస్కృతిని నిర్వచింపుము.
- హిందువుల పండుగలను కొన్నింటిని పేర్కొనుము.
- దక్షిణ భారతదేశములోని కొన్ని దేవాలయముల పేర్లను తెలుపుము.
- జాతీయ సమైక్యతను ప్రభావితము చేయు అంశములను తెలుపుము.

V) విపులముగా జవాబులు వ్రాయుము.

- 'భారతదేశము భిన్నత్వములో ఏకత్వము గల దేశము' వివరింపుము.
- జాతీయ సమైక్యతకు తోడ్పడు అంశములను గురించి వ్రాయుము.

రూపక నిర్ధారణ

1. భారత రాజకీయ పటమునందు రాష్ట్రములు మరియు వాటి రాజధానులను గుర్తించుము.
2. భారతదేశమునందు వివిధ రాష్ట్రములలో మాట్లాడు ప్రధానమైన భాషలను గుర్తించుము.
3. భారతదేశములో మొగలులు మరియు ఆంగ్లేయుల పరిపాలన భారతీయ సంస్కృతిపై చూపిన ప్రభావమును ఈ క్రింది శీర్షికలను ఉపయోగించి ఒక ప్రాజెక్టును రూపొందించుము.

i) భాష	vi) సంగీతము మరియు నృత్యము
ii) మతము	vii) కళ మరియు వాస్తు శిల్పము
iii) దుస్తులు	viii) ఆచార వ్యవహారములు
iv) పండుగలు	ix) సాహిత్యము
v) ఆహారము	x) విద్య

2. సాంఘిక-ఆర్థిక సమస్యలు

సాంఘిక సమస్యలు

స్వాతంత్ర్యానంతరము భారతదేశము అనేక సాంఘిక సమస్యలను ఎదుర్కొనుచున్నది. నిరక్షరాస్యత, బాలకార్మికులు, మహిళలపై జరుగే అన్యాయములు వంటి ముఖ్యమైన సమస్యలపై తక్షణమే దృష్టి సారించవలసిన అవసరము ఉన్నది.

నిరక్షరాస్యత

చదవడము మరియు వ్రాయడము తెలియకుండుటను నిరక్షరాస్యత అందురు. నిరక్షరాస్యత ప్రజల అజ్ఞానమునకు దారితీయును. ప్రజల అక్షరాస్యత స్థాయి మరియు విద్య, దేశాభివృద్ధిని నిర్ణయించుచున్నది. భారతదేశములోని ముఖ్యమైన సాంఘిక సమస్యలలో నిరక్షరాస్యత ఒకటి. కావున భారతదేశము నిరక్షరాస్యతా శాతాన్ని తగ్గించుటకు తీవ్రమైన ప్రయత్నములు చేయుచున్నది.

తక్కువ అక్షరాస్యత శాతము ఒక దేశ ఆర్థికాభివృద్ధికి ఆటంకముగా నున్నది. దీనితో పాటు సాంఘిక ఆర్థిక మరియు రాజకీయ సమస్యలను సమాజము ఎదుర్కొనుచున్నది. అదేవిధముగా ఒక నిరక్షరాస్యుడు అతడు/ఆమె తమ అజ్ఞానము వలన ప్రభుత్వము అందించుచున్న అనేక సంక్షేమ కార్యక్రమాలు తెలుసుకొనే అవకాశమును కోల్పోవు చున్నారు. దీనితోపాటు నిరక్షరాస్యత బాలకార్మికులు, ఆడశిశు హత్య మరియు జానాభా పెరుగుదల వంటి సమస్యలకు దారితీయుచున్నది. కావున నిరక్షరాస్యత అనునది దేశాభివృద్ధి మరియు దేశాభ్యుదయమునకు ఆటంకముగానున్నది.

నిరక్షరాస్యత నిర్మూలనకు తీసుకొన్న చర్యలు

మన భారతరాజ్యాంగము కల్పించిన ప్రాథమిక హక్కులలో విద్యాహక్కు చాలా ముఖ్యమైనది. 1948-

1949 విశ్వవిద్యాలయ విద్యా కమిషన్, అక్షరాస్యతా శాతమును పెంచాలనే ఉద్దేశ్యముతో మాతృభాషలో విద్యాబోధన ఉండాలని నొక్కిచెప్పెను. 1968 నాటి విద్యావిధానము దేశమంతటా ఒకే విధమైన విద్యావిధానమును (10+2+3) ప్రవేశపెట్టెను.

1986 జాతీయ విద్యావిధానము (NEP) నిర్బంధ ప్రాథమిక విద్యకు ప్రాధాన్యతనిచ్చినది. బడి మానివేయు విద్యార్థుల సంఖ్యను తగ్గించడానికి అనియత విద్యను ప్రవేశపెట్టిరి. 1992 జాతీయ విద్యావిధానము, నల్ల బల్ల విధానమును (ఆపరేషన్ బ్లాక్ బోర్డ్) ప్రవేశపెట్టి పాఠశాలలో కనీస సౌకర్యములను కల్పించెను. 1991లో ప్రొఫెసర్ దవే విద్యాకమిషన్ కనిష్టదశలో విద్యాభ్యాసము (MLL) ను ప్రవేశపెట్టి ప్రాథమిక విద్యను ప్రోత్సహించెను. జాతీయ అక్షరాస్యత ప్రచారదశం వయోజన విద్యకు ప్రాధాన్యతనిచ్చెను. సర్వశిక్ష అభియాన్ (SSA 2002) అందరి భాగస్వామ్యముతో ప్రాథమిక విద్యను విశ్వవ్యాప్తము చేయడానికి ప్రయత్నించుచున్నది.

నిరక్షరాస్యతను నిర్మూలించుటకు తమిళనాడు ప్రభుత్వము అనేక చర్యలను తీసుకొనుచున్నది.

పైన పేర్కొనిన విధానముల ద్వారా తమిళనాడు ప్రభుత్వము నిరక్షరాస్యతను నిర్మూలించుటకు ఈ క్రింద పేర్కొనిన చర్యలను చేపట్టినది.

పాఠశాలలో చేరు వయస్సు గల పిల్లలందరిని పాఠశాలలో చేర్చించుట.

సర్వశిక్ష అభియాన్ ప్రకారము 2010 నాటికి పిల్లలందరూ ప్రాథమిక విద్యను పూర్తిచేయుట.

2007 నాటికి ప్రాథమిక స్థాయిలోనే లింగ భేదమును మరియు సామాజిక అంతరాన్ని తగ్గించుట.

జనాభా 300 కంటే ఎక్కువగా గల ప్రాంతములలో ఒక పాఠశాలను స్థాపించుట.

భారతదేశములో అక్షరాస్యత శాతము (1951 - 2011)

జనాభా లెక్కల సంవత్సరము	వ్యక్తుల శాతము	పురుషుల శాతము	స్త్రీల శాతము	స్త్రీ-పురుషుల అక్షరాస్యత మధ్య దూరము
1951	18.33	27.16	08.86	18.30
1961	28.30	40.40	15.35	25.05
1971	34.45	45.96	21.97	23.98
1981	43.57	56.38	29.76	26.62
1991	52.21	64.13	39.29	24.84
2001	65.38	78.85	54.16	21.70
2011	74.04	82.14	65.46	16.68

తమిళనాడు ప్రభుత్వము పిల్లలందరికీ విద్యనందించుటకు 'అందరికీ విద్య' అను ఒక నూతన పథకమును ప్రవేశపెట్టినది.

2011 జనాభా లెక్కల ప్రకారము తమిళనాడు యొక్క అక్షరాస్యత 80.33% శాతము. ఇందులో పురుషులు 86.81% శాతము కాగా స్త్రీలు 73.86% శాతము.

ఐక్యరాజ్యసమితి (U.N.O) 1990 సం॥ను అంతర్జాతీయ అక్షరాస్యత సంవత్సరముగా ప్రకటించినది. ప్రతి సంవత్సరము సెప్టెంబరు 8వ తేదీని ప్రపంచ అక్షరాస్యతా దినముగా జరుపుకొనుచున్నాము.

బాలకార్మికులు

14 సంవత్సరముల వయస్సు లోపలగల కార్మికులను బాలకార్మికులు అందురు. ప్రపంచమునందు భారతదేశములోనే ఎక్కువ సంఖ్యలో బాలకార్మికులు ఉన్నారు. భారతదేశములో 2011 జనాభా లెక్కల ప్రకారము 4.35 మిలియన్ల బాలకార్మికులున్నారు. ఇది మనదేశ జనాభాలో 0.36 శాతముగావున్నది.

భారతదేశములో బాలకార్మికులుండుటకు గల కారణములు

భారతదేశములో బాలకార్మిక వ్యవస్థ అనునది ఒక సామాజిక సమస్య. మనదేశములో ఎక్కువమంది పిల్లలకు సరియైన ఆహారము, దుస్తులు,

నివాసము, విద్య లేకపోవడము దీనికి కారణము. చిన్నవయస్సులోనే వీరు దుకాణములలో, హోటళ్ళలో మరియు కర్మాగారములలో చిన్న చిన్న పనులను చేయుచున్నారు. పేదరికము, సరియైన పోషక పదార్థములు లేకపోవుట మరియు నిరక్షరాస్యత బాలకార్మికులుగా ఏర్పడుటకు కారణములగుచున్నవి.

బాల కార్మిక సమస్యను నిర్మూలించుటకు ప్రభుత్వము తీసుకొన్న చర్యలు

1949 బాలల ఉద్యోగ చట్టము ఉద్యోగ కనీస వయస్సును 14 సంవత్సరములకు పెంచినది. తరువాత దీనిని 17 సంవత్సరములకు పెంచిరి. 1951 తోట కార్మిక చట్టము ప్రకారం 12 సంవత్సరములలోపు పిల్లలు తోటల పెంపకములో పనిచేయుటను నిషేధించినది.

1986 బాల కార్మిక చట్టము 14 సంవత్సరములలోపు పిల్లలు కర్మాగారములు మరియు గనులలో పనిచేయుటను నిషేధించినది. బాలకార్మికులను నిషేధించుటకు 1987లో జాతీయ బాల కార్మిక విధానమును రూపొందించిరి. బాల కార్మికులకు వృత్తి శిక్షణనిచ్చుటకై ప్రత్యేక పాఠశాలలను ఏర్పాటు చేసిరి.

మన మాజీ ప్రధానమంత్రి శ్రీమతి ఇందిరా గాంధీ 1976లో నిర్బంధ కార్మిక వ్యవస్థను నిర్మూలించెను.

మహిళలపై జరిగేది అన్యాయములు

భారతదేశ మొత్తము జనాభాలో స్త్రీలు సుమారు సగ భాగము ఉన్నప్పటికీ, మన సమాజములో వారిని మగవారితో సమానముగా గౌరవించడములేదు.

మహిళలకు వ్యతిరేకమయిన సాంఘిక దురాచారములు

పురుషాధిక్యత, సతీసహగమనము, వితంతు విధానము, ఆడశిశు హత్య, వరకట్న విధానము, స్త్రీ విద్య నిరాకరణ మొదలగునవి మహిళా వ్యతిరేకమైన సాంఘిక దురాచారములు.

మహిళాభివృద్ధికి ప్రభుత్వము చేపట్టిన చర్యలు

1829 సతీసహగమన నిషేధ చట్టము సతీసహగమనమును నిషేధించెను. 1856లో వితంతు పునర్వివాహ చట్టమును రూపొందించిరి. డా॥ ముత్తు లక్ష్మీరెడ్డి ప్రయత్నముతో 1930లో శారదా చట్టము ద్వారా బాల్యవివాహములను నిషేధించిరి. 1956 హిందూ వారసత్వ చట్టము తల్లిదండ్రుల ఆస్తిలో కుమార్తెలకు సమాన హక్కును కల్పించినది. 1961 వరకట్న నిషేధ చట్టము, వరకట్నము అడుగుటను శిక్షార్హముగా ప్రకటించినది. 1976 సమాన వేతన చట్టము పురుషులతో పాటు స్త్రీలకు కూడ సమానమైన పనికి సమాన వేతనమును కల్పించినది. శిక్షణ మరియు ఉద్యోగ మద్దతు పథకము (STEP) స్త్రీల సంపాదనకు అవకాశము కల్పించినది. 1992 లో తమిళనాడు ప్రభుత్వము శిశు ఊయలతోట్టి (Cradle Baby Scheme) పథకములను ప్రవేశపెట్టెను. ఇది ఆడశిశువు హత్యకు గురికాకుండా కాపాడుచున్నది. తమిళనాడు ప్రభుత్వము రాష్ట్రమంతటా మహిళా పోలీస్ స్టేషన్లను ఏర్పాటు చేసి స్త్రీల హక్కులను కాపాడుచున్నది.

1978వ సంవత్సరమును ఐక్యరాజ్యసమితి ప్రపంచ మహిళా సంవత్సరముగా ప్రకటించినది.

ఆర్థిక సమస్యలు

స్వాతంత్ర్యము తరువాత కూడా భారతదేశము అనేక ఆర్థిక సమస్యలను ఎదుర్కొనుచున్నది. పేదరికము, నిరుద్యోగము, ధరల పెరుగుదల, జనాభా పెరుగుదల వంటివి కొన్ని ప్రధానమైన ఆర్థికసమస్యలు.

పేదరికము

పేదరికమును అనేక రకములుగా నిర్వచింప వచ్చును. కనీస జీవన ప్రమాణ స్థాయిని అందుకోలేని స్థితిని 'పేదరికము' అని ప్రపంచబ్యాంకు (1990) నిర్వచించెను.

పేదరికము ఒక సామాజిక సమస్య. సమాజములోని ఒక వర్గము కనీస అవసరాలైన ఆహారము, దుస్తులు మరియు నివాసము పొందలేకపోవుచున్నారు. భారతదేశ సమాజము ధనిక మరియు పేద అను రెండు వర్గములుగా విభజింపబడి యున్నది. మూడవ వంతు జనాభా దారిద్ర్యరేఖకు దిగువన నివసించుచున్నది.

పేదరికము ప్రజల ఆరోగ్యముపై ప్రభావము చూపుచున్నది. ఇది ప్రజల సామర్థ్యమును తగ్గించుచున్నది. దీనివలన ఉత్పత్తి తగ్గి దేశముయొక్క ఆర్థికాభివృద్ధి బలహీనపడుచున్నది. దీని ఫలితముగా గ్రామ మరియు పట్టణ ప్రాంతాలలో పేదరికము ఏర్పడుచున్నది.

పేదరికమునకు కారణములు

వేగముగా పెరుగుచున్న జనాభా, ప్రజల తక్కువ ఆదాయము, ధరల పెరుగుదల, నిరుద్యోగ సమస్య, నిరక్షరాస్యత పేదరికమునకు కొన్ని ముఖ్యమైన కారణములు.

పేదరిక నిర్మూలనకు చేపట్టిన చర్యలు

ప్రభుత్వము పేదరిక నిర్మూలన కొరకు అనేక పథకములకు రూపకల్పన చేసినది.

పంచవర్ష ప్రణాళికలు

మొదటి పంచవర్ష ప్రణాళికలో (1951-56) ఆహార సమస్యను పరిష్కరించుటకు వ్యవసాయ

రంగానికి ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడినది. నాల్గవ పంచవర్ష ప్రణాళిక (1969-74) జీవన ప్రమాణ స్థాయి పెంచుటకు, ధరల పెరుగుదలను తగ్గించుటకు ప్రాధాన్యతనిచ్చినది. ఐదవ పంచవర్ష ప్రణాళిక (1974-79) పేదరిక నిర్మూలనకు ప్రాధాన్యతను ఇచ్చినది.

ఏడవ పంచవర్ష ప్రణాళిక (1985-89) లక్ష్యము పేదరిక నిర్మూలన మరియు ఆహారోత్పత్తిలో స్వయంసంపృద్ధి సాధించడము. ప్రజల తలసరి ఆదాయమును రెట్టింపు చేయడమే లక్ష్యముగా పదవ పంచవర్ష ప్రణాళిక ప్రవేశపెట్టబడినది.

ప్రభుత్వ ఇతర పథకములు

పేదరిక నిర్మూలనకై భారత ప్రభుత్వము 'జవహర్ రోజ్ గార్ యోజన' ఉద్యోగ పథకమును ప్రవేశపెట్టినది. గ్రామీణ పేదరికాన్ని తొలగించి, అణగారిన వర్గాల అభ్యున్నతికై ఆర్థిక మరియు సామాజిక న్యాయాన్ని కల్పించుటకు 1975లో మాజీ ప్రధానమంత్రి శ్రీమతి ఇందిరాగాంధీ 20 సూత్రముల పథకమును ప్రవేశపెట్టినది.

నిరుద్యోగము

ఉద్యోగము చేయుటకు కావలసిన అన్ని అర్హతలు ఉన్నప్పటికీ వారి జీవనమునకు కావలసిన ఉద్యోగము లేకపోవు పరిస్థితిని నిరుద్యోగము అందురు. భారతదేశమును పట్టిపీడిస్తున్న సమస్యలలో నిరుద్యోగ సమస్య ఒకటి.

నిరుద్యోగ సమస్యకు కారణములు

వ్యవసాయము, వాటికి సంబంధించిన పనులలో ఉద్యోగ అవకాశములు చాలా తక్కువ. విజ్ఞానము మరియు సాంకేతికాభివృద్ధితో మనిషి యొక్క అవసరములు తగ్గిపోయినది. వేగవంతమైన జనాభా పెరుగుదల నిరుద్యోగ సమస్యకు ముఖ్య కారణము. భారత ప్రభుత్వము నిరుద్యోగ సమస్యను తొలగించుటకు అనేక చర్యలను చేపట్టినది.

1980లో ప్రవేశపెట్టిన జాతీయ గ్రామీణ ఉపాధి పథకము (NREP) అనేక ఉద్యోగావకాశములను కల్పించినది. 1983లో ప్రవేశపెట్టిన గ్రామీణ ఉపాధి హామీపథకము (RLEGP) భూమిలేని కుటుంబములలో కనీసము ఒక్కరికి సంవత్సరములో 100 రోజుల పనిని కల్పించుచున్నది. 1979 నాటి గ్రామీణ యువత ఉపాధి శిక్షణా పథకము (TRYEP) స్వయం ఉపాధిని కల్పించుచున్నది. 1989లో జవహర్ రోజ్ గార్ యోజన పథకము ప్రవేశపెట్టబడినది. ఇది గ్రామ పంచాయతీల ద్వారా గ్రామీణ ప్రాంతాలకు ఆర్థిక సహాయమును అందించుచున్నది.

ధరల పెరుగుదల

అవసర వస్తువుల ఉత్పత్తికి మరియు డిమాండ్ కు మధ్య గల అంతరము ఆ వస్తువు ధరను నిర్ణయించుచున్నది. ఉత్పత్తి తక్కువగావుండి డిమాండ్ ఎక్కువగా వున్నయెడల వస్తువుల ధరలు పెరుగును.

ధరల పెరుగుదలకు కారణములు

- వేగవంతమైన జనాభా పెరుగుదల
- వ్యవసాయములో తక్కువ ఉత్పత్తి
- ఋతుపవనములు విఫలమై పంటలు తగ్గి పోవడముతో ఆహార కొరత ఏర్పడుట
- దొంగ రవాణా, వస్తువులను దాచిపెట్టుట మరియు నల్లబజారు వ్యాపారము ఇతర ముఖ్య కారణములు.

ధరల పెరుగుదల నియంత్రణకు తీసుకొన్న చర్యలు

ప్రజలకు కావలసిన నిత్యావసర వస్తువులను తక్కువ ధరలకు పౌర సరఫరా విధానము (PDS) ద్వారా అందించబడుచున్నది. ప్రభుత్వము దొంగరవాణా, వస్తువులు దాచిపెట్టడము మరియు నల్లబజారులపై కఠినచర్యలు తీసుకొనుచున్నది. నిత్యావసర వస్తువులు తక్కువ ధరలో అందించుటకు చౌక దుకాణములు మరియు సహకార దుకాణములు ఏర్పాటు చేయబడినవి.

జనాభా విస్ఫోటనము

జనాభా విపరీతముగా పెరిగిపోవుటను జనాభా విస్ఫోటనము అందురు.

జనాభా విస్ఫోటనము భారతదేశములో ఒక ప్రధానమైన సమస్య. ప్రస్తుతము ఇది ఒక పెద్ద సామాజిక సమస్య. ప్రపంచ జనాభాలో భారతదేశము రెండవస్థానమును ఆక్రమించియున్నది. ప్రపంచ విస్తీర్ణములో భారతదేశము 2.4% ఆక్రమించి యుండగా ప్రపంచ జనాభాలో ఇది 16.84% కలిగియున్నది.

2011 జనాభా లెక్కల ప్రకారము మన దేశ జనాభా 1,21,01,93,422.

జనాభా పెరుగుదలకు కారణములు

జనన రేటు ఎక్కువై మరణ రేటు తగ్గుట.

వైద్య శాస్త్రము మరియు సాంకేతిక పరిజ్ఞానము అభివృద్ధి చెందుట వలన మరణాల రేటు తగ్గుట.

అంటు వ్యాధుల నిర్మూలన.

శిశు మరణాల సంఖ్య తగ్గిపోవుట.

ఎక్కువమంది సంతానము కలిగియుండిన కుటుంబానికి ఎక్కువ ఆదాయము లభించునని పేద ప్రజలు నమ్మకము కలిగియుండుట.

మగ సంతానము కలిగి ఉండాలనే కోరిక.

జనాభా పెరుగుదల వలన ఫలితములు

ఇది దేశ ఆర్థికాభివృద్ధిపై ప్రభావము చూపును.

ఇది పేదరికము, ధరల పెరుగుదల,

నిరుద్యోగము మరియు ఇతర సాంఘిక సమస్యలకు దారితీయును.

ఇది పర్యావరణ కాలుష్యము మరియు పారిశుధ్యము లేని పరిస్థితులకు దారితీయును.

జూలై 11వ తేదీని ప్రపంచ జనాభా దినముగా జరుపుకొనుచున్నాము.

జనాభా పెరుగుదలను అరికట్టుటకు ప్రభుత్వము చేపట్టిన చర్యలు

కుటుంబ నియంత్రణ.

మహిళా అక్షరాస్యత శాతము మరియు విద్యను పెంపొందించుట.

న్యాయపరమైన చర్యలు - బాల్య వివాహములు మరియు బహు భార్యత్వమును అరికట్టుట.

ఇద్దరు పిల్లలు గల చిన్న కుటుంబాలకు ప్రభుత్వ ప్రోత్సాహకాలను అందించుట.

జనన మరణాలతో పాటు వివాహములను కూడ నమోదు చేయుట.

భారత ప్రజలు గొప్ప ఖ్యాతిని గడించినప్పటికీ తెలిసో లేక తెలియకో అనేక సాంఘిక - ఆర్థిక సమస్యలను ఎదుర్కొనుచున్నారు. ఇది ఒక వర్గానికి చెందిన ప్రజలను అంధకారములోనికి నెట్టుచున్నది. స్వాతంత్ర్యము తరువాత ప్రభుత్వము ప్రజల సాంఘిక - ఆర్థిక వెనుకబాటుతనమును తొలగించి వారి పురోభివృద్ధికి అనేక చర్యలను చేపట్టినది. ప్రజలందరికి సరియైన విద్యను అందించడము ద్వారా మాత్రమే ఈ సమస్యలన్నింటినీ నిర్మూలించవచ్చును.

అభ్యాసము

1) సరియైన సమాధానము ఎన్నుకొనుము.

1. జాతీయ విద్యావిధానమును ప్రవేశపెట్టిన సంవత్సరము _____

(ఎ) 1968

(బి) 1986

(సి) 1996

2. మొదటి పంచవర్ష ప్రణాళికలో _____ నకు ప్రాధాన్యత ఇవ్వబడినది.

(ఎ) పరిశ్రమలు

(బి) సాంకేతిక విజ్ఞానము

(సి) వ్యవసాయము

3. ప్రపంచ అక్షరాస్యత దినమును _____ వ తేదీన జరుపుకొందురు.

(ఎ) సెప్టెంబరు 8   (బి) అక్టోబరు 2   (సి) జూలై 15

4. 1829వ చట్టము _____ ను నిషేధించినది.

(ఎ) ఆడశిశు హత్య   (బి) బాల్య వివాహము   (సి) సతీసహగమనము

II) ఖాళీలను పూరింపుము.

1. విశ్వవిద్యాలయ విద్యా కమిషన్ విద్యాబోధన _____ లోనే వుండాలని నొక్కిచెప్పెను.

2. 1990 సం॥మును అంతర్జాతీయ అక్షరాస్యత సంవత్సరముగా _____ ప్రకటించెను.

3. 1986 బాల కార్మికుల చట్టము పిల్లలు _____ మరియు _____ నందు పనిచేయుటను నిషేధించినది.

4. వితంతు పునర్వివాహ చట్టమును రూపొందించిన సంవత్సరము _____

III) జతపరుచుము.

1. శారదా చట్టము	1992
2. సమాన వేతన చట్టము	1976
3. నల్లబిల్ల పథకము	శ్రీమతి ఇందిరాగాంధీ
4. 20 సూత్రముల పథకము	1930

IV) క్లుప్తముగా జవాబులు వ్రాయుము.

1. అక్షరాస్యత అనగా నేమి?
2. మహిళాభివృద్ధి కొరకు ప్రభుత్వము చేపట్టిన కొన్ని చర్యలను తెలుపుము.
3. పేదరికమును నిర్వచింపుము.
4. నిరుద్యోగ సమస్యను పరిష్కరించుటకు ప్రభుత్వము తీసుకొనిన చర్యలేవి?

V) విపులంగా జవాబులు వ్రాయుము.

1. స్వాతంత్ర్యానంతరము మనదేశము ఎదుర్కొంటున్న సాంఘిక సమస్యలను వివరింపుము.
2. జనాభా పెరుగుదలకు కారణములేవి? దీనిని నివారించుటకు ప్రభుత్వము చేపట్టిన చర్యలను వివరింపుము.

రూపక నిర్ధారణ

1. మీ సమీప గ్రామానికి వెళ్ళి ఆ గ్రామ సామాజిక, ఆర్థిక, విద్య మరియు ఆరోగ్య పరిస్థితులపై ఒక ప్రశ్నావళిని రూపొందించి తద్వారా సమాచారమును సేకరించి తరగతి గదిలో చర్చించుము.
2. బాల కార్మిక వ్యవస్థ నిర్మూలనకు నీవు ఏమి సూచనలు చేసెదవు?
3. దారిద్ర్యరేఖకు దిగువనున్న వర్గాలను గురించిన సమాచారమును వార్తాపత్రికలు మరియు మ్యాగ్జైన్ల ద్వారా సేకరించి దానిని ఒక చిన్న పుస్తకమునందు అంటించుము.
4. నిర్మాణ పనులు జరుగుచున్న ఏదేని ఒక ప్రాంతమునకు వెళ్ళి అక్కడ నిర్మాణ పనులలో పాల్గొనుచున్న స్త్రీ/పురుషులతో క్రింది విషయాలపై ముఖాముఖి ప్రశ్నలు వేసి సమాచారమును సేకరించుము.
  - ఎ) వారి పనిగంటలు
  - బి) వారి వేతనము
  - సి) వారు వేతనమును రోజు/వారము/నెలవారీగా పొందెదరా?
  - డి) వారు సమానమైన పనికి సమాన వేతనమును పొందుచున్నారా? స్త్రీ, పురుష కార్మికుల మధ్య గల వేతన అసమానతలపై ఒక నివేదికను రూపొందించి దానిని తరగతి గదిలో చర్చించుము.
5. జనాభా విస్తోటనము - వరమా లేక శాపమా! సంవాదించుము.

‘నేనే చేస్తా, నేనే చేశా’

(‘I can , I did’)

విద్యార్థుల అభ్యసన కృత్యాల నమోదు పట్టిక

విషయం :

వ.సం	తేది	పాఠ్యాంశ సంఖ్య	పాఠ్యభాగం	కృత్యాలు	అభిప్రాయ సూచన